

Edgar Allan Poe
A Morgue utcai gyilkosság
Válogatott novellák

TARTALOM

METZENGERSTEIN
KUTYASZORÍTÓ
PESTISKIRÁLY
AZ ELVESZETT LÉLEGZET
AZ ELSIETETT TEMETÉS
A KÚT ÉS AZ INGA
A MORGUE UTCAI KETTŐS GYILKOSSÁG

METZENGERSTEIN

*Míg éltem, rontásod voltam - ha meghalok, halálod leszek.
LUTHER MÁRTON*

Borzalom és végzet minden korokban leselkedtek ránk. Mért adjak hát dátumot ennek a történetnek? Hadd mondjak csak annyit, hogy abban az időben, amelyről beszélek, még élt Magyarország belsőbb részeiben valami erős, noha titkolt hite a lélekvándorlás tanainak. Magáról a dogmáról - hogy hamis-e vagy valószínű? - nem szólok. Csak annyit jegyzek meg, hogy hitelenségünk nagy része - mint La Bruyère mondja boldogtalanságukról: „Abból ered, hogy nem tudunk egyedül lenni.”

De a magyarországi babonának van néhány pontja, mely a képtelenséggel határos. Ezek a magyarok lényegesen eltérnek keleti mintáiktól. Például. „A lélek - mondják az előbbieket, egy éles eszű és művelt párizsi író szavai szerint: Csak egyszer lakozik értelmes testben: különben - egy ló, egy kutya, még egy ember is csupán kevéssé kézzelfogható hasonmása ezeknek az állatoknak.”

A Berlifitzing és Metzengerstein famíliák századok óta viszályban éltek. Ily halálos ellenségeskedés sose keserített még egymás ellen két ily előkelő házat. S a gyűlölködés okát, úgy látszik, egy régi jóslat szavaiban lehet megtalálni:

„Egy nagy névre félelmes bukás vár, ha, miként a lovas úrrá lesz lován, a halandó Metzengerstein diadalmaskodik a halhatatlan Berlifitzing fölött!”

Bizonyos, hogy e szavaknak magukban nem sok értelmük van. De együgyűbb okok is jártak már - nem is olyan régen - ugyanilyen eseményterhes következménnyel. S ráadásul a két birtok - a kettő közvetlenül határos - régóta versengő befolyással volt a kormányzat tetteire. Meg aztán, közeli szomszédok ritkán jó barátok; s a berlifitzingi kastély lakói várak magas párkányairól valósággal beláthattak a Metzengerstein-palota ablakain. S a főúrinál is nagyobb pompa, amit ott megfigyelhettek, egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy a fiatalabb és nem olyan gazdag Berlifitzing család ingerlékeny érzelmeit csillapítsa. Csoda-e hát, hogy ennek a jóslatnak a szavai, akármilyen ostobák voltak is, sikeresen egymásra haragítottak s haragban tartottak két családot, melyet az örökölt féltékenység minden ösztönzése amúgy is viszályra predesztinált? A jóslat - ha egyáltalán jelentett valamit - annak a háznak végső diadalát látszott jelenteni, amely máris hatalmasabb volt; s természetes, hogy emléke a gyengébb és kevésbé befolyásos félben annál keserűbb indulatot költött.

Vilmos, Berlifitzing grófja elbeszélésünk idején bármilyen magas származású, mégis beteges és gyerekes öregember volt, s nem nevezetes semmi egyébről, csak a határtalan és megrögzött személyes ellenszenvről vetélytársának famíliája iránt, s a lovaknak és a vadászatnak oly szenvedélyes szeretetéről, hogy sem testi gyengesége, hajlott kora, sem szellemi tehetetlensége nem akadályozhatta a vadúzás veszélyeiben való mindennapos részvételét.

Báró Metzengerstein Frederik viszont még nem volt nagykorú. Atyja, G. miniszter, fiatalon halt meg. Anyja, Mária bárónő, nemsokára követte. Frederik ekkor tizenhét éves volt. Tizenhét év városban nem nagy idő; de pusztaságban - ilyen nagyszabású pusztaságban, mint ez a régi uradalom - az órainga lengésének mélyebb a jelentése.

Egy és más különös körülmény folytán, amely atyjának a vagyonra vonatkozó intézkedéseiből következett, a fiatal báró atya halála után azonnal átvette a hatalmas birtokot. Ekkora birtok ritkán volt azelőtt magyar úr kezében. Kastélya számtalan. A legkülönb, fényét, nagyságát tekintve, mind között a Metzengerstein-palota. Uradalmainak határvonalát sohasem húzták meg pontosan; de fő-fő parkjának kerülete ötven mérföldet ölelt körül.

Most, hogy ezt a páratlan vagyont ilyen fiatal és hírhedt jellem örökölte, majd mindenki egyetértett abban, hogy milyen lesz várható viselkedése. S csakugyan: a három első napon át az örökös Heródesnél is Heródesebbnek mutatta magát, s cselekedetei felülmúlták legrajongóbb bámulóinak várakozását. Gyalázatos kicsapongások, nyilvánvaló szőszegések, hallatlan kegyetlenségek hamar megértették remegő jobbagyaival, hogy sem szolgálalkú meghunyászkodás, sem lelkiismeretes kötelességteljesítés nem biztosítja őket ezentúl e törpe Caligula skrupulust nem ismerő karmai ellen. A negyedik nap éjjelén észrevették, hogy a berlifitzingi kastély istállói lángban állanak; s a szomszédság egyhangúlag a báró bűneinek és szertelenségének máris szörnyű hosszú rovására írta a gyújtogatás vádját.

Ám a zavar és futkosás közt, melyet ez az esemény okozott, a fiatal főúr maga látszólag elmélkedésbe merülve ült a Metzengersteinek családi palotájának egy nagy és üres termében. A dús, bár megfakult kárpitok, melyek melán lengtek a falakon, előkelő ősök százainak árny-szerű fenséges alakját idézték. Itt hermelinpalástos papok és egyházi méltóságok, otthonosan elterpeszkedve a kényúr és király oldalán, emelnek vétót valamely világi uralkodó kívánsága ellen, vagy a pápai főhatalom engedélyével fékezik az ősellenség lázadó szeptumát. Amott sötét tekintetű, szálás Metzengerstein-fejedelmek - izmos csataménjük lába mélyen az elhunyt ellenség hullái közt -, életteljes arkifejezésük még a leghiggadtabb idegeket is meghökkenti; itt-ott tűnt napok dámáinak kéjes és hattyúi teste lengett valami sosem volt táncban, képzelt melódiák dallamára.

De míg a báró figyelt, vagy úgy tett, mintha figyelne a berlifitzingi istállóban támadt, fokozatosan növekvő lármára - vagy talán valami újabb, elszántabb, vakmerőbb merényleten törte fejét -, szeme öntudatlanul is egy óriás és természetellenesen színezett lovat, a rivális család egy szaracén ösének paripáját követte, melyet a faliszőnyeg mintája ábrázolt. A ló maga, a rajz előterében, mozdulatlanul, szoborszerűen állt - míg hátrább legyőzött lovasa egy Metzengerstein törétől pusztult el.

Frederik ajkán ördögi kifejezés ébredt, amint ráeszmélt, hogy pillantása tudtán kívül hova irányult. De mégsem fordította másfelé. Ellenkezőleg: mintha lenyűgöző és aggódó feszültség ereszkedett volna érzékeire, fátyolként, hogy miért, sehogy sem tudta okát adni. Csak nehezen bírta összeegyeztetni álmatag és összefüggéstelen érzéseit avval a bizonyossággal, hogy ébren van. Mennél tovább nézte a képet, annál ellenállhatatlanabb lett a varázs, annál lehetetlenebbnek tűnt előtte, hogy valaha is kivonhatja tekintetét e szőnyeg igézete alól. De amint ott künn a zaj hirtelen erősebb lett, figyelme kényszerű erővel fordult a különösen villogó fény felé, amelyet az istálló lángja vetett egyenesen a szoba ablakaiba.

Ám ez csak egy pillanatig tartott; tekintete gépiesen visszatért a faliképre. S óriási meglepetésére és borzalmára a gígaszi ló feje időközben helyet változtatott. Az állat nyaka, mely előbb, mintegy részvétből, urának elterült teste fölé ívelt, most teljes hosszában kinyúlt a báró felé. Szemei, mindedig láthatatlanok, most valami erélyes és emberi kifejezést öltöttek, vörös és szokatlan lángban villogtak; s szétfeszült ajkai teljesen szembetárták a láthatólag földühödt paripa undorító, síri fogsorát.

Megdermedve a rémülettől, a fiatal főúr az ajtó felé imbolygott. Amint fölszakította, a vörös fénynek egy sugára, messze belövellve a szobába, árnyékát éles körvonallal a reszkető szőnyegre vetette; s ő borzadva figyelte meg, hogy - amint egy pillanatra megtántorult a küszöbön - ez az árnyék a szaracén Berlifitzing kegyetlen és diadalmas gyilkosának pontos helyzetét vette föl, s tökéletesen kitöltötte annak körvonalait.

Hogy könnyítsen nyomott hangulatán, a báró kirohant a szabad ég alá. A palota főkapujánál három lovással találkozott. Üggyel-bajjal s szinte életük közvetlen veszélyével próbálták megfékezni egy markos, lángvörös, megbokrosodott ló ágaskodását.

- Kinek a lova az? Hol szereztétek? - kérdezte az ifjú gyanakvó és rekedt hangon, mert rögtön észrevette, hogy a rejtelmes paripa a szőnyegszobában tökéletes mása a szeme előtt toporzékoló dühös állatnak.

- Magáé a báró úré - felelte az egyik lovas -, legalábbis más nem tart rá igényt. Futtában fogtuk el, szinte gözölgött és tajtékzott a dühtől, úgy menekült a berlifitzingi égő istállóból. Azt hittük, az öreg gróf ménésébe való, az idegen lovak ménésébe, s visszavittük, hogy eltévedt. De az ottani lovászgyerekek tudni se akarnak róla; ami elég különös, mert hisz világos jeleit látni rajta annak, hogy alig menekült ki a lángokból.

- A billog is be van sütvé a homlokába: W. V. B. - szólt közbe egy másik lovas -, azt hittem hát, hogy Berlifitzing betűi; Wilhelm von Berlifitzing - de az egész kastély kereken tagadja, hogy ismerné.

- Roppant különös! - szólt a fiatal báró eltűnődő arccal, s szemmel láthatólag nem is gondolt szavainak jelentésére. - Jól mondd, különös ló - csodálatos egy ló! Ámbátor, jól mondd, jól mondd, gyanús karakter, fékezhetetlen karakter; de csak hadd legyen enyém - tette hozzá némi szünet után -, talán van olyan lovas Metzengerstein Frederik, hogy magát az ördögöt is megfékezi, ha az Berlifitzing istállójából jön!

- A báró úr téved; a ló, gondolom, mondtuk is, nem a grófi istállókból való. Ha így lenne, jobban ismerjük a kötelességünket, hogysen ebbe a házba mertük volna hozni.

- Igaz! - jegyezte meg a báró szárazon; s ebben a pillanatban egy teremapród jött a palotából égő arccal, szapora léptekkel. Gazdája fülébe suttofta jelentését, s ez a jelentés a faliszőnyeg egy kisebb darabjának hirtelen eltűnéséről szólt; megjelölte a termet, ahol történt; s rögtön aprólékos és körülményes részletekbe bocsátkozott; s noha mindent halk hangon mondott, egy szó sem került ki a lovasok fölzaklatott kíváncsiságát.

Az ifjú Frederiket e párbeszéd alatt szemmel láthatólag vegyes érzések raja izgatta. De nemsokára visszanyerte önuralmát és határozott malícia kifejezése ült arcára, amint kiadta az ellentmondást nem tűrő rendelkezést, hogy a szóban forgó szobát azonnal zárják el, és a kulcsot adják neki.

- Méltóztatott hallani a vén vadász Berlifitzing szerencsétlen halálát? - szólt a báróhoz egyik jobbágya, míg az apród távozása után a markos paripa, melyet a főúr már magáénak elfogadott, kettőzött dühvel táncolt és rúgkapált a hosszú faszor mentén, mely a palotától a metzengersteini istállóig nyúlott.

- Nem! - felelte a báró hirtelen a beszélő felé fordulva. - Meghalt! Jól hallottam?

- Bizony így igaz, báró úr! Nem rossz hír, gondolom, senki fülében, aki a báró úr nevét viseli.

Futó mosoly villant föl a hallgató arcán.

- Hogy halt meg?

- Meggondolatlan igyekezetében, hogy kimentse vadászménesének valamelyik tagját, maga is nyomorultan a lángok közt veszett.

- I-ga-zán! - tagolta a báró, mintha lassan és megfontoltan engedné hatni magára valamely izgató gondolat igazságát.

- Igazán - ismételte a jobbágy.

- Rémes! - szólt az ifjú hidegen, és nyugodtan bement a palotába.

Ettől a naptól kezdve határozott változás állt be a feslett ifjú báró Frederik von Metzengerstein életmódjában. Valóban, viselkedése minden várakozást megcsalt, és nemigen volt összhangban a számító lányos anyák szempontjaival; szokásai és modora még kevésbé mutattak rokonságot a szomszédságbeli arisztokrácia szokásaival és modorával, mint azelőtt. Sose látták birtokának határain kívül, s ebben a tág és társas világban teljesen társtalan volt - hacsak talán annak a természetfölötti, féktelen és lángszínű paripának, amelyet mostantól kezdve folyton lovagolt, nem volt valami rejtelmes joga a baráti címre.

Mégis, még jó darabig újra meg újra számtalan meghívás érkezett a szomszédság részéről. „Nem tisztelné meg báró úr ünnepélyeinket jelenlétével?” „Nem csatlakozik hozzánk a báró egy medvevadászatra?” - „Metzengerstein nem vadászik”; „Metzengerstein nem óhajt megjelenni” - volt a gögös és lakonikus válasz.

Ilyen ismételt sértéseket nem tűrhetett a büszke nemesség. A meghívások vesztettek szívélyességükből, ritkultak, s idővel egészen elmaradtak. Sőt a szerencsétlen gróf Berlifitzing özvegye sokak hallatára azt a kívánságot fejezte ki, hogy „üljön hát otthon a báró, mikor legkevésbé kívánna otthon ülni, ha már megveti a magához való társaságot; s lovagoljon, mikor csöpp kedve se lesz lovagolni, ha már jobban érzi magát egy ló társaságában”. Ez persze az öröklött neheztelésnek meglehetősen együgyű kirobbanása volt; s csak azt bizonyítja, mennyire értelmetlenné válnak a szavaink, ha szeretnénk nagyon határozottak lenni.

A könyörületesebb szívűek azonban a fiatal mágnás viselkedésének megváltozását a fiú természetes fájdalmának rovására írták szüleinek korai elvesztén; ugyanezek megfedkeztek arról, mily istentelen és bűnös módon élt éppen abban a rövid periódusban, mely közvetlen erre a kettős halálesetre következett. Sőt akadtak, akik szerint „talán túlságosan is rátarti következetességére és méltóságára”. Mások megint - akik közt megemlíthetjük a család orvosát - nem haboztak beteges melankóliáról és idegeinek terheltségéről beszélni; míg a tömeg között még kétértelműbb, homályosabb célzások is keringtek.

Tudniillik a báró perverz ragaszkodása legutóbb szerzett ménjéhez - amely ragaszkodás csak újabb erőt látszott nyerni az állat vad és szinte démoni karakterének minden új példájából - végre is minden józan ember szemében természetellenesen forró és visszataszító szenvedéllyé vált. A dél ragyogásában - az éjszaka halálos óráján - betegen vagy makkegészségesen - szélcsöndben s viharban - az ifjú Metzengerstein mintha odanőtt volna a roppant ló nyergébe; hisz alig fékezhető szilajsága oly tökéletes összhangban volt tulajdon lelkével.

Egynémely más körülmény, a legutóbbi eseményekhez ráadásul, valósággal földöntúli és csodás jelleget adott a lovas mániájának és a ló képességeinek. Pontosan fölmérték azt a teret, amit egyetlen ugrással átugratott; s úgy találták, hogy az hőkentő differenciával múlja felül a legmerészebb képzelet várakozásait. Aztán: a báró nem adott külön nevet az állatnak, pedig ménesének összes többi lovát jellemző névvel illette. Az új ló istállóját is a többitől bizonyos távolságban jelölte ki; s ami a csutakolását, s egyéb körülötte szükséges műveleteket illette, senki sem merhetett vállalkozni rájuk, csak a tulajdonos személyesen; sőt még csak be se

léphetett senki más ennek a lónak az elkülönített istállójába. Azt is meg kell jegyezni, hogy ámbár a három lovásznak, akik a berlifitzingi istállóégből menekülő lovat elfogták, sikerült futását láncfékkel és hurokkal megállítania, mégsem mert egyikük sem teljes biztonsággal állítani, hogy e veszélyes küzdelem folyamán, vagy akár később kézzel illetve volna az állat testét. Nemes és jó ösztönű paripák magatartásában talán nem is olyan ritkák a magasabb rendű értelem példái, hogy különös figyelmet keltenének: de voltak bizonyos körülmények, amelyek még a legtamásabb és legjózanabb ember érdeklődését is szinte lenyűgözték; s azt mondják, megtörtént, hogy a körülálló tömeg borzadva hőkölt vissza az állat sokatmondó, értelmet tükröző dobbantásától; megtörtént, hogy az ifjú Metzengerstein is elsápadt és megtántorodott a ló emberi pillantású szeme előtt.

A báró környezetében mégsem kételkedett senki, hogy a fiatal mágnás meleg szeretettel szereti tüzes természetű paripáját; legalább senki, egy jelentéktelen és idétlen kis apródot kivéve, aki torz külsejével mindenkinek útjában volt, s akinek véleménye semmit sem nyomott a latban. Ő - ha ugyan az ő gondolatait egyáltalán érdemes említeni - elég arcátlan volt azt állítani, hogy gazdája mindig valami érthetetlen s alig észrevehető borzadással ugrik az új ló nyergébe; és hogy szokásos hosszú lovassétáiból hazatérve, mindannyiszor valami diadalmas gonoszság kifejezése torzítja el arcának minden vonását.

Egy viharos éjen Metzengerstein, nehéz álomból riadva, mániákus módjára rohant le szobájából, vad sietséggel pattant nyeregbe, nagyokat szökkenve tűnt el az erdő útvesztőjében. Ily megszokott esemény nem kelthetett különös feltűnést; de szolgálai ezúttal aggodalmas feszültséggel várták visszatértét, mert néhány órával távozása után azt vették észre, hogy a Metzengerstein-palota bámulatos mívű és pompázó oromfalai recsegnek és ropognak, és alapjukig meginganak valami féktelen tűz sűrű és élénk lángtömegében.

A tűz, alighogy észrevették, máris szörnyű pusztítást végzett, így láthatólag reménytelen volt minden erőfeszítés, hogy megmentse az épületnek bármely részét is. A megriadt szomszédság állt hát tétlenül körös-körül, és némán, szinte megrendülten báméskodott. De nemsokára új rettenet kötötte le a tömeg figyelmét, s mutatta meg, mennyivel erősebb izgalmat kelt az emberi sokaság érzelmeiben az emberi szenvedés szemlélete, mint az élettelen anyag legrémesebb látványa.

A vén tölgyfásor mentén, mely az erdőségből a Metzengerstein-palota főbejáratához vezet, egy ló tűnt fel, amint födetlen fejű, zilált ruhájú lovasával nyergében, oly vad szökkenésekkel közeledett, hogy megszegyenítette a Zivatar Démonát.

Látszott, hogy a vágta irányát nem a lovas szabja meg. Eltorzult arca, görcsösen összeránduló teste emberfölötti erőfeszítésről tanúskodott; de hang, egy árva sikolyt kivéve, nem röppent el kisebesedett ajkáról, melyet a rémület kínjában véresre harapott. Egy pillanat, s a paták csattogása élesen, fülsértően verődött vissza lángok bömbölése és szelek sivítása fölött - még egy pillanat, s a mén egyetlen nekiiramodással átszökkent a kapun, és a várak fölött fölrohant a palota rengő lépcsőin, s lovasával együtt eltűnt a kavargó tűz örvényében.

A zivatar dühe hirtelen alábbhagyott, és halotti, baljós csönd állt be. Az épületet még fehér láng borította, mint egy síri lepel, s messze kilövellve a nyugodt légkörbe, valami természetfölötti fény villant; míg a palota ormai fölé egy súlyos füstfelhő telepedett, kolosszális, és alakot öltött - egy lóét.

Fordította Babits Mihály

KUTYASZORÍTÓ

Jó hölgyem, mily lehetőségtől fosztattál meg imigyen?
MILTON

Nyugodt és csöndes délután volt, mikor az isteni Edina utcáit róttam. Az utcákon szörnyű volt a nyüzsgés és a zűrzavar. Férfiak beszéltek. Nők sikoltoztak. Gyermekek csukladoztak. Disznók visítottak. Szekerek zötyögtek. Bikák bömböltek. Tehenek bögtek. Lovak nyerítettek. Macskák nyivákolnak. Kuttyák táncoltak. *Táncoltak!* Hát lehetséges ez? *Táncoltak!* Ó, jaj! gondoltam, *én* eltáncoltam már a táncaimat. Ilyen az élet. A borongós emlékeknek minő szelleme kél életre egyszer-másszor a zseni elméjében, és a vérbő képzelet, kiváltképpen az oly zsenié, aki halhatatlanságra ítéltetett, a derűnek, az isteninek, a mennyeknek, az ujjongónak, az emelkedettnek minő tisztító, örökkévaló, folyamatos - és szinte azt mondhatnók *soha meg nem szűnő* - igen, *folyamatos* és *soha meg nem szűnő*, keserű, zaklató, fölkavaró, s ha szabad azt mondanom, *túlságosan* fölkavaró hatása, amit talán irigylésre méltónak, a *legigazabbul* irigylésre méltónak nevezhetnénk - nem! a legnyájasabban gyönyörűségnek, a legválasztékosabban éterinek (s ha szabad ezt a merész kifejezést használnom), a világon a *legbájosabbnak* (bocsáss meg, ó, nyájas olvasó!... mint mindig, újra elragadtak az érzéseim!). Egy *ilyen* elmében, ismétlem, az emlékek minő forogtatagát kavarja fel holmi semmiség is! A kuttyák táncoltak. És *én* - én nem táncolhattam. Kergetőztek - én sírtam. Ugrándoztak - én hangosan zokogtam. Mily megindító körülmények! - amelyek bizonyára felkeltik a klasszikusok olvasóiban a dolgok helyénvaló voltára utaló azon páratlan bekezdés emlékét, amely a csodálatos és tiszteletre méltó kínai regény, a *Lassu Joe* harmadik kötetének bevezetésében található.

A városon át vezető magányos sétámon két szerény, de hűséges társam kísért. Diána, én pudlikutyám! minden teremtmények legdrágábbika! Dús szőrzete fél szemére hullott, és nyakát divatos kék szalag övezte. Diána mindössze arasznyi magas volt, a feje valamivel nagyobb, mint a teste, hihetetlenül rövidre nyírt farka miatt maga a sértett ártatlanság, s ettől kedvence mindenkinek.

És Pompey, én négerem! Drága Pompey! Hogy is feledhetnének el téged valaha is? Karomat karjába öltöttem. 92 centi magas volt (kedvelem a pontosságot), és mintegy hetven-, talán nyolcvanéves. Pohos és karikalábú. A szája nem éppen kicsi, a füle nem éppen rövid. Foga azonban mint a gyöngy, nagy, düledt szeme gyönyörűségesen fehér. A természet nem áldotta meg nyakkal, és térdét (mint fajtájánál általában) lába szára felső hányadának fele tájára helyezte. Öltözéke szembeszökően egyszerű volt. Ruhája mindössze egy húsz centi magas keménygallér és egy majdnem új drapp felöltő, amely korábban a szálás, tiszteletet parancsoló és előkelő Dr. Lukagarast szolgálta. Szép kabát. Jól szabott. Jól varrott. Majdnem új. Pompey fölhúzta mind a két kezével, hogy a porba ne érjen.

Három főből állt a társaságunk, s közülük kettőt már jellemeztem. Volt egy harmadik is - én magam. Én vagyok Signora Pszyché Cleopatra. *Nem Sicky Clay-O'Patrick*. Megjelenésem lenyűgöző. Azon az emlékezetes délutánon, amelyről beszélek, bíborvörös selyemruha volt rajtam, égszínkék arab kabátkával. A ruhát zöld paszomány díszítette, és hét csinos, narancs-sárga fodor. Én voltam tehát a társaság harmadik tagja. Volt a pudli. Volt Pompey. Voltam én. *Hárman* voltunk. Azt mondják, kezdetben hárman voltak a fúriák is: Melty, Nimmy és Hetty - az Elmélkedés, az Emlékezés és a Vének.

A lovagias Pompey karjára támaszkodva, mögöttem tiszteletteljes távolságban Diánával vonultam végig a kies Edina egyik népes és nagyon kellemes utcáján. Egyszerre egy templom tárult szemünk elé - hatalmas, tiszteletre méltó gótikus katedrális, magas tornya az égbe nyúlt. Miféle örület kerített hatalmába? Miért rohantam sorsom elébe? Elfogott a legyőzhetetlen vágy, hogy megmásszam a szédítő tornyot, s onnan vegyem szemügyre a hatalmas várost. A katedrális kapuja hívogatóan tárva-nyitva. Sorsom eldőlt. Beléptem a baljós kapubolton. Hol volt hát őrzőangyalom? - ha egyáltalán van ilyen. *Ha!* Kétségbeejtő szótag! mily végtelen sok rejtélyt, jelentést, kétséget, bizonytalanságot tartalmaz két betű! Beléptem a baljós kapubolton! Beléptem: s átmentem alatta, narancssárga földraimat nem érte semmi kár, s fölbukkantam a főhajóban. Azt mondják, így ment át a hatalmas Alfréd folyó is a tenger alatt, sértetlenül, s még csak vizes se lett.

Már-már azt hittem, a lépcsőfeljáró sosem ér véget. *Körbe-körbe!* Igen, körbe és fel, körbe és fel, körbe és fel, mígnem akaratlanul erőt vett rajtam a sejtelem, és a bölcs Pompeyn is, akinek támogató karjára a bimbózó érzelem minden bizalmával támaszkodtam - *akaratlanul* erőt nem vett rajtam a sejtelem, hogy a csigalépcső felső végét, véletlenül talán, de lehet, hogy szándékosan, eltávolították. Megálltam, hogy lélegzethez jussak; s közben történt valami, morális, sőt metafizikai szemszögből is túlságosan jelentős, semhogy említetlenül hagyjam. Úgy éreztem - sőt, biztos voltam benne -, nem tévedhettem, nem! hisz már percek óta aggódó gonddal figyeltem Diánám minden lépését, mondom, *nem* tévedhettem, hogy Diána *patkányszagot érez!* Nyomban fölhívtam e tényre Pompey figyelmét, és ő - ő is egyetértett velem. Az ésszerű kételynek immár nem maradt tere. Patkányszag érződött - Diána érezte. Szent egek! hát elfelejthetem valaha is a pillanat feszült izgalmát? A patkány! - ott volt - azaz valahol ott volt. Diána patkányszagot érzett. Én - *én nem!* Azt mondják, hogy egyesek úgy érzik, a bornyelő Izisnek is édes és erős illata van, mások szerint teljesen szagtalan.

Megmáztuk a csigalépcsőt, s már csak három-négy lépés választott el bennünket a csúcstól. De mi csak mentünk, s már csak egy lépés volt hátra. Egy lépés! Egyetlen kicsi, kicsi lépés! Az emberi lét hatalmas csigalépcsőjén egyetlen kicsi lépéstől mily rengeteg boldogság és nyomorúság függ! Magamra gondoltam, majd Pompeyre, majd a bennünket körülvevő rejtélyes és megmagyarázhatatlan sorsra. Pompeyre gondoltam! - és ó, jaj, a szerelemre. Arra a sok-sok helytelen lépésre gondoltam, amit tettem, s amit talán még tenni fogok. Elhatároztam, hogy ezentúl óvatosabb leszek, tartózkodóbb. Elengedtem Pompey karját, és az ő támogatása nélkül tettem meg az egyetlen hátralevő lépést, s elértem a torony fedélszékét. Pudlikutyám követett. Csak Pompey maradt ott, ahol volt. Álltam a csigalépcső csúcán, s bízattam őt, hogy lépjen föl. Felém nyújtotta karját, s hogy ezt megtegye, kénytelen volt elengedni eddig oly kemény kézzel tartott felöltőjét. Az istenek sohasem szűnnek gyötörni minket? A felöltő lehullott, és Pompey rálépett hosszú, földet érő szegélyére. Megbotlott és elesett - e következmény elkerülhetetlen volt. Előreesett, s förtelmes feje teljes erejével nekem vágódott - neki a mellemnek, s végigzuhanam Pompeyvel együtt a fedélszék kemény, koszos, undorító padlóján. De bosszúm biztos, azonnali és teljes volt. Dühömben két kézzel belekaptam gyapjas hajába, hatalmas mennyiségű fekete, bodros, göndör anyagot téptem ki és löktem el magamtól, a megvetés minden jelével. Lehullott a harangkötelek közé, s ott maradt. Pompey felállt, s egy szót se szólt. De nagy szemével siralmas pillantást vetett rám, és - fölsóhajtott. Ti istenek - micsoda sóhaj volt! Szívembe hasított. És a haj - a gyapjú! Ha elértem volna azt a gyapjat, könnyeimmel áztattam volna sajnálatom jeléül. Ámde sajna! - messze voltam ahhoz, hogy elérhettem volna. Ahogy a harangkötelek közt himbálódzott, azt hittem, él. Azt hittem fölmered a megbotránkozástól. Azt mondják a jávai Amagdarossz Azéris is gyönyörű virágot hajt, és akkor is életben marad, ha kihúzzuk gyökerestől. A bennszülöttek a mennyezetre akasztják zsinóron, és évekig élvezik az illatát.

Civódásunk véget ért, s egy nyílást kerestünk, amelyen át szemügyre vehetnénk Edina városát. Ablak nem volt egy sem. A homályos kamrába csak egy négyszögletes, mintegy arasznyi átmérőjű nyíláson át szűrődött be fény, a padlótól jó két méter magasan. De mit meg nem old az igazi zseni tetteje? Eltökéltem, hogy felkapaszkodom e nyílásig. Rengeteg kerék, fogaskerék és más titokzatos értelmű alkatrész állt a nyílás tövében, szorosán a fal mellett; s a gépezetből a nyíláson át egy vasrúd meredt ki. A kerekek és a fal közt épp csak hogy elfért a testem - mégis makacsul eltökéltem magam, és úgy határoztam, hogy kitartok szándékom mellett. Magamhoz szólítottam Pompeyt.

- Látod azt a nyílást, Pompey? Ki akarok nézni rajta. Ide állsz épp a nyílás alá - így. Nos, tartsd a kezed, Pompey, hadd hájgak föl rajta - így. Most a másikat, Pompey, annak a segítségével följutok a válladra.

Megtett mindent, amit kívántam, s mikor följutottam, azt tapasztaltam, hogy könnyűszerrel ki tudom dugni fejem és nyakam a nyíláson. A kilátás fölséges volt. Képzelnem sem lehet nagyszerűbbet. Csak egy pillanatra fordítottam el a szemem, míg Diánára rászóltam, hogy viselkedjék tisztességesen, és biztosítottam Pompeyt, hogy belátó leszek, és olyan könnyedén állok a vállán, amilyen könnyedén csak tudok. Megígértem, hogy gyöngéd leszek hozzá - *ossi tener que Atlanti óceán*. S miután így elégtételt szolgáltatottam hűséges barátomnak, buzgón és lelkesen átadtam magam a szemem előtt kitérülő látvány élvezetének.

E témáról szólván azonban kerülni fogom a bőbeszédűséget. Nem írom le Edinburgh városát. Mindenki járt már Edinburghban - a klasszikus Edinában. Csupán siralmas kalandom fontos részleteire szorítkozom. Mikor némileg kielégítettem már a város kiterjedésére, fekvésére, általános képére irányuló kíváncsiságomat, időt szakítottam, hogy a templomot, amelyben tartózkodom, meg a torony pompás architektúráját is szemügyre vegyem. Megfigyeltem, hogy a lyuk, amelyen át a fejem kidugtam, egy óriási óra számlapjára nyílik, s hogy az utcáról bizonyára jókora kulcslyuknak látszik, olyannak, mint amelyet a francia órák számlapján látunk. Azért vágták, nem vitás, hogy a sekrestyés kinyújthassa rajta a karját, s ha kell, beállíthassa bentről az óra mutatóit. Meglepődve láttam, milyen nagyok ezek a mutatók: a nagyobbik megvolt vagy három méter hosszú, s a széle, ott, ahol a legszélesebb, tizennyolc-húsz centiméter. Szemmel láthatólag acélból volt, s úgy látszott, éles. Miután e részleteket s még több más is, megfigyeltem, szemem újra a lenti dicső kilátásra fordult, és rövidesen elmerültem az elmélkedésbe.

Elmélkedésemből pár perc múlva Pompey hangja riasztott fel. Közölte, hogy nem bír tovább, és arra kért, hogy legyen szíves, szálljak le róla. Ez nem volt ésszerű, s hogy miért nem, azt elég hosszan meg is indokoltam. Válaszolt, de látszott, nem érti, hogy mit akartam mondani. Elöntött hát a méreg, és megmondtam neki kereken, hogy ostoba, hogy elkövette az Ignác von Pelenka bűnét, hogy mást sem tud, csak *innamígalóvisz*, s a beszéde nem több, mint *irrgumburr gummacskanadrág*. Ezzel, úgy látszik, megelégedett, és én újra belemerültem gondolataimba.

Úgy félórával ez után a szóváltás után, amint éppen elmerültem gyönyörködtem az alanti isteni szépségű tájban, meglepődve észleltem valami nagyon hideget, ami szelíd nyomást fejt ki nyakszirtemre. Mondanom sem kell, hogy kimondhatatlanul megrémültem. Tudtam, hogy Pompey ott van a lábam alatt, Diána meg, úgy ahogy ráparancsoltam, a hátsó lábán ül a kamra legtávolabbi sarkában. Mi lehet az? Ó, jaj! Nagyon hamar fölfedeztem. Fejemet óvatosan elfordítottam, és elszörnyedve észleltem, hogy az óra hatalmas, csillogó, pallos forma percmutatója körforgása során *elérte a nyakamat*. Tudtam, nincs egy másodperc veszteni való időm. Nyomban megpróbáltam visszahúzódn, de már késő volt. Képtelen voltam kihúzni a fejem a szörnyű csapdából, amely oly alaposan megfogott, s amely egyre szűkült, oly rohamo-

san, hogy még elképzelni is szörnyűség. Mondhatatlan volt e pillanat kínja. Fölnyúltam, és megpróbáltam teljes erőmből fölfelé nyomni a súlyos vaslemezt. De ezzel az erővel akár magát a katedrális is megpróbálhattam volna fölemelni. Jött, jött, jött lefelé, mind jobban és jobban szorított. Sikítva kértem Pompey segítségét, de ő azt mondta, megsértettem érzéseit, mikor azt mondtam, hogy „piszkítja a pelenkát”. Odakiáltottam Diánának, de ő csak annyit mondott, hogy „vau-vau-vau”, meg hogy én ráparancsoltam, nehogy el találjon mozdulni a sarokból. Így hát társaimtól nem várhattam segítséget.

Időközben az *Idő* szörnyű és súlyos *kaszája* (most fedeztem fel e klasszikus mondás szó szerinti értelmét) nem állt meg, s nem is volt valószínű, hogy mozgása megállna. Mind lejjebb ereszkedett. Éle már hüvelyknyire belemélyedt nyakamba, és benyomásaim egyre határozatlanabbak és zavarosabbak lettek. Egyszer Philadelphiába képzeltem magam a méltóságteljes Dr. Lukaszgaras társaságába, másszor Mr. Blackwood dolgozószobájába, amint éppen felbecsülhetetlen értékű tanácsokat ad. Majd derűsebb napok drága emlékei törtek rám, és arra a boldog időre gondoltam, mikor a világ még nem volt oly sivár, és Pompey korántsem volt kegyetlen.

Az óra tiktakja elszórakoztatott. *Elszórakoztatott*, mondom, mert érzéseim most a tökéletes boldogsággal voltak határosak, és minden csekélység öröömre szolgált. Az óra szüntelen *tiktak, tiktak, tiktak*-ja csupa dallam, zene volt most a fülemben, és időnként eszembe juttatta Dr. Mismás prédikációinak kegyes szóáradatát. Aztán ott voltak azok a nagy számjegyek az óra számlapján - milyen értelmesek, milyen intellektuálisak! Majd váratlanul tánkra perdültek, mazurkát jártak - nekem a V-ös nyerte meg leginkább tetszésemet. Láthatólag jól nevelt úrihölgy. Semmi hányavetiség, a mozgásában semmi illetlenség. Megpördült a csúcán, bámulatosan vágta ki a piruettet. Széket akartam odatolni neki, mert láttam, hogy belefáradt az erőfeszítésbe - és ekkor ébredtem teljesen tudatára siralmas helyzetemnek. De milyen siralmas! A mutató már két ujjnyira mélyedt a nyakamba. Éles fájdalom hasított belém. Imádkoztam a halálért, és pillanatnyi kínomban akarva, akaratlanul ismételttem a költő, Miguel de Cervante gyönyörű sorait:

*Van Mucsán hat escondida
que neked te szedte-vette
borkő pisztoly delin úr-ír
no, mesterné darmol Vida!*

De most új szörnyűség következett, olyasmi, amitől még a legerősebb idegrendszer is megborzad. A mutató kegyetlen nyomásától szemem teljesen kidülledt üregéből. Míg azon gondolkodtam, hogyan legyek majd meg a szemem nélkül, az egyik valóban kiugrott a fejből, végiggurult a toronysisak meredek falán, és kikötött a párkány mentén húzódó esőcsatornában. A szemem elvesztése nem is volt olyan borzasztó, mint az a pimasz függetlenség és megvetés, ahogy az odakintről rám nézett. Ott feküdt a csatornában, épp az orrom előtt, és a modora, ha nem ilyen ellenszenves, egyenesen nevetséges lett volna. Olyan pislogást, kacsingatást csapott, amelyet még sose láttam. A szemem viselkedése a csatornában a maga nyilvánvaló pimaszságával és szégyenletes hálátlanságával nemcsak bosszantó volt, hanem roppant kínos is, amiatt a rokonszenv miatt, amellyel ugyanazon fej két szeme, bármilyen távol volt is most egymástól, egymás iránt viseltetett. Kénytelen voltam én is pislogni, kacsingatni, mégpedig ugyanúgy, mint az a csibész jószág az orrom előtt. De váratlanul megkönnyebbültem, mert kiesett a másik szemem is. Ugyanabba az irányba tartott, mint a cimborája (lehet, hogy előre összeesküdtek?), kettesben legurultak az esőcsatornán, és igaz öröömre szolgált, hogy végre megszabadultam tőlük.

A mutató négy és fél hüvelyknyire mélyedt már a nyakamba. Már csak egy vékony bőrdarab maradt átvágnivaló. Tökéletes boldogság töltött el, mert tudtam, hogy legkésőbb pár perc, és

megszabadulok e megalázó helyzetből. És várakozásomban nem is csalódtam. Az óriási peremutató pontban fél hat előtt öt perccel annyira jutott szörnyű körforgásában, hogy leválassza nyakam e csöpp kis maradékát. Nem voltam szomorú, midőn láttam, hogy fejem, amely annyi bosszúságot okozott, végre valahára elválik testemtől. Először legurult a toronysisak oldalán, néhány másodpercig megült a csatornában, majd folytatta útját, és leugrott az utca közepére.

Őszintén bevallom, hogy benyomásaim most páratlanul furcsák - nem is furcsák, inkább hallatlanul titokzatosak, zavarba ejtők és megmagyarázhatatlanok voltak. Érzékeim egyazon pillanatban itt is működtek, ott is. A fejem azt hitte, hogy én - a fej - vagyok az igazi Signora Psyché Cleopatra, testem meg ugyanakkor meg volt győződve, hogy én - a test - vagyok az. Hogy tisztázzam ezzel kapcsolatos érzéseimet, kitapogattam zsebemben burnótos szelencémet, de miután elővettem, és igyekeztem kellemes tartalmából egy csipetnyit a szokásos módon alkalmazni, nyomban tudatára ébredtem különös hiányosságomnak, és rögtön a fejem után hajítottam a szelencét. Az nagy meglepéssel szippantott fel egy csipetnyit, és viszonzásul hálásan rám mosolygott. Röviddel ezután beszédet intézett hozzám, de hogy mit mondott, azt fül híján nem hallottam tisztán. Annyit mindenesetre kivettem, hogy meg van döbbenve, miért akarok én még életben maradni ilyen körülmények között? Befejezésül idézte Ariosto nemes szavait:

*Il pover homok che non sera korog,
adta vakondja tente-tente morog.*

Tehát ahhoz a hőshöz hasonlított, aki a csata hevében nem vette észre, hogy megölték, és kiolthatatlan derekassággal folytatta a harcot. Most már semmi sem gátolt, hogy leszálljak emelvényemről, és le is szálltam. Hogy *mi* volt az, amit Pompey olyan *nagyon* különösnek talált a megjelenésemben, azt már sose fogom megtudni. A fickónak füléig szaladt a szája, és úgy összeszorította a két szemét, mintha diót akarna törni a szeme részében. Végül ledobta felöltőjét, egyetlen ugrással a lépcsőnél termett és elszelelt, én pedig Démoszthenész indulatos szavait vetettem a gazember után:

Andrew O'Phlegeton kár inálni sebtiben!

Odafordultam az én drágámhoz, a bozontos szőrű Diánához. Ó jaj, mily szörnyű látvány állta szememnek útját! Vajh *patkány* volt, amit láttam a lyukba belopózni? E lerágott csontok vajh *azé* a kis angyalé-e, akit oly kegyetlenül fölfalt a szörnyeteg? Ti istenek! mit látok ott? Szerelmetes kiskutyám szelleme, árnya, kísértete az, ami ott ül a sarokban oly kecses búbanatba merülten? Hallga! Ő szól, és - egek! - ez németül van... Schiller szavai:

*Úgy starboda, így sterbide,
duxi-duxi!*

Ó, jaj! hát nem szól igazat?

*Ha meghalok, ha végre meghalok,
miattad - miattad!*

Drága teremtés! Ő is *értem* áldozta fel magát. Mi marad még a kutyátlan, négere fosztott, fejvesztett, szerencsétlen Signora Psyché Cleopatrának? Ó, jaj! *Semmi*. Elvégeztetett.

Fordította Göncz Árpád

PESTISKIRÁLY

ALLEGÓRIA MESE FORMÁBAN

*Az istenek tűrik és királyoknak engedik,
de elborzadnak, ha a csőcselék teszi*

FERREX ÉS PORREX TRAGÉDIÁJA

Harmadik Edward nemes uralkodás idején, egy októberi éjszakán, éjfél tájt, két matróz ült a londoni St. Andrews kerületben, a Vig Tengerész cégéret viselő csapszék ivójában. Maguk sem tudták, hogy kerültek ide. A Szabadság legénységéhez tartoztak; ez a kétárbcos kereskedőhajó a Sluys-Temze útvonalon járt rendszeresen, és most itt horgonyzott a londoni kikötőben.

A helyiség, jóllehet szedett-vedett berendezésével, füstös, megfeketedett falaival, alacsony mennyezetével és minden egyéb tartozékával semmivel sem volt különbség, mint más effajta hely akkoriban, a szanaszét groteszk csoportokban üldögélő vendégek véleménye szerint így is remekül megfelelt céljainak.

E csoportok közt, azt hiszem, két matrózunké volt a legérdekesebb, sőt talán a legszembeöt-lőbb is.

Az egyik, szemmel láthatólag az idősebb, akit társa a jellegzetes Libláb néven szólított, jókorára megnőtt, lehetett vagy hat és fél láb magas, és kissé előregörnyedő válla csak természetes következménye volt szertelen hosszúságának. Ami azonban fölös volt magasságában, jócskán hiányzott belőle más egyéb. Rendkívül sovány lévén, olyankor, ha leitta magát, társai szerint megfelelt volna zászlónak a főárboc csúcsára, józan állapotában pedig orrvitorlarúdként is hasznát vehették volna. Ilyen és más hasonló tréfák azonban hovatovább némi nyomot hagytak matrózunk humorérzékén. Kiugró arccsontja, hatalmas sasorra, csapott álla, lefittyenő alsó ajka, kimeredő két nagy fehér szemgolyója, még ha bizonyos megátal-kodott közönyösségről tanúskodott is általában a világ dolgaival szemben, utánozhatatlan és leírhatatlan ünnepélyes komolyságot kölcsönzött egész arckifejezésének.

A fiatalabb matróz külseje mindenben ellentéte volt társának. Termete alig volt magasabb négy lábnál, zömök, otromba teste csutak, kajla lábakon nyugodott, nem közönséges öklökben végződő szokatlanul rövid, vaskos karjai úgy fityegetek róla kétoldalt, mint a tengeri teknős uszonyai. Sészinű apró szeme mélyen besüppedt szemüregből pislogott elő, orra szinte elveszett a gömbölyded, vörös orcáját takaró hústömegben. Vastag felső ajka öntelt elégedettséggel nyugodott még vastagabb alsó ajkán, s e kifejezést még fokozta abbeli szokásával, hogy időnként végignyalt rajtuk. Hórihorgas társára szemmel láthatólag csodálattal vegyes gúnnyal tekintett fel, és néha úgy bámult rá, mint ahogy a lenyugvó nap néz a Ben Nevis sziklaormára.

Változatos és eseménydús volt a derék emberpár kalandozása a szomszédos kocsmákban és környékükön már az est korábbi szakaszában is. A pénz, ha mégannyi, sem tart örökké, és barátaink bizony üres zsebbel merészkedtek ide, ebbe a helyiségbe.

E pillanatban tehát, mikor történetünk tulajdonképp elkezdődik, Libláb és társa, Ponyva Hugó, itt ülnek a szoba kellős közepén, könyökük a széles tölgyfa asztalon, tenyerükbe támasztják fejüket, és egy jókora flaskó kifizetetlen szíverősítő mögül szemlélik az ajtó fölött álló baljós szavakat: „Kréta nincs”. Ez a szöveg legnagyobb csodálkozásukra és felháborodásukra pontosan azzal az ásványi anyaggal van felírva, amelynek a létezését is tagadja. Nem mintha bármelyiküket is vádolni lehetne az írás kibetűzésének képességével - amit a korabeli köznép alig tart kevésbé titokzatos tudománynak, mint magát a betűvetés művészetét -, hanem az igazat megvallva, van valami furcsa hajlat, egy mákszemnyi billenés szélfelől a betűk formájában, amely sötét előérzeteket kelt, viharos időjárás közeledtét sejteti, és arra készteti tengerészeinket, hogy - Libláb képletes szavaival élve - nyomban kifeszítsék vitorláikat, és meneküljenek az orkán elől.

Felhajtják tehát maradék sörüket, rövid köpenyük végét átvetik vállukon, és máris iszkolnak kifelé. Ponyva Hugó ugyan kétszer is beelép a kandallóba, mert összetéveszti az ajtóval, ám végül mégis szerencsésen kijutnak, és éjfél után két órával ott látjuk két hőnököt, amint mindenre elszántan, lélekszakadva rohannak végig egy sötét sikátoron a St. Andrews lépcső irányába, sarkukban a Víg Tengerész kocsmárosnéjával.

Ennek az eseménydús történetnek idején, és előtte is, utána is, sok-sok éven át egész Angliában, de különösen a fővárosban, időnként felharsant egy rémült kiáltás: „Pestis!”

A város jószerével elnéptelenedett és a Temze-parti szörnyű kerületek sötét szűk utcáin és sikátoraiban, ahol állítólag felütötte fejét a Betegség Démona, nem járt már senki, csak a testet öltött Félelem, Rémület és Babona.

A járvány sújtotta városrészeket a király nevében lezárták, és halálbüntetés terhe mellett tilos volt bárkinek behatolni komor magányukba. De sem a királyi parancs, sem az utcák bejáratánál emelt magas torlaszok, sem az irtózatossá váló kilátás, amely jóformán biztosan elérte a szerencsétlent, akit semmilyen veszély nem rettentett el a kalandtól, nem védte meg a lakatlan, üres házakat attól, hogy éjszaka rablók járják végig, fosszák ki, emeljenek el minden vas-, réz- és ólomdarabot, amit bármi módon értékesíteni lehet.

Amikor aztán télre megnyíltak a sorompók, rendszerint kiderült, hogy záruk, lakatok és titkos pincék nemigen nyújtottak védelmet azoknak a zsúfolt bor- és szeszraktáraknak, amelyeket az elszállítás nehézségei és kockázata miatt sok környékbeli kereskedő bízott a zárlat tartamára ilyen elégtelen biztosítékokra.

A megrémült lakosság körében azonban csak kevesen akadtak, akik emberi kéz művének tulajdonították ezeket a dolgokat. Pestis-lidércek, dögvész-koboldok, láz-manók voltak a gaztettek népszerű szellemei, és olyan vérfagyasztó történetek jártak szájról szájra, hogy végül az egész tilos épületcsoportot halotti lepelként borította el az iszonyat. Gyakran magát a fosztogatót is elijesztette a rémlátomás, amely a tulajdon tetteiből fakadt, és az egész zárolt városrész hatalmas területén nem maradt más, csak komor csönd, dögvész és halál.

Libláb és a derék Ponyva Hugó nagy nehezen végigbotorkált egy sikátoron, amikor továbbjutásukat hirtelen megakadályozta egy ilyen fentebb említett félelmetes torlasz, annak jeléül, hogy a mögötte levő terület pestistilalom alatt áll. Hogy visszaforduljanak, az számba se jöhetett, és nem volt egy perc veszíteni való idejük sem - sarkukban voltak az üldözők. Vérbeli tengerésznek azonban gyerekjáték megmászni az ilyen durván ácsolt palánkot. Ész nélkül átvették magukat rajta, be a zárt területre, és részeg iramukat folytatva, kiabálva, ordítva csakhamar belevesztek a visszataszító, zezugos sikátorok tömkelegébe.

Ha nem lettek volna tökrészek, dülöngélő lépteiket minden bizonnal megbénítja helyzetük szörnyűsége. A levegő hideg volt és nyirkos. A kövezet ellazult kockái vad összevisszaságban heverték a bokáig érő gazos füben. Beomlott házak torlaszolták el az utcákat. Utálatos bűz terjengett mindenfelé, és az ilyen ragályos gőzökkel telt légkörből soha, még éjfélkor sem hiányzó kisugárzás kísérteties világánál kivehető volt nem egy éjszakai fosztogatónak, akit éppen rablás közben ért utol a pestis halálkeze, az útfélen heverő vagy az ablakuk vesztett házakban rothadó hullája.

De semmilyen látvány, érzékelhető bűz vagy egyéb akadály nem képes feltartóztatni az ilyen természettől fogva vakmerő emberek útját, különösen most, amikor színültig megteltek bátorsággal és szíverősítővel, és elszántan beletántorognának egyenesen - már amennyire állapotuk megengedné - akár a halál torkába is. Tovább, egyre tovább lépdél a rendíthetetlen Libláb, és időnként olyat üvölt, mint az indiánok rettentő csataordítása; csak úgy zeng bele a kietlen csend; és tovább, egyre tovább gurul mellette a köpcös kis Ponyva, belekapaszkodva gyorsabb járású pajtása köpenyébe, és messze túlharsogja annak legbuzgóbb erőfeszítését is, sztentori tüdeje legmélyéből előtörő bömbölő basszusával.

Most elérték nyilván a ragály fellegvárát. Minden lépésük, bukdácsolásuk egyre visszataszítóbbá, egyre szörnyűbbé vált, az utcák elszűkültek, és egyre jobban egymásba gabalyodtak. A düledező házak tetejéről hirtelen aláhulló hatalmas kövek és gerendák nehéz, tompa puffanása a körülöttük emelkedő épületek magasságáról tanúskodott; gyakran nagy megerőltetésükbe került, hogy átevickéljenek a minduntalan eléjük tornyosuló omladékhalmokon, s eközben kezük nemritkán csontvázat ért, vagy megpihent egy-egy testesebb hullán.

Egyszerre, mikor matrózaink egy magas, kísérteties épület bejáratára bukkantak, Libláb torkából izgalomban még a szokottnál is élesebb kiáltás tört elő, és erre bévülről gyorsan pergő, vad kacagáshoz hasonló, pokoli visítozás válaszolt. Ilyen hangokra, ebben az órában és ezen a helyen, még a vér is megfagyott volna az ereiben bárkinek, aki nem ázott el ilyen menthetetlenül, de tökrészeg pajtásainkat nem rettentette vissza, gondolkodás nélkül nekiestek a kapunak, berúgták, és ajkukon káromkodások özönével belepottyantak az események kellős közepébe.

A helyiség, ahova jutottak, egy temetésrendező műhelye volt. A bejárat mellett, a padló sarkában, nyitott csapóajtón át azonban egy egész sor borospincébe nyílt lelátás, és az időnként elpukkanó palackok bizonyossága szerint mélyük jól tele volt a megfelelő tartalommal. A szoba közepén asztal állt, ennek közepén hatalmas csöbör, benne nyilvánvalóan puncs. Boros- és pálinkásüvegek, kancsók, köcsögök, ivókupák mindenféle formában és kivitelben álltak szanaszét az asztalon. Hatan ülték körül az asztalt, koporsóbakokon. Igyekszem őket egyenként leírni.

Egyikük a bejáratnál szemközt ült, kissé magasabban, mint a többiek; meglátszott rajta, hogy ő az elnök. Termete magas volt és ösztövé, Libláb megütközve vette észre, hogy még nála is soványabb. Arca sárgállott, mint a sáfrány, de egy kivételével nem volt rajta különösebb figyelmet érdemlő vonás. Ez az egy, szokatlanul és förtelmesen magas homloka, olyan volt, mintha húsból nőtt sapka vagy korona toldaná meg természetes fejét. Vigyorgó, félrehúzott száján ocsmány-nyájas kifejezés ült, és szeme - mint mindenkié az asztal körül - üveges volt a részegség mámorától. Ez az úr tetőtől talpig gazdagon hímzett fekete selyembársony szemfedőbe volt öltözve, amely spanyol köpönyeg módjára hanyagul beborította alakját. Feje telis-tele volt tűzdelve a gyászlovakat díszítő tollbokrétákkal, és élénk, fontoskodó arckifejezéssel bólogatott minden irányba. Jobb kezében hatalmas emberi combcsontot tartott, és valami csekélység miatt éppen jót húzott vele a társaság egyik tagjára.

Szemközt vele, háttal az ajtónak, egy nem kevésbé különleges hölgy foglalt helyet. Noha ugyanolyan magasra nőtt, mint az imént leírt személyiség, nem panaszkodhatott amannak természetellenes soványsága miatt. Szemmel láthatólag a vízkór utolsó stádiumában leledzett, alakja majdnem olyan volt, mint az a bevert tetejű óriási söröshordó, amely közvetlenül mellette állt a szoba sarkában. Rendkívül kerek, vörös és puffadt arcát ugyanaz a sajátosság, helyesebben sajátosság hiánya jellemezte, mint az imént említett elnökét: amennyiben csak egyetlen jellegzetes vonását érdemes külön kiemelni. A szemfüles Ponyva Hugó rögtön észrevette, hogy ez a megállapítás ráillik a társaság valamennyi tagjára, mindegyikük mintha kisajátította volna magának az arc egyetlen elhatárolt részét. A szóban forgó hölgnél a száj volt ez a rész. Jobb fülénél kezdődött, és félelmetes szakadékként vonult egészen a bal füléig, a cimpáin fityegő rövid fülbevalók állandóan ott himbálóztak ebben a nyílásban. Minden erőfeszítése arra irányult azonban, hogy csukva tartsa száját, és méltóságteljes benyomást keltsen, perkálfodrokkal díszített, frissen keményített és vasalt, szorosan az álláig érő, halotti lepelből készült ruhájában.

Jobbra tőle egy apró, fiatal hölgy ült, akit, úgy látszik, szárnyai alá vett. Ez a törékeny kis teremtés remegő, sorvadt ujjával, elkékült ajkával és máskülönből ólomszürke arcbőrére égő lázrózsákkal, nyilván heveny tüdővészben szenvedett. Hallatlan elegancia ömlött el egyébként egész alakján. A legfinomabb indiai gyolcsból készült bő, gyönyörű halotti leplet viselt kecses könnyedséggel, haja kis csigákban omlott vállára, ajkán lágy mosoly játszadozott, de rendkívül hosszú, sovány, hajlott és pörsenéses orra mélyen lelógott alsó ajka alá, és annak ellenére, hogy néha finoman hol erre, hol arra tologatta nyelvével, ez némiképp határozatlan kifejezést kölcsönzött arcának.

Szemben vele, a vízkóros hölgy bal oldalán, elhízott, ziháló, köszvényes kis aggastyán ült. Két orcája a vállán nyugodott, mint két óriási, oportói borral telt tömlő. Ahogy karjait összekulcsolta, és bepólyált fél lábát felrakta az asztalra, lerítt róla, hogy úgy érzi, megilleti némi tisztelet. Nyilván igen rátarti volt személyes megjelenésének legapróbb részletére is, de különösen azt élvezte, ha tarka, színpompás köpenyére irányult a figyelem. Igaz, ami igaz, ez a köpeny nem csekély pénzébe kerülhetett, és kitűnően állt rajta - érdekesen hímzett selyemtakaróból készült, ama dicső címerpajzsok tartozékából, amelyet Angliában és egyebütt rendszerint kifüggesztenek valamilyen feltűnő helyre az elhalálozott arisztokraták ősi fészken.

Szomszédja, az elnök jobbán helyet foglaló úr hosszú, fehér harisnyát és pamutvásznon alsónadrágot viselt. Egész testében mulatságos módon reszketett - Ponyva Hugó véleménye szerint nyavalyatorós volt. Frissen borotvált álla szorosan fel volt kötve sebpólyával, és minthogy karjait csuklóinál fogva hasonló módon rögzítették, erősen akadályoztatott abban, hogy túlságosan kivegye részét az asztalon álló italokból. Indokolt óvatosság, gondolta Libláb, tekintettel az illető különösen elhülyült borissza ábrázatára. Elképesztően hatalmas fülei azonban, amelyeket kétségkívül lehetetlen volt korlátok közé szorítani, végeláthatatlanul nyúltak feje fölött a magasba, s időnként görcsösen megrándultak egy-egy kilökődő dugó pukkanó hangjára.

Vele átellenben ült a társaság hatodik és utolsó tagja: egy egészen különlegesen merev külsejű személy. Minthogy paralízisben szenvedett, meg kell adnunk, nem valami jól érezhette magát kényelmetlen öltözkéiben. Ez meglehetősen különös volt: egy vadonatúj, csinos mahagóni koporsó. Fedelét ráerősítették a férfiú feje búbjára, úgy nyúlt föléje, mint a kocsitető, és leírhatatlanul érdekes kifejezést varázsolt arcára. A koporsó oldalába karlyukakat vágtak, nem annyira az elegancia, mint inkább a kényelem kedvéért. A ruházat azért mégis akadályozta viselőjét abban, hogy olyan délceg-egyenesen üljön, mint a társai, és ahogy negyvenöt fokos

szögben feküdt nekitámaszkodva koporsóbakjának, kidülledő szemének iszonyú fehérjét a mennyezet felé forgatva, híven kifejezte tulajdon elképedését szemgolyói nagysága felett.

A társaság minden tagja előtt ivókupának szolgáló koponya állt. Fölöttük, a mennyezethez erősített karikára fél lábánál felfüggesztve, egy emberi csontváz lógott. A másik lábat nem béklyózta semmi, és derékszögben elhajolt a törzstől; ez okozta, hogy a helyiségbe behatoló minden fuvallatra meglendült vagy megpördült az egész laza, zörgő váz. A szörnyű jószág koponyájában faszén parázslott, és szeszélyesen ugyan, de élénken megvilágította az egész színteret. A szobában körös-körül és az ablakok előtt nagy halom egymásra rakott koporsó és a temetésrendező műhelyéhez tartozó egyéb holmi állt feltornyozva, és megakadályozta, hogy egyetlen fénysugár is kihatóljon az utcára.

E rendkívüli gyülekezet és még rendkívülbb cókémokja láttára két matrózunk nem viselkedett olyan méltóságteljesen, mint ahogy elvárhattuk volna tőlük. Libláb, ahol éppen állt, nekitántorodott a falnak, álla leesett, még mélyebbre, mint rendesen, és amennyire bírta, tágra meresztette a szemét. Ponyva Hugó viszont kétrét görnyedt, amíg orra egy szintbe nem került az asztal lapjával, és tenyerét a térdére helyezve harsány, zabolátlan, igen illetlen és szűnni nem akaró hahotára fakadt.

A hosszúra nőtt elnök azonban nem vette zokon a rendkívül bárdolatlan viselkedést, kegyesen rámosolygott a betolakodókra, méltóságteljesen megbiccentette feléjük gyásztollas fejét, majd felállt, karon fogta és az asztalhoz vezette őket, miközben a társaság egy másik tagja már odakészítette számukra az üléseket. Libláb, legcsekélyebb ellenállást sem tanúsítva, szépen leült, ahogy elvárták tőle, a gáláns Hugó viszont fogta az asztalfő közelében álló koporsóbakját, és átvitte a halotti lepelbe öltözött, tüdővésztes kis hölgy szomszédságába, örömujjongva lecsücsült mellé, teletöltött egy csontkoponyát vörös borral, és egy hajtásra kiürítette kettőjük jövődő barátságára. E szemtelen viselkedés azonban a koporsóba öltözött merev urat, úgy látszik, módfelett bosszantotta. A dolognak komoly következménye lett volna, ha az elnök bunkójával nem ver többször az asztalra, és a jelenlevők figyelmét nem tereli a következő beszédre:

- Ez örömteljes alkalommal kötelezve érezzük magunkat...

- Várj! - szakította félbe komoly ábrázattal Libláb. - Hagyd abba egy kicsit, kérlek, és mondd meg, ki a fene vagy te és ti mind, és mit kerestek itt kimaskarázva mint ocsmány szörnyeteg, akik vedelitek derék cimborám, Will Wimble temetésrendező télire elraktározott melengető rozspálinkáját?

Erre a megbocsáthatatlan neveletlenségre az egész társaság talpra ugrott, és rázendített arra a gyorsan pergő, pokoli vad visítózásra, amely már előbb is megragadta a két matróz figyelmét. Az elnök azonban rögtön visszanyerte hidegvérét, és Libláb felé fordulva ünnepélyesen újra kezdte:

- Nagyon szívesen eleget teszünk kiváló vendégeink indokolt kíváncsiságának, még ha hívatlanul jöttek is hozzánk. Tudjátok meg tehát, hogy én vagyok e birodalom egyeduralkodója, s azt osztatlan hatalommal kormányzom első Pestis Király néven. E lakosztály, melyet tudatlanságodban Will Wimble temetésrendező műhelyének tartasz - ilyen embert nem ismerünk, alantás neve mindmostanáig nem érte még el királyi fülünket -, e lakosztály, mondom, palotánk trónterme, királyságunk tanácskozásaira és egyéb szent és magas rendű célokra szolgál.

A nemes hölgy, aki szemközt ül velem, felséges hitvesem, Pestis királyné. A többi magas személyiség, akit itt láttok, mind családunk tagja, királyi vérünk rangjelzését viseli, nevük és

megszólításuk: Dög-Vész nagyherceg öfensége, Nyavalya herceg ökegyelmessége, Ragály herceg ökegyelmessége és Ana Pestis nagyhercegnő öfensége.

Ami pedig kérdésedet illeti, hogy mi az, amin itt tanácskozunk, felmentve érezzük magunkat a válaszadás alól, mert ez kizárólagosan és egyedül tulajdon királyi érdekünket érinti, és senki másnak nem fontos, csak magunknak. De tekintettel arra, hogy mint vendégek és idegenek bizonyos jogokat vélték a magatokénak, felvilágosítalak, hogy ma éjjel mélyreható kutatómunka és alapos tanulmányozás után azért gyűltünk itt egybe, hogy megvizsgáljuk, elemezzük és tüzetesen meghatározzuk az íny felbecsülhetetlen kincseinek, e tekintélyes metropolis borainak, söreinek és pálinkáinak megfoghatatlan lényegét, érthetetlen tulajdonságait és természetét. Tesszük ezt nem annyira a magunk céljainak előmozdítására, mint ama földöntúli hatalom javára, aki mindnyájunk felett uralkodik, akinek korlátlan a birodalma, és a neve: Halál.

- A neve Davy Jones! - kiáltotta el magát Ponyva Hugó, miközben a mellette ülő hölgy koponyaserlegét megtöltötte pálinkával, és magának is kitöltött egy adagot.

- Szentségtörő gazfickó! - mondta az elnök, figyelmét most a derék Hugó felé fordítva. - Szentségtörő és gyalázatos féreg! Azt mondtuk, tekintettel azokra a jogokra, melyeket még a te koszos személyedben sem óhajtunk megsérteni, leereszkedünk és válaszolunk nevetlen és ostoba kérdéseitekre. Ennek ellenére úgy érezzük, kötelességünk elvetemült betolakodástokért téged és társadat azzal sújtani, hogy királyságunk üdvére egy hajtásra kiigyatok, mégpedig térden állva, egy-egy gallon Fekete Korbács nevű rozspálinkát, minekután szabadságotokban áll folytatni utatokat, vagy itt maradhattok nálunk, asztalunkhoz ülhetek, és részesülhetek annak minden kiváltságában - ki-ki választhat tetszése szerint!

- Ez teljesen lehetetlen - válaszolt Libláb, akiből szemmel láthatóan némi tiszteletet váltott ki Első Pestis Király méltóságteles magatartása, és beszéd közben felállt, megtámaszkodva az asztal lapján. - Felsőged engedelmével, teljesen lehetetlenség még a negyedrészt is behajóznom ama folyadékra, melyet felsőged megnevezett. Eltekintve a délelőtt ballasztként fedélzetre vitt anyagtól, és szóra sem érdemesítve az est folyamán különböző kikötőkben felvett sör- és szeszszállítmányokat, néhány perccel ezelőtt egy teljes rakomány szíverősítőt fogadtam be a Víg Tengerésznél, ahol megfizettem érte a vámot. Arra kérem ennél fogva felsőgedet, legyen olyan kegyes, és tekintse a jó szándékot cselekedetnek, mert semmiképp sem tudnék és nem is vagyok hajlandó lenyelni még egy kortyot sem - legkevésbé abból a poshadt hajófenék-üledékből, amelynek neve Fekete Korbács.

- Ne folytasd! - szakította félbe Ponyva Hugó, csodálkozva társa szónoklatának hosszúságán, de még inkább visszautasítása indoklásán. - Ne folytasd, te barom! Elég a locsogásodból, Libláb! Az én hajóm könnyű még, bár meg kell hagyni, a tiéd mintha kissé túl volna terhelve, de ami a te részedet illeti az új rakományból, hát semhogy vihart kavargunk, inkább helyet szorítok neki magamnál, de...

- Ami itt végbemegy - lépett közbe az elnök -, semmiképpen sem egyeztethető össze a bírság, illetve az ítélet kikötéseivel, amelyek megváltoztathatatlanok és visszavonhatatlanok. Az általunk kiszabott feltételeket teljesíteni kell az utolsó betűig, és pedig percnyi habozás nélkül. Amennyiben pedig ez nem történne meg, elrendeljük, hogy hátrakössék a sarkatokat, és mint lázadókat fullasszanak bele ama hordó októberi sörbe ott!

- Ítélet! Ítélet! Igazságos bölcs ítélet! Dicső határozat! Felettből méltó, egyenes, szent halálos ítélet! - lelkesedett kórusban az egész pestis család. A király magasra nőtt homlokára megszámálhatatlan ránc szaladt, a köszvényes kis aggastyán zihált, mint a fűjtató, a halotti lepelbe öltözött hölgy meglengette orrát, az alsónadrágos úr hegyezte a fülét, a szemfedőbe

öltözött hölgy tátogatta száját, mint a döglődő hal, s a koporsóba burkolt úr megmerevedett, és forgatta a szemét.

- Hihhi! Hahaha! - vihogott csúfondárosan Ponyva Hugó, fittyet hányva az általános izgalomra. - Hahaha! hahaha! Mondtam, mikor Pestis Király letette a garast, hogy két-három gallonnal több vagy kevesebb a Fekete Korbácsból meg se kottyán egy magamfajta jól tömített és nem túlterhelt tengerjáró bárkának. Ha azonban arról van szó, hogy az ördög egészségére igyak - isten bocsássa meg bűneit -, és térdre boruljak itt e rossz képű hatalmasság előtt, akiről tudom, mint ahogy magamról tudom bűnös voltomat, hogy senki más, mint Zenebona Tádé, a komédiás! A mindenit! - ez már egészen más, és számomra teljesen és végképp érthetetlen... - Ponyva be sem fejezhette még a mondókáját, Zenebona Tádé nevének említésére talpra ugrott az egész gyülekezet.

- Ámulás! - kiáltott fel Első Pestis Király öfelsége.

- Ámulás! - sziszegett a kis köszvényes öreg.

- Ámulás! - sivített Ana Pestis nagyhercegnő.

- Ámulás! - nyögött a felkötött állú úr.

- Ámulás! - morgott a koporsós alak.

- Ámulás! Ámulás! - üvöltött a csupa száj felséges asszony, megragadva nadrágja fenekénél fogva a szerencsétlen Ponyvát, aki éppen egy koponyányi pálinkát készült kitölteni magának, magasra felemelte, és minden teketória nélkül belepottyantotta az óriási hordóba, kedvenc söritalába. Néhány pillanatig még látni lehetett, amint fel-le szökell benne, mint az alma a puncsosserlegben, végül eltűnt a kavargó hab alatt, amelyet kapálódzás közben nem volt nehéz felvernie az amúgy is erjedő folyadékban.

Hosszú tengerészbarátunk azonban nem nézte tétlenül társa kellemetlen helyzetét. A vitéz Libláb megragadta Pestis Királyt, a nyíláson át letaszította a pincébe, káromkodva rácsapta az ajtót, és megindult a szoba közepe felé. Lerántotta az asztal fölött lógó csontvázat, és olyan lendülettel és buzgalommal csapkodott vele maga körül, hogy mielőtt kihuny az utolsó fénysugár a helyiségben, még sikerült agyonvernie vele a kis köszvényes aggastyánt. Ezután teljes erejével nekiment a sörrel és Ponyva Hugóval telt óriási hordónak, és egy pillanat alatt felfordította. Vadul rohanó áradat özönlött szét belőle, elöntötte a szobát, a megrakott asztal felfordult, a koporsóbakok eldőltek, a puncsoskorsó a kandallóba repült, a hölgyeken pedig idegroham tört ki. Temetési kellékek úszkáltak ide-oda, kancsók, csöbrök, flaskák, palackok összevisszaságában a szobában. A nyavalyatorós azon nyomban megfulladt, a merev úriember elúszott a koporsójában, a győzedelmes Libláb pedig derékon ragadta a szemfedőbe burkolt kövér hölgyet, kirohant vele az utcára, és toronyiránt egyenesen a Szabadság fedélzetére vitte. A rettenthetetlen Ponyva Hugó pedig, miután hármát-négyet tüszentett, lihegve, fűjtatva szaladt utána Ana Pestis nagyhercegnővel a karján.

Fordította Vermes Magda

AZ ELVESZETT LÉLEGZET

NOVELLA, MELY NEM A BLACKWOODBAN JÖN, DE ODAVALÓ

Ó, ne lehelj... stb.
(THOMAS MOORE)

A legnotóriusabb balszerencsét is legyőzi végül a bölcsesség fáradhatatlan bátorsága - mint ahogy a legmakacsabb vár is megadja magát, ha az ostromló ébersége nem ismer lankadást. Salmanazaar, mint a szentírásban olvassuk, három évig vesztegelt Samaria előtt: de Samaria végre is elesett. Sardanapal - lásd Diodorosznál - hét esztendeig tartotta magát Ninivében; de hiába. Trója a második lustrum végén kimerült; és Azoth, mint Aristaeus becsületszávára kijelenti, mégiscsak megnyitotta kapuit Psammitticus előtt, noha egy század ötödrészén át zárva tartotta...

- Te nyomorult!... bestia!... hárpia!... - mondtam a feleségemnek esküvőnk másnapján -, te fúria!... te böjti boszorkány!... te utolsó!... te moslékosdézsa!... te rezes arcú kvintesszenciája minden utálatnak!... te... te... - s itt lábhegyre állva, torkon ragadtam, és szájamat szorosan füléhez illesztve, éppen készültem kidobni ajkaim közül egy új és még sokkal kimondottabban szidalmazó jelzöt, mely, ha elhangzik, bizonynal végképp meggyőzi őt tökéletes semmirevalóságáról, mikor, rendkívüli borzalmamra és bámulatomra, váratlan fölfedeztem, hogy *elveszett a lélegzetem*.

„Elakadt a lélegzetem”, „elvesztettem a lélegzetemet” stb. oly frázisok, melyeket elég gyakran ismétlünk a mindennapi társalgás folyamán; de sohasem gondoltam még arra, hogy a rettenetes szerencsétlenség, amelyről beszélek, valóban *jóhiszeműen* és ténylegesen megtörténhetik! Tessék elképzelni - azaz ha egyáltalán van önökben hajlam a dolgok elképzelésére -, képzeljék el, mondom, csodálkozásomat - megdöbbenésemet - kétségbeesésemet!

De van egy jó szellemem, mely sohasem hagyott el egészen. Legszélsőségesebb hangulatomban is mindig megmarad bizonyos érzékem a józanság iránt, *és a szenvedélyek útja elvezet* - mint Lord Edouard mondja a *Julie*-ben önmagáról - *az igazi bölcselethez*.

Ámbár nem állapíthattam meg mindjárt az első pillanatban teljes pontossággal, hogy mily fokig lettem e különös szerencsétlenség áldozata, minden-esetre elhatároztam, hogy a dolgot feleségem elől eltitkolom addig, míg újabb tapasztalat föl nem tárja e hallatlan baleset horderejét. Ezért arcom puffadt és eltorzult képét hirtelen huncut és kacér jovialitás kifejezésére cserélve, egy kis kézlegyintést adtam hölgyemnek az egyik arcára, s egy csókot a másikra, s egyetlen szótagot sem ejtve - ó, fúriák! hisz nem volt lélegzetem! -, otthagytam őt nagy bámulatában, mert igazán furcsa lehettem, amint valami *pas de zéphyr* ütemére kitáncoltam a szobából.

Igen! szóról szóra lélegzettelen. Komolyan állítom, hogy lélegzetem teljességgel eltűnt. Egy pelyhet nem tudtam továbbfűjni, bár életem függött volna tőle - vagy akár egy tükör lapján a legkisebb foltot ejteni. Kemény sors! - de mégis találtam valami enyhülést kétségbeesésem első, mindent elborító paroxizmusában. Némi kísérletezés után felfedeztem, hogy a gondolatközlés képessége, amelyről mikor feleségemmel való párbeszédemet nem tudtam folytatni, azt következtettem, hogy tökéletesen megsemmisült, voltaképp csak részleges gátlást szenvedett, és rájöttem, hogy ha az érdekes válság alkalmából leeresztem hangomat a torokhang bizonyos szokatlan mélységeibe, tovább folytathattam volna érzéseim szavakba öntését; mert a hang e

mélyebb - torokbeli - rétegei, mint megállapítottam, nem függenek a lélegzet áramától, hanem csak a torok izmainak bizonyos görcsös mozgásaitól.

Egy székre vetve magam, egy darabig mély elmélkedésbe merültem. Annyi bizonyos, hogy gondolataim nem voltak nagyon vigasztaló jellegűek. Ezer határozatlan és siralmas fantazma kerítette hatalmába lelkemet - s még az öngyilkosság gondolata is átcikázott agyamon; de hát hozzátartozik az emberi természet romlottságához, hogy elveti a kínálkozót és készet, s fut az után, ami távoli és kétes. Így borzadtam én meg az öngyilkosságtól, mint a sorsok legborzasztóbbjától, míg a cirmos szorgalmasan dorombolt a szőnyegen, s még a kiskutya is folyton nyítt az asztal alatt: mindenik szemmel láthatólag büszkén tüdeje teljesítményére, s mindez nyilván az én tüdőbeli impotenciámat akarta csúfolni.

Határozatlan remények és félelmek hadától ostromolva, végre meghallottam feleségem léptét, amint ment lefelé a lépcsőn. Így megbizonyosodva távollétéről, dobogó szívvel tértem vissza szerencsétlenségem színhelyére.

Gondosan bezárva az ajtót belülről, energikus kutatásba fogtam. Lehetséges, gondoltam, hogy valami sötét sarokban lappangva, valami szekrényben vagy fiókban rejtőzve, meglelem kutatásom eltűnt célját. Meglátom könnyű köd alakjában - akár tapintható formában is. A filozófia számos kérdésében sok filozófus is nagyon filozófiátlanul tud beszélni. De William Godwin *Mandeville* című művében azt írja, hogy „egyetlen realitás az, ami láthatatlan” - s bizonyos mindenki elismeri, hogy ez a mondás talál az én esetemre. Szeretném figyelmeztetni a jó ítéletű olvasót, gondolja meg, mielőtt az ilyenféle állításokat túladag képtelenséggel vádolná. Anaxagoraszt, jól emlékezhetünk, váltig bizonygatta, hogy a hó fekete; s azóta meggyőződtem róla, hogy így is van.

Soká és nagy komolysággal folytattam a keresést: de iparkodásom és kitartásom eredménye valóban megvetést érdemlőnek bizonyult; mert nem volt egyéb, mint egy sor hamis fog, két pár papucs, egy szemüveg és egy csomó szerelmes levél, amit Székházy úr írt a feleségemhez. Itt meg kell jegyezni, hogy ez az újabb bizonyíték feleségemnek Székházy úr iránt táplált hajlamairól nem ejtett nagyon kétségbe. Hogy Puffanchné asszony csodálattal tekint valakire, aki annyira tökéletes ellentéte Puffanch úrnak: az csak természetes és szükséges rossz. Én, mint tudnivaló, vastag és testes ember vagyok, de egyszersmind kissé kurta termetben. Csoda-e hát, ha vetélytársam lécszerű nyurgasága és közmondásossá vált magassága Puffanchné asszony szemében kellő megbecsüléssel találkozott? De hadd térjek a tárgyra.

Fáradtságom, mint előbb mondtam, gyümölcstelennek bizonyult. Hiába kutattam át egyik szekrényt, egyik zugot, egyik fiókot a másik után. Bár egyszer, egy pillanatig, azt hittem, közel vagyok a célhoz, amint egy toalettasztalkát fölfordítva, véletlen eltörtem egy üveg Grandjean-féle Arkangyal-olajat - amit, mint kellemes parfümöt, vagyok bátor ez alkalommal is figyelmükbe ajánlani.

Nehéz szívvel tértem vissza *boudoir*-omba, hogy valami módszeren tűnődjek, amivel feleségem éberségét kijátszhatom, míg megtenném az előkészületeket az elutazásra: mert már elhatároztam, hogy elhagyom hazámat. Idegen országban, ahol nem ismernek, talán a siker némi reményével próbálhatom meg elrejtetni a csapást, mely sújtott - e csapást, mely még a szegénységénél is inkább alkalmas arra, hogy elidegenítse az emberek érzéseit, s az erényes és boldog tömegek jól megérdemelt fölháborodását vonja az átoksújtott szerencsétlenre. Nem soká haboztam. Gyors emlékezőképességem lévén, betanultam könyv nélkül az egész „Metamora” című tragédiát. Nagy szerencsémre eszembe jutott, hogy e dráma dikciójában, legalább ami a hős szájába adott részeket illeti, a hangtónusok, melyeket, mint fölfedeztem, az

én orgánomom nem tudott többé kihozni, teljességgel szükségtelenek, s hogy ott a mély torokhangnak kell uralkodni elejétől végig.

Egy ideig sűrűn látogattam egy népes tó mocsaras partjait; ugyan nem a Démoszthenész hasonló eljárására gondolva ebben, hanem oly szándékból, mely sajátosan és tudatosan a magamé volt. Így minden tekintetben fölfegyverkezve, eltökéltem elhítni a feleségemmel, hogy hirtelen a színpad iránti szenvedély lepett meg. Ez bámulatosan sikerült; s nemsokára láttam, hogy bármily kérdésre vagy megjegyzésre föltűnés nélkül válaszolhatok békahangú és síri tónusaimban a tragédia valamely passzusával - jóformán akármelyikkel, mert, mint nagy örömömre megállapítottam, minden része egyforma jól ráillett minden témára és alkalomra. És nem kell gondolni, hogy mikor ezeket a passzusokat elszavaltam, elmulasztottam volna azt a kacsingatást - azt a fogvicsoritást - azt a térdrángatást - azt a lábvonogatást - vagy akármelyiket azokból a bájmozdulatokból, amelyeket méltán tekint mindenki egy népszerű színész jellemző mozdulatainak. Igaz, hogy már kényszerzubbonyról beszélt, aki látott - de azt, hál'isten, senki se gyanította, hogy elvesztettem a lélegzetemet.

Végre elintézve dolgaimat, egy reggel jó korán helyet foglaltam a ...-ba induló postakocsin, ismerőseimnek előre tudtul adva, hogy nagy fontosságú ügyek kívánják azonnali személyes jelenléteemet ebben a városban.

A kocsi zsúfolásig tömve volt; de a bizonytalan félhomályban nem lehetett megkülönböztetni útitársaim arcát. Minden eredményesebb ellenállás nélkül engedtem magam beszorítani két kolosszális terjedelmű úriember közé; mialatt egy harmadik, még hatalmasabb térfogatú, engedelmet kérve a bátorságért, amelyet magának venni merészelt, teljes hosszában ölembe vetette magát, és egy pillanat alatt álomba merülve, megkönnyebbülésért esdő összes gutturális sóhajaimat oly horkolásba fojtotta, mely megszegyenítette volna a Phalarisz-bika bőgését. Szerencsére légző képességem állapota lehetetlenné tette a megfulladást. Ily szerencsétlenségről nálam szó sem lehetett.

Amint azonban közeledvén a város külsőbb részeihez, már határozottabb fénnel pirkadt a hajnal, kínozóm fölállt, és megigazítván inggallérját, udvarias modorban mondott köszönetet kedvességemért. De látva, hogy mozdulatlan maradok - ugyanis minden tagom kifícamodott, és fejem egészen rézsút merevedett -, aggódni kezdett értem; és fölköltve a többi utast, nagyon határozott hangon adta elő véleményét, hogy eleven és felelős útitárs helyett az éj folyamán egy hullát csempésztek közibük; s hogy bebizonyítsa sejtelmének igazságát, egy ökölcsapást mért a jobb szememre.

Erre a többiek, egyik a másik után - kilencen voltak a társaságban - mind kötelességüknek tartották legalább fületem meghúzni. S miután egy fiatal gyakorló orvos is, zsebtükrét szájamhoz illesztve, megállapította, hogy nincs bennem lélegzet, üldözöm verdiktje ellentmondhatatlan ítéletté vált; s az egész kompánia kifejezésre juttatta eltökéltségét, hogy a jövőben nem tűr bárány módra ilyen lehetetlenséget, és ami a jelent illeti: nem utazik tovább hullákkal egy kocsiban.

Így hát kidobtak maguk közül a Varjú-csárda mellett - ahol éppen elhaladt a kocsi -, s nagyobb szerencsétlenség nem is esett, mint hogy két karom kitört a barátságtalan jármű hátsó kereke alatt. Sőt, meg kell adni, a kocsisban volt annyi emberség, hogy nem mulasztotta el utánam dobni legnagyobbik utazóládámat, amely pont a fejemre esve igen érdekes és különös módon zúzta meg koponyámat.

A Varjú csárdása, aki vendégszerető ember, úgy találva, hogy ládám tartalma elegendőképpen kárpótolhatja minden esetleges kis fáradságért, amit érdekemben magára vesz, azonnal elhívatta egy orvos ismerősét, és egy tízdolláros szaldírozott számla ellenében gondjaira bízott.

Megvásárlóm a lakására vitt, s tüstént hozzáfogott műtéteihez. De mikor a fületem levágta, életjeleket vélt rajtam fölfedezni. Meghúzta a csengőt, és elküldött egy szomszéd gyógyszerészért, hogy vele tanácskozza meg a teendőket. Közben arra az eshetőségre gondolva, hogy életbenlétemet illető gyanúja végre is alaposnak bizonyulhat, hasmetszést eszközölt rajtam, s néhány belemet kivonva, félretette privát vizsgálatai számára.

A gyógyszerész úgy vélekedett, hogy mégiscsak halott vagyok. Kétségbeesetten iparkodtam megcáfolni ezt a gondolatot teljes erőmből rugdalva és ugrálva, s a legörültebb rángatózásokat végezve, mert az orvos műtétei bizonyos mértékig újból eszméltre hoztak. De mindezt egy újfajta galvántelep hatásának tulajdonították, amellyel a gyógyszerész, aki tagadhatatlanul tudós ember, több érdekes kísérletet végzett, s ezek engem, ki végrehajtásukban személyes részt vettem, önkéntelenül is mélyen érdekeltek. Azonban a legnagyobb gyötrelmem forrása volt számomra, hogy ámbár többször megpróbáltam társalgást kezdeni, beszélőképességem oly tökéletesen elhagyott, hogy még csak ki sem tudtam nyitni a számat; annál kevésbé válaszolhattam némely elmés, de fantasztikus teóriára, amelyekre más körülmények között a hippokratészi patológiában való jártasságom könnyen talált volna ellenvetést.

Nem tudva eredményre jutni, orvosaim későbbi vizsgálatra bízták a dolgomat. Fölvittek a padlásszobába; s miután az orvos felesége alsónadrággal és harisnyával látott el, az orvos maga összekötözte kezeimet, és felkötötte az államot egy zsebkendővel, aztán bezárta az ajtót kívülről, és elment ebédelni, sietve, s engem egyedül hagyva a csönddel és gondolataimmal.

Most legnagyobb öröömre fölfedeztem, hogy, ha az állam nem volna fölkötve a zsebkendővel, meg bírnék szólalni. Megvigasztalódva e gondolaton, éppen a „mindenütt jelenvaló Isten” pár passzusát kezdtem ismételtetni magamban, ami rendes szokásom elalvás előtt, mikor két éhes és dühös macska, besurranva a fal egy nyílásán, s indulót zendítve *à la Catalani*, egyik jobbról, másik balról arcomra ugrottak, s illetlen vetélkedésbe fogtak orrom szegényes prédájáért.

De mint a perzsa Magia vagy Mige-Gush fülének elvesztése folytán emelkedett Cyrus trónjára, és Zopyrusnak levágott orra szerezte meg Babylon birtokát, úgy az a pár uncia, amit arcom súlyából vesztettem, életem megmentőjének bizonyult. Fölpiszkálva a fájdalom által és dühtől lángolva, egyetlen erőfeszítéssel széttéptem kötelékeimet és a kendőt. Végigmentem a szobán, megvető pillantást vettem a küzdő felekre, és föltárva az ablaktáblákat, szörnyű rémületükre és csalódásukra kiugrottam az ablakon.

A postarabló W., akihez én különösen hasonlítottam, épp akkor ment át a városi tömlöcből a vérpad felé, melyet számára a város végén emeltek. Rendkívüli gyöngesége és hosszas betegsége megszerezte neki a privilégiumot, hogy bilincs nélkül maradt, és vérpadra való toalettjében - mely nem-igen különbözött az enyémtől - teljes hosszában feküdt a bakó szekérének mélyén, s ez véletlenül az orvos ablaka alatt haladt el abban a pillanatban, mikor leugrottam. Senki sem őrizte, csak a kocsis, aki aludt, és két újonc a hatodik gyalogezredből, ezek meg be voltak rúgva.

Balsorsom úgy akarta, hogy belepottyantam a szekérbe lábbal. W., aki élelmes fickó volt, rögtön észrevette a kínálkozó alkalmat. Hirtelen fölszökve kiugrott a szekér faránál, és befordulva egy fasorban, pillanat alatt eltűnt szem elől. Az újoncok, kiket a zökkenés fölriasztott, nem értették, hogy mi történt, de látva, hogy valaki, aki tökéletes *pendant*-ja a

gonosztevőnek, talpon áll előttük a szekér közepén, természetesen azt hitték, hogy a gazember, azaz W., ahogy kifejezték magukat, „szökési kísérletet akar tenni”. Ezt a véleményüket egymással közölve, kortyintottak egyet, aztán jól lebunkóztak a puskatussal.

A szekér nemsokára rendeltetési helyére ért. Nyilván nem is védekezhettem. Kikerülhetetlen végzetként várt az akasztófa. Félig kábult, félig keserű érzéssel törődtem bele ebbe. Nincs bennem sok cinizmus, de úgy éreztem magam, mint egy kutya. Azonban a hóhér már a nyakamra illesztette a hurkot. A zsámoly kiesett lábam alól.

Nem akarom leírni érzéseimet az akasztófán; bár bizonynal lenne erről mondanivalóm, s a téma olyan, amiről még alig írtak jót. Valóban csak az írhat erről a tárgyról igazat, akit már egyszer fölakasztottak életében. Minden írónak arra kellene szorítkoznia írásaiban, amit személyesen átélt. Így Marcus Antonius a részegeskedésről írt értekezést.

Annyit mégis megemlíthetek, hogy nem haltam meg. Testemet fölakasztották, de lélegzetem nem lévén, nem is fulladhattam meg; s eltekintve a bal fülem alatti csomótól, mely úgy nyomott, mint egy katonai gallér, a dolog nem is volt nagyon kellemetlen. Igaz, hogy amikor a zsámolyt kilökték alólam, a nyakam erősen megrándult: de ez csak jó ellenszere volt annak a rándításnak, amit a kövér úr ficamított rajta a kocsiban.

Azonban jól megfontolt okokból mindent elkövettem, hogy a közönség ne érezze magát csalódottnak, amiért odafáradt. Azt mondják, hogy vonaglásaim rendkívüli hatást tettek. Görcseimet nehéz lett volna túllicitálni. A tömeg „Hogy volt!”-ot kiabált. Több úriember elájult; s egy csomó hölgyet kellett hisztérikus rohamokban hazaszállítani. Pinxit fölhasználta az alkalmat, hogy a helyszínen fölvelt vázlat alapján tehesse meg az utolsó ecsetvonásokat csodálatos festményén, az „Elevenen megnűzött Marsyas”-on.

Mikor már elegendő szórakozást nyújtottam, jónak látták testemet levenni az akasztófáról - annál inkább, mert közben elfogták és felismerték az igazi bűnöst, amit én, szerencsétlenségemre, még nem tudtam.

Ez természetesen sok rokonszenvet ébresztett személyem iránt, és miután hullámért senki sem jelentkezett, hatósági rendelet intézkedett, hogy egy köz-sírboltban temessenek el.

Ott, kellő haladék után, nyugalomra is helyeztek. A halottör eltávozott, s én egyedül maradtam. E pillanatban Marston *Elégedetlen*-jének egy sora ötlött eszembe:

Nyílt házat tart a Halál: jó fiú!

Micsoda szemenszedett hazugság!

Bár én leütöttem a koporsó födelét, s kiléptem belőle. A hely félelmes, komor és nyirkos volt, s engem iszonyú levertség fogott el. Csupa unalomból tapogatóztam előre, a kétoldalt sorba rakott koporsók között. Egyenként leemeltem őket, s föltörve a födelüket, elmékedésekbe merültem a beléjük zárt friss halandóságról.

Ez itt - monologizáltam, egy puffedt, tútláplált, gömbölyű hullára bukkanva - bizonynal szerencsétlen ember lehetett, s boldogtalan a szó minden értelmében. Rettentő sorsa volt: nem tudott járni, csak totyogni. Egész életében nem úgy járt, mint egy emberi lény, csak mint egy elefánt - ember helyett rinocérosz.

Ha előre akart haladni, kísérletei idétlenségbe fulladtak, - és kivált, ha keringeni próbált: nyilvánvaló eredménytelenségbe. Ha egy lépést tett előre, végzete azt mérte rá, hogy kettőt tegyen jobbra és hármat balra. Tanulmányai Crabbe költészetére szorítkoztak. Sejtelve sem lehetett egy *pirouette* csodájáról. Neki a *pas de papillon* absztrakt fogalom volt. Hegy csúcsára sohasem hágott föl. Sohasem szemlélte toronytetőről egy metropolis fénytengerét. A

meleg halálos ellensége volt. A kánikulában - ami kutya időt jelent - napjai kutya napok voltak. Álmai: lángok és fulladás - hegyek, hegyek fölött - Pélion és Ossa. Rövid lélegzetű ember volt - mindent egy szóban kimondva, rövid lélegzetű ember! Fúvóhangszeren játszani a leghetetlenebb különösség lehetett szemében. Ő találta fel az önműködő legyezőket, a szélvitorlát és ventilátort. A fűjtatógyáros Dupont kuncsaftja volt ő, s dicstelen halált halt, mikor megpróbált elszívni egy cigarettát. Esete engem mélyen érdekel - sorsával őszintén rokonszenvezek.

De ez itt - folytattam -, ez itt - és dühösen húztam ki tokjából egy sovány, hosszú, különös alakot, akinek figyelemre méltó külseje szinte összerendezett, mint egy kellemetlen ismerős -, ez itt egy gazember, aki semmi földi irgalomra nem tarthat igényt. - Így szólva, hogy jobban láthassam elmélkedésem tárgyát, orrát hüvelyk- és mutatóujjam közé vettem, és ülő helyzetbe hozva őt a földön, így tartottam el magamtól karhossznyira, mialatt folytattam monológomat.

Semmi földi irgalomra nem tarthat igényt - ismételtem. - Ugyan kinek jutna eszébe, hogy egy árnyéknak irgalmazzon? Aztán nem kapta-e ki ő bőven a részét e halandó élet áldásaiból? Ő volt ősapja a magas szobroknak - a minareteknek - villámhárítóknak - és Lombardia jegenyéinek. Értekezése: „Árnyak és Árnyékok”, halhatatlanná tette nevét. Korán végezte iskoláit és pneumatikát tanulmányozott. Azután hazajött, örökké beszélt, és trombitált. Ő minden dudák patrónusa. Kedves írói Légváry és Pihánszky; kedves zeneszerzője: Füttyös. Ő dicső halált halt: gázmérgezésben. Ő kétségtelenül valóságos...

- Hogy képes erre... hogyan... képes... erre? - szakított félbe kritikám áldozata, lélegzetért lihegve, és kétségbeesett erőfeszítéssel lerántva álláról a köteléket. - Hogy lehet Göthös úr ily pokolian kegyetlen, hogy így összeszorítja az orromat? Nem látja, hogy fölkötötték az államot? s önnek tudnia kell - ha valamit, hát ezt igazán tudnia kell, hogy mennyi fölösleges lélegzet szorult belém! De ha nem tudja, üljön le, és meg fogja látni. Az én helyzetemben igazán nagy megkönnyebbülés, ha kinyithatom a számat, ha kiönthetem, ami bennem van, ha beszélhetek, s kivált olyan emberrel, mint ön, aki nem érzi magát minden pillanatban indítatva arra, hogy megszakítsa az ember beszédének fonalát. Minden közbeszólás bosszantó - az ilyesmit mindenképp el kellene tiltani, nem gondolja? ne feleljen, kérem elég ha egy beszél egyszerre. Mindjárt befejezem, s akkor kezdheti ön. Honnan a pokolból került ön ide, uram? - egy szót se, könyörgök - én már itt vagyok egy idő óta - rettenetes szerencsétlenség! -, gondolom, hallott is már róla? szörnyű katasztrófa! - éppen az ön ablaka alatt mentem el - most történt, nemrégiben - amikor ön a színészetért rajongott -, iszonyú véletlenség! - hallott már olyasmiről, hogy valaki hirtelen „lélegzetet kap?” nos? - fogja be a száját, ha mondom! - mikor a magamé is túl sok volt mindig! - s hozzá a sarkon belebotlottam Fecseghybe - az egy pillanatig sem hagy szóhoz jutni - egyetlen szótagot sem tudtam elhelyezni -, végre is roham fog el - merevgörcs, epilepszia - Fecseghy elrohan - fene a bolondokba! - holtak néztek és idedugtak - szép kis história! - mindent hallottam, amit ön rólam mondott - minden szó hazugság - förtelmes! - kábító! - gyalázatos! - undok! - érthetetlen! - satöbbi - satöbbi.

El sem lehet képzelni, mily bámulattal hallgattam e váratlan szónoklatot; s mily örömmel győződtem meg fokról fokra arról, hogy a lélegzet, melyet oly szerencsésen kapott el ez az úriember - akiben hamarosan fölismertem szomszédomat, Szélházy Lehelt -, tulajdonképpen azonos azzal a lélegzettel, melyet én feleségemmel való társalgásom közben elvesztettem. Az idő, a hely és a körülmények ezt a tényt kétségen kívül helyezték. De azért nem eresztettem el azonnal Szélházy úr ornyúlványát - legalább addig nem, s evvel sokat mondom, míg a lombardiai jegenyék ősapja folytatta a magyarázatot, amellyel megtisztelt.

E dologban abból a belém gyökerezett előrelátásból indultam ki, mely mindenha uralkodó jellemvonásom volt. Elgondoltam, hogy még mindig számos nehézség várhat a menekülés útján, melyeket részemről csak a legnagyobb erőfeszítés győzhet le. Fontolóra vettem, hogy sokan hajlamosak a birtokukba jutott előnyöket - bármilyen értéktelenek, sőt alkalmatlanok, terhesek is legyenek azok rájuk nézve - abban az irányban tartani sokra, amint másokra haszon származnék elnyerésükből, vagy rájuk magukra eladásukból. Nem lehet ez az eset Székházy úrnál is? Ha túlságos vágyat árulok el, hogy visszakapjam a lélegzetet, amelytől most annyira szeretne megszabadulni - nem teszem-e ki evvel magamat kapzsisága túlköveteléseié? Vannak a világon gazemberek - állapítottam meg egy sóhaj kíséretében -, akik nem haboznak lelkiismeretlenül kihasználni még legközelebbi szomszédaik szorultságát is, és Epiktétosz mondása szerint mindenki annál kevésbé vágyik könnyíteni felebarátai baján, mennél sürgősebb neki megszabadulni a magától.

Ilyen és hasonló megfontolásokkal Székházy úr orrát továbbra is befogva tartottam; s jónak láttam e szerint formálni a válaszomat is.

- Szörnyeteg! - kezdtem a legmélyebb fölháborodás hangján -, szörnyeteg, és dupla széllal bélelt idióta! - *te* merészelsz, *te* akit gázságaidért kettős lélegzettel vert meg az ég - *te* merészelsz engem a régi ismerős bizalmas hangján szólítani? - Én hazudok? Én fogjam be a szájam? - mondhatom, szép kifejezések, magamfajta rendes, egylélegzetű úriemberrel szemben! - s mindezt akkor, mikor az én hatalmamban van, enyhíteni a szerencsétlenséget, mely oly méltán sújtott - elvenni kínzó lélegzeted fölöslegét!

Brutusként szünetet tartottam, hogy válaszra várjak, amit Székházy úr, mint egy tornádó zúdított rám. Csak úgy ömlött szájából a bizonykodás és mentegetőzés. Minden feltételbe hajlandó volt belemenni, s én nem mulasztottam el, hogy ezt teljes mértékben ki is használjam.

Az előleges tanácskozások befejeztével sarokba szorított ismerősöm átszolgáltatta a bitorolt lélegzetet; melyről - miután előbb gondosan megvizsgáltam - nyugtát is állítottam ki neki.

Jól tudom, akadnak majd olyanok, akiknek nem tetszik, hogy ily könnyedén beszélek ily légies vonatkozású üzletről. Azt fogják mondani, hogy bővebben kellett volna kitérnem e tranzakció részleteire, amely - nagyon is igaz - sok új fényt vethet a fizika filozófiájának egy magas érdekességű ágára.

Mind e kifogások ellen - legnagyobb sajnálatomra - nem vethetek semmit. Egy távoli célzás az egyetlen válasz, melyet adni módomban van. Vannak bizonyos körülmények - de érettebb megfontolás után úgy gondolom, biztosabb ily kényes dologról a lehető legkevesebb szót ejteni. A dolog, ismétlem, *nagyon kényes*, s azonkívül beleütközhetik egy harmadik személy érdekeibe, akinek kénszagú neheztelését e pillanatban a legkisebb mértékben sem kívánám magamra vonni.

Nemsokára a barátságos megegyezés után sikerült menekvést találnunk a sírbörtönből. Föleledt hangjaink egyesült erőfeszítése csakhamar eléggé fölkeltette a külvilág figyelmét. Ollós, az ellenzéki lapszerkesztő, kétszer is kiadott egy írást „a föld alatti hangok természetéről és eredetéről”. Válasz - viszonzválasz - cáfolat - és a cáfolat cáfolata egymást követték egy demokratikus újság hasábjain. Csak mikor úgy akarták a vitát eldönteni, hogy a sírboltot fölbontották, s Székházy úr és én megjelentünk a színen: csak akkor győződött meg mindkét párt egyformán, hogy feltevéseik messze jártak az igazágtól.

Nem fejezhetem be e szemelvényeket egy mindenesetre eléggé eseménydús élet néhány különös epizódjából anélkül, hogy újból föl ne hívjam olvasóim figyelmét ama sztoikus filozófia előnyeire, amely biztos és kész pajzssal szolgál a balsors láthatatlan, tapinthatatlan s gyakran érthetetlen nyilai ellen. E bölcsesség szellemében hitték a régi zsidók, hogy a mennyország kapui ellenállhatatlanul kitérnek bűnös és szent előtt egyformán, ha jó tudóval és gyermeki bizalommal kiáltja azt a szót, hogy: „Ámen”. E bölcsesség szellemében volt az is, hogy mikor pestis dühöngött Athénban, és minden eszközt hiába kíséreltek meg elhárítására, Epimenidész templom és szentély építését javasolta „annak az istenek, akit illet”. Laertius beszéli ezt e filozófusról, művének második könyvében.

Fordította Babits Mihály

AZ ELSIETETT TEMETÉS

Vannak bizonyos témák, amelyeknek érdekessége mindenkit leköt, de sokkalta borzalmasabbak, semhogy szabályos szórakoztató olvasmány célját szolgálhatnák. Ezeket kerülnie kell a merőben romantikus írónak, ha nem akarja sérteni vagy éppenséggel elundorítani olvasóját. Efféle témákhoz nyúlni csak akkor lehet illendően, ha a szigorú és fenséges igazság megerősíti és szentesíti őket. Igen „kellemes kinszenvedéssel” izgulunk - például - a berezinai átkelésről, a lisszaboni földrengésről, a londoni pestisről, a Szent Bertalan-éji öldöklésről vagy a calcuttai Fekete Lyukban megfulladt százhuszonhárom rabról szóló elbeszéléseken. De ezekben az elbeszélésekben a történelmi valóság az izgató. Ha a fantázia szüleményei volnának, egyszerűen undorral fordulnánk el tőlük.

Mindössze néhány olyan kiemelkedő sorscsapást említettem, amelyet feljegyeztek a krónikák; de ezeknek méretei nem kevésbé élénken izgatják a képzeletet, mint maga a sorscsapás jellege. Nem szükséges emlékeztetnem az olvasót, hogy az emberi nyomorúságok terjedelmes és hátborzongató lajstromából kiválaszthattam volna sok olyan egyéni esetet, amely teljesebben mutatja meg a szenvedés lényegét, mint ezeknek a hatalmas méretű katasztrófáknak bármelyike. Az igazi szerencsétlenség - a végső baj - valóban mindig egyéni, és nem szerteágazó. Azért, hogy a gyötrelmek végleteit az egyes ember szenvedni el, de sohasem az emberek tömege - mondjunk köszönetet az irgalmas Istennek.

Kétségtelen, hogy az élve eltemetés az elhalálozás legszörnyűbb végleteinek egyike. A gondolkozó ember aligha tagadhatja, hogy ez gyakran, igen gyakran előfordul. Az életet a haláltól elválasztható határ homályos és bizonytalan. Ki mondhatja meg, hol végződik az egyik és hol kezdődik a másik? Tudjuk, hogy vannak betegségek, amelyeknél beállhat a nyilvánvaló életműködés teljes megszűnése, ám az ilyen megszűnés mégis pusztán csak szünetelés, ahogy helyesen nevezik. A felfoghatatlan gépezetnek csak időleges szünetei ezek. Bizonyos idő elteltével valamely láthatatlan, rejtelmes alapelv újból mozgásba hozza a bűvös áttételeket, a boszorkányos kerekeket. Az ezüsthúr nem lazult meg mindörökre, az aranykehely nem törött el jóvátehetetlenül. De hol volt időközben a lélek?

Eltekintve mindazonáltal attól az *a priori* elkerülhetetlen következtetéstől, hogy ilyen okoknak ilyen következményei támadhatnak; hogy az életjelenségek szünetelését nemegyszer, természetesen, elsietett temetés követi; eltekintve ettől a megdölgéstől, az orvosi és mindennapi tapasztalat révén közvetlen tanúbizonyosság áll rendelkezésünkre annak igazolására, hogy valóban rengeteg ilyen temetés fordult már elő. Ha kell, akár száz hiteles esetet is említhetünk hirtelenében. Egy igen figyelemreméltó eset, amelynek körülményei még frissen élhetnek néhány olvasóm emlékezetében, nemrégiben történt, a szomszédos Baltimore városban, ahol kínos, heves és széles körű izgalmat váltott ki. A város egyik köztisztviselőjében álló polgárának, egy kiváló ügyvédnek és kongresszusi képviselőnek feleségét hirtelen rejtélyes betegség támadta meg, amellyel szemben tanácstalanul állt orvosainak minden tudása. Hosszú szenvedés után az asszony meghalt, vagy úgy vélték, hogy meghalt. Senki sem gyanította, vagy senkinek se volt oka gyanakodni, hogy nem halt meg igazán. A halál minden megszokott jegyét mutatta. Arca hegyes és beesett volt, mint a halottaké, ajka a szokásos márványszerű halványságot öltötte fel, szeme fénye kihunyott, teste kihűlt, az érverés megszűnt. A test három napig feküdt temetetlenül, ezalatt kőmerevségűvé vált. Egyszóval: siettették a temetést, a vélt felbomlás gyors előrehaladásától tartva.

A hölgyet a családi sírboltba helyezték, amelyet a rákövetkező három évben nem bolygattak meg. Ennek az időnek leteltével felnyitották, hogy egy szarkofágot helyezzenek el benne; de jaj, minő rémületes megrázkódtatás várt a férjre, aki személyesen tárta fel az ajtót! Amint szárnyai kilódultak helyükből, egy fehérbe burkolt valami hullott csörömpölve a férj karjaiba. Feleségének csontváza volt az, amelynek leplét még nem lepte be a penész.

A gondos vizsgálat nyilvánvalóvá tette, hogy a nő az eltemetést követő két napon belül életre kelt, s a koporsó az asszony kétségbeesett küszködésétől valami polcra vagy párkányra a padlóra zuhant, és annyira összetört, hogy foglya kiszabadulhatott belőle. A lámpást, amelyet véletlenül olajjal telten hagytak hátra a sírboltban, üresen találták - tartalma valószínűleg elpárologott. A félelmetes kamrába vezető lépcső legfelső fokán a koporsó egy nagyobb darabja hevert; úgy látszik, ezzel igyekezett az asszony a vasajtót döngetve felhívni magára a figyelmet. Közben elájulhatott vagy esetleg meg is halhatott a rémülettől, és elestében halotti leple beleakadt egy befelé nyúló vaskampóba. Így maradt és rothadt el álló helyzetben.

1810-ben az élve eltemetés olyan esete történt Franciaországban, amelynek körülményei ékesszólóan bizonyítják azt az állítást, hogy a valóság gyakran felülmúlja a képzeletet.

A történet hősnője bizonyos Mademoiselle Victorine Lafourcade, egy előkelő és vagyonos család fiatal és nagyon szép leánya. Számos udvarlója közül az egyik Julien Bossuet volt, egy szegény párizsi irodalmár, vagyis újságíró. Tehetsége és szeretetreméltósága magára vonta a gazdag örökös nő figyelmét, aki úgy látszik, hűségesen szerette, de származási gőgje mégis arra bírta végül, hogy kikoszarazza, és egy Monsieur Renelle nevű bankárhoz és meglehetősen magas rangú diplomatahoz menjen nőül. Ez az úriember azonban a házasságkötés után elhanyagolta feleségét, sőt talán még bántalmazta is. Az asszony néhány évi boldogtalan házasság után meghalt - állapota legalábbis annyira hasonlatos volt a halálhoz, hogy mindenkit megtévesztett, aki csak látta. Eltemették - nem sírboltba, hanem közönséges sírba, szülőfaluja temetőjében. Hajdani szerelmese kétségbeesetten, és szívében az egykori lángoló vonzalom emlékével, a fővárosból a távol eső vidékre utazott, ahol a falu fekszik, azzal a romantikus céllal, hogy kiföldelje a holttestet, és magához vegye pompázó szépségű hajfűrtjeit. Megtalálta a sírt. Éjfélkor kiásta a koporsót, felnyitotta, és éppen levágni készült a haját, amikor arra figyelt fel, hogy a szeretett szempár kinyílik. És valóban, a hölgyet élve temették el. Életerejé még nem hagyta el egészen, és szerelmesének ölelése feltámasztotta abból a letargiából, amelyet tévesen halálnak vélték. A férfi lázas sietséggel falusi szállására vitte. Nagy hatású erősítőszereket alkalmazott, amelyeknek használatát nem csekély orvosi tudása sugallta. A nő végül is életre kelt. Ráismert megmentőjére. Vele maradt, amíg lassan, fokról fokra vissza nem nyerte egészségét. Asszonyi szíve, mely nem volt kőből, és beérte a végső szerelmi bizonyítékkal, meglágyult, s most már végérvényesen Bossuet-nek ajándékozta. Nem tért vissza többé férjéhez, hanem eltitkolva előle feltámadását, szerelmesével Amerikába szökött. Húsz év múltával visszatértek Franciaországba, abban a hiszemben, hogy az idő annyira megváltoztatta a hölgy külsejét, hogy baráti köre nem ismerheti fel. Ám tévedtek: Monsieur Renelle első találkozásukkor azonnal ráismert, és visszakövetelte nejét. Az asszony ellene szegült a követelésnek, és a törvényszék helyt adott ellenkezésének, ki-mondva, hogy a rendkívüli körülmények, valamint az eltelt hosszú idő nemcsak méltányossági alapon, hanem törvényesen is eltörölték a férj hatalmát felesége felett.

A lipcsei *Orvostudományi Közlöny*, ez a nagy tekintélyű és érdekes folyóirat, amelyet bizvást lefordíthatnának és kiadhatnának egyes amerikai könyvkereskedők, a szóban forgó kérdésnek egy igen elszomorító esetét közli legutóbbi számainak egyikében.

Egy tüzértiszt, hatalmas termetű és robusztus egészségű férfi, akit megbokrosodott lova levetett hátáról, igen súlyos fejsérülést szenvedett. Nyomban eszméletét veszítette; a koponya kis mértékben betört, de közvetlen veszélytől tartani nem kellett. A koponyalékelést sikeresen végezték el. Eret vágtak rajta, és a gyógyítás egyéb szokott módjait alkalmazták. Mégis fokról fokra mélyebb és reménytelenebb eszméletlenség vett erőt a tüzértiszten, és végül is azt hitték: halott.

Meleg volt az idő, és a tisztet illetlen sietséggel eltemették az egyik köztemetőben. Csütörtökön volt a temetés. Rákövetkező vasárnap, ahogy az általában lenni szokott, a temetőt előzőnlötték a látogatók, és déltájban általános izgalmat keltett egy parasztembernek az a kijelentése, hogy miközben a tiszt sírján ült, világosan érezte, mozog alatta a föld, mintha valaki erőlködve küszködnék odalenn. Eleinte alig szenteltek figyelmet a parasztember állításának; de szemmel látható rémülete és az a csökönyös konokság, amellyel meséje mellett kitarzott, végül is megtette természetes hatását a tömegre. Nagy sietve ásókat hoztak, és a szegyenletes sekélyen megásott sír néhány perc múlva olyannyira feltárult, hogy előtűnt lakójának feje. Látszólag halott volt; de majdnem egyenesen ült koporsójában, amelynek fedelét ádáz küzdelemmel sikerült részben felemelnie.

Azonnal a legközelebbi kórházba vitték, ahol megállapították, hogy még él, habár fulladásos állapotban van. Néhány óra múlva magához tért, felismerte barátait, és töredékes mondatokban beszámolt a sírban átélt gyötrelmeiről.

Elbeszéléséből kiderült, hogy miközben eltemetve feküdt, több mint egy óráig tudatában kellett lennie, hogy él, mielőtt érzéketlenségbe merült volna. A sírt gondatlanul és lazán töltötték meg rendkívül porhanyós földdel, és így némi kis levegő szivárgott át rajta. A tiszt hallotta a tömeg lépteit odafenn, és igyekezett, hogy őt is meghallják. Úgy látszik, mondta, hogy a temetői sokaság zaja ébresztette fel mély álmából, de alig ébredt fel, már rá is eszmélt, micsoda borzalmas helyzetbe került.

Feljegyezték, hogy a páciens állapota javult, és úgy látszott, jó úton halad a végleges gyógyulás felé, amikor áldozatul esett a kuruzsló orvosi kísérletezésnek. A galvánelemet alkalmazták nála, és a beteg hirtelen belehalt abba a lázas önkívületbe, amelyet ez a gyógymód olykor kivált.

A galvánelem említése viszont emlékezetembe idéz egy idevágó, jól ismert és egészen rendkívüli esetet, amikor alkalmazása megfelelő eszköznek bizonyult egy fiatal londoni ügyvéd életre keltésére, aki két napon át eltemetve feküdt. 1831-ben történt ez, és akkoriban mindenütt, ahol csak szóba került, igen nagy szenzációt keltett.

A páciens, Mr. Edward Stapleton, látszólag tifuszos lázban halt meg, de bizonyos rendellenes tünetek izgatták kezelőorvosai kíváncsiságát. Felkérték barátait, hogy halálával kapcsolatban járuljanak hozzá a boncoláshoz, de ők nem voltak hajlandók engedélyezni. Ahogy az ilyen visszautasítások esetében gyakran megtörténik, az orvosnövendékek elhatározták, hogy kiföldelik a holttestet, és szabad idejükben titkon felboncolják. Könnyű volt megegyezni a Londonban bőven található hullatolvajok egyikével, és a temetést követő harmadik éjszakán a vélt holttestet kiásták nyolc láb mélységű sírjából, és az egyik magánkórház műtőtermébe szállították.

Már fel is vágták jó darabon a hasát, amikor a test friss, és az enyészetnek semmi jelét nem mutató állapota azt sugallta az orvosoknak, hogy a galvánelemet alkalmazzák. Egyik kísérlet a másikat követte, s rögtön be is álltak a szokásos hatások, minden különösebb jellegzetesség nélkül, kivéve, hogy a rángatózó mozgás egy vagy két alkalommal a szokásosnál nagyobb fokú élethasonlóságot mutatott.

Már későre járt. Hajnalodott, és ajánlatosnak vélték, hogy végre a boncoláshoz lássanak. Az egyik diák azonban különösképpen szeretne volna kipróbálni valamiféle elméletét, és nem nyugodott, amíg az elemet az egyik mellizomra nem alkalmazták. Durva vágást ejtettek rajta, és sietősen érintkezésbe hoztak vele egy drótot. A páciens gyors, de egyáltalában nem rángatózó mozdulattal felkelt az asztalról, a terem közepéig lépkedett, néhány másodpercig nyugtalanul tekintett körül, aztán - megszólalt. Érthetetlen volt, amit mondott, de szavakat ejtett ki; szótagolása jól kivehető volt. Majd elhallgatott, és a padlóra zuhant.

Pár percig mindnyájukat rémület bénította meg, de az eset sürgőssége hamarosan visszaadta lélekjelenlétüket. Szemmel látható volt, hogy Mr. Stapleton, bár ájultan hever, de él. Éterrel magához térítették, és egészsége rohamosan helyreállt. Visszatérhetett barátai körébe, akik előtt azonban mindaddig titokban tartották feltámadását, amíg visszaeséstől nem kellett többé tartani. Elképzelhető csodálkozásuk, lelkendező ámulatuk!

Ennek az esetnek legizgalmasabb sajátosságáról maga Mr. Stapleton számol be. Kijelenti, hogy egész idő alatt egyszer sem volt teljesen eszméletlen; hogy tompán és zavarosan mindennek tudatában volt, ami vele történik, attól a perctől kezdve, hogy orvosai holtak nyilvánították, egészen addig, amíg ájultan zuhant a kórház padlójára. „Élek” - ez volt az az érthetetlen szó, amelyet ráeszmélve, hogy boncolóteremben van, végső szorultságában ki akart mondani.

Könnyű lenne még sok-sok hasonló esetet felsorolni, de nem teszem, mert igazán nem szükségesek ahhoz, hogy megállapítsuk a tényt: előfordulnak elsietett temetések. Ha elgondoljuk, hogy a dolog természeténél fogva, milyen ritkán áll módunkban felfedezni egy-egy ilyen esetet, el kell ismernünk, gyakran megtörténhetik anélkül is, hogy tudnánk róla. Tény az, hogy ritkán bolygatnak meg temetőt, bármily célból, bármily mértékben anélkül, hogy ne találnának csontvázakat a legszörnyűségesebb gyanúra okot adó helyzetben.

Igen, a gyanú szörnyűsége, de még szörnyűségesebb maga az ilyen fátum. Habozás nélkül kijelenthetjük: semmi sem sejtethetné borzalmasabban a testi és lelki gyötrelmem maximumát, mint az élve eltemetés. Az elviselhetetlen nyomás a tüdön - a nyirkos föld fojtogató kipárolgása - a szoros halotti lepel - a szűk lakóhely merev ölelése - a teljes éj sötétsége - a csönd, mely tengerként borít el - a Győztes Féreg láthatatlan, de érezhető közelsége; hozzá még arra gondolni, hogy odafenn levegő van, és zöldell a fű; emlékezni drága barátokra, akik szinte repülnének, hogy megmentsenek, ha csak sejtelmük volna is sorsunkról; az a tudat, hogy szörnyű végzetünkről sohasem tudhatnak meg semmit; hogy reménytelen sorsunk nem különbözik a valóságos halottakétól - mindezeknek megfontolása, mondom, oly félelmetes és elviselhetetlen borzalommal tölti el a még dobogó szívet, amelytől a legmerészebb képzeletnek is el kell rémülnie. Nem ismerünk a földön ehhez fogható gyötrelmet, nem álmodhatunk fele ilyen szörnyűsége a pokol mélységes birodalmában sem. Ilyenformán minden, erről a témáról szóló elbeszélés mélységesen érdekes; a téma keltette szent borzalomnak révén azonban, ez az érdekesség, igen természetesen és igen nagy mértékben, attól a meggyőződésünktől függ, hogy az elbeszélés története igaz-e. Amit most elmondani készülök, azt tulajdon valóságos megismerésemből, saját kétségbevonhatatlan és személyes tapasztalatomból merítem.

Több éven át valamilyen különös rendellenesség hatalmasodott el rajtam, amelyet az orvosok, pontosabb meghatározás híján, egyértelműen katalepsiának neveztek. Habár ennek a betegségnek közvetlen oka, előidézője, sőt diagnózisa még rejtélyes, nyilvánvaló és szemmel látható jellegzetességét eléggé ismerik. Változatai főként fokozati különbségeknek látszanak. A beteg olykor egy napig vagy még ennél is rövidebb ideig fekszik valamiféle mélységes mély érzéketlenségben. Eszméletlen és külsőleg mozdulatlan; a szív lüktetése azonban még

halványan észlelhető; valami még megmarad a test hőmérsékletéből; az arc közepe táján némi szín látható, és ha ajka elé tükröt tartunk, felfedezhetjük a tüdő renyhe és ingadozó működését. Máskor hetekig, sőt hónapokig tart az önkívület; ezalatt a legalaposabb vizsgálatnak, a legszigorúbban végrehajtott orvosi próbáknak sem sikerül fizikailag megkülönböztetni a beteg állapotát attól, amit abszolút halálnak tartunk. Igen gyakran csak az menti meg a beteget az elsietett temetéstől, hogy barátai tudják: megelőzően is esett már katalepsziába, vagy hogy a bomlásnak semmi jele sem látható. A betegség előrehaladása szerencsére fokozatos. Első megnyilatkozásai, habár csak egyes jelekben mutatkoznak is, kétségtelenek. Az egymást követő görcsök egyre világosabban jelentkeznek, és mindegyik hosszabban tart az előzőnél. Ez a legfőbb biztosíték az eltemetés ellen. Azt a szerencsétlent, akinek már első rohama szélsőséges jellegű volna, ahogy hébe-hóba előfordul, majdnem elkerülhetetlenül a sírgödörnek adnák át.

Az én esetem alig különbözött az orvosi könyvekben említettektől. Néha, minden látható ok nélkül, fokról fokra félig eszméletlen vagy ájulásszerű állapotba esem, és fájdalom nélkül, mozdulni, pontosabban szólva beszélni vagy gondolkodni képtelenül, de annak tompa és fásult tudatában, hogy élek, és hogy kik állják körül ágyamat, így maradtam, amíg a betegség krízise hirtelen helyre nem állította tökéletes érzékelő képességemet. Más alkalmakkor gyorsan és hevesen zajlott le a roham. Rosszul lettem, minden tagom elzsibbadt és kihűlt, szédültem, és egyszerre elterültem a földön. Aztán hetekig minden üres volt, fekete és néma, s a mindenség a semmivel vált egyenlővé. Ennél több a teljes megsemmisülés sem lehetne. Ezekből az utóbbi rohamokból azonban, a betegség hirtelen kitöréséhez képest, csak lassan és fokozatosan tértem magamhoz. Mint a barátatlan és otthontalan koldusnak, aki a hosszú, sivár téli éjen át az utcákat járja, fölkél a nap, ugyanilyen lassan - éppily keservesen, de éppily kedvesen - tér vissza hozzám a lélek fénye.

Eltekintve attól a hajlamomtól, hogy önkívületi állapotba essem, egészségem általában jónak tetszett, azt sem vettem észre, hogy ez az egyetlen uralkodó nyavalyám ártalmára lett volna, hacsak egy olyan kényszerképzetből, amely rendes, mindennapi alvásommal járt együtt, nem lehet erre következtetni. Szendergésemből felébredve, sohasem nyertem vissza egy csapásra az uralmat érzékeim felett; zavarodott és tanácstalan voltam percekig; szellemi képességeim általában, de különösen emlékezetem, teljesen felmondták a szolgálatot.

Mindabban, amit kiálltam, nem volt fizikai szenvedés, de annál végtelenebb lelki nyomorúság. Képzeteimet kriptai hangulat hatotta át. Férgek, sírok, sírfeliratok - ez volt beszéd-témám. Álmodozásba feledkeztem a halálról, és agyamat állandóan az elsietett temetés gondolata foglalkoztatta. Éjjel-nappal a rám leselkedő, szörnyű veszély kísértett. Ha nagy volt a töprengés gyötrelme az előbbi esetben, az utóbbiban tetőfokát érte el. Mikor a zordon sötétség szétterült a földön, beleremegtem borzalmas gondolataimba, reszkettem, mint a halottaskocsi remegő tollbóbitái. Mikor azután a természet nem tűrte tovább az ébrenlétet, valósággal küzdöttem az elalvás ellen, mert borzadtam attól a gondolattól, hogy a sírgödör lakójaként ébredhetek fel. És végül álomba is csak azért merültem, hogy azonnal egy fantomvilágba rohanjak, amely felett hatalmas, gyászfekete, mindent beárnyazó szárnyakkal ott lebegett eluralkodón az egyetlen síri gondolat. A számtalan sötét képből, amely így álomban rám nehezedett, csupán egy látomást választok ki feljegyzés céljából. Úgy rémlett, a szokottnál hosszabb tartamú és mélyebb kataleptikus önkívületben feküdtem. Hirtelen jeges kéz nehezedett homlokomra, és egy türelmetlen, lepeggős hang ezt suttogta fülemben: „Kelj fel!” Felültem. Teljes sötétség volt. Nem láthattam annak a valakinek alakját, aki felkeltett. Sem önkívületbe esésem idejét nem tudtam emlékezetembe idézni, sem a helyiséget, amelyben akkor feküdtem. Miközben mozdulatlanul, minden erőmmel rendezni igyekeztem

gondolataimat, a hideg kéz vadul csuklón ragadott, ingerülten rázta, s közben a lepegős hang újból rám förmedt.

- Kelj fel! Nem parancsoltam meg, hogy felkelj?

- Ki vagy? - kérdeztem.

- Nincs nevem ama tájakon, ahol lakom - felelte gyászosan a hang -, halandó voltam, de most rossz lélek vagyok. Könyörtelen vagyok, de szájalomra méltó. Érezned kell, hogy borzongok. Vacognak fogaim, amint beszélek, ám nem az éj hidegétől - a vég nélküli éj hidegétől. De ez a szörnyűség elviselhetetlen. Hogy alhatol te nyugodtan? Engem a szüntelen gyötrem kiáltószava nem hagy nyugodni. Mindaz, amit látok, több, mint amit elviselhetnék. Kelj fel! Jöjj velem a külső éjszakába, hadd tárjam eléd a sírokat. Nem szomorú látvány ez? Íme, lásd!

Körülnéztem, és a láthatatlan alak, mely még mindig csuklómat markolta, megnyílni készítette az egész emberiség valamennyi sírját; és mindegyikből az enyészet halvány, foszforeszkáló fénye sugárzott, úgyhogy beláthattam legbelsőbb zugaikba, és láthattam a lepelbe burkolt testeket, amint bús és ünnepélyes álmukat alusszák a fereggel.

De jaj, az igazi alvók sok millióval kevesebben voltak, mint azok, akik egyáltalán nem szenderegtek. Valami bágyadt erőlködés látszott, valami általános és szomorú nyugtalanság, és a megszámlálhatatlan gödörből az eltemetettek ruháinak mélabús suhogása hallatszott. És láttam, hogy a látszólag nyugodtan pihenők közül igen sokan, kisebb-nagyobb mértékben változtattak azon a merev, kényelmetlen helyzeten, amelyben eredetileg eltemették őket. És miközben bámultam az elibém táruló képet, a hang újból így szólt hozzám:

- Hát nem... ó, hát nem szájalmas ez a látvány?

Mielőtt azonban válaszolhattam volna, az alak elengedte csuklómat, a foszforeszkáló fények kihunytak, és a sírok heves hirtelenséggel bezárultak, ám a kétségbeesett hangzavar nem ült el, kiáltás hallatszott a gödrök mélyéből, és megint e szavak:

- Hát nem... ó, nagy Isten!... hát nem szájalmas ez a látvány?

Az ilyen éjszakai fantáziák borzalmasan befolyásolták ébrenlétem óráit is. Idegeim elernyedtek, és állandó rémület prédájává váltam. Vonakodtam lovagolni, járni vagy bárminő foglalatosságban elmerülni, amely hazulról elszólított volna. Valójában már senkire sem mertem rábízni magam, kivéve azokra, akik közvetlen közelemben élvén, jól tudták: hajlamos vagyok a katalapsziára, nehogy egyik ilyen szokásos rohamom esetén eltemessenek, mielőtt még tényleges állapotomról megbizonyosodnának. Attól tartottam, hogy egy rohamom a szokottnál hosszabb lehet, és a külvilág még rávehetné házam népét: tekintsenek véglegesen elveszettnek. Sőt, már-már attól féltem, a sok baj és gond miatt, amit okoztam, talán boldogok is lennének, ha egy elhúzódozó rohamomat elegendő mentségnek vélhetnék, hogy egyszer s mindenkorra megszabaduljanak tőlem. Hiába igyekeztek ünnepélyes fogadalmakkal biztatni. A legszentebb esküket csikartam ki belőlük, hogy semmi körülmények között el nem temetnek addig, amíg az oszlás oly feltartóztathatatlanul előre nem haladt, hogy további megőrzésem immár lehetetlen. És halálos félelmeim még akkor sem hajlottak az ész szavára, még ekkor sem fogadtak el semmiféle vigasztalást. Körülményes óvintézkedések egész sorát munkáltam ki. Egyebek között úgy alakítottam át a családi sírboltot, hogy bévülről is könnyen kinyitható legyen. A sírboltba mélyen benyúlt egy fogantyú, s ennek legenyhébb nyomására feltáruznak a vas ajtószárnyak. Volt olyan berendezés is, amely lehetővé tette a levegő és fény szabad beáramlását, voltak megfelelő tartályok élelem és víz számára a befogadásomra szánt koporsó közvetlen közelében. Ezt a koporsót melegen és puhán párnázták ki, és olyan fedéllel látták el, amelyet a sírbolt ajtajának mintájára készítettek, és

rugók alkalmazásával úgy szerkesztettek meg, hogy elég legyen, ha a test akár a leggyengébben is megmozdul, és máris szabad. Mindezekon kívül a sírbolt tetejéről harang lógott le, amelynek kötele a tervek szerint egy lyukon át a koporsóba ér, és a holttest egyik kezére erősítik. De jaj, mit ér az óvatosság a sorssal szemben? Még ezek a jól kitervelt biztonsági intézkedések sem voltak elegendők, hogy megvédjék az élve eltemetetés kínjától azt, aki erre ítéltetett.

Elérkezett egy idő - mint ahogy megelőzően is gyakran érkezett -, amelyben a teljes öntudatlanságból a létezés gyenge és bizonytalan érzésére eszméltem. Lassan - egy teknősbéka lassúságával - derengett fel a lélek nappalának halvány, szürke hajnala. Ernyesztő rossz érzés. Apatikusan túrt tompa fájdalom. Nemtörődömség, reménytelenség, akarathiány. Később, hosszú idő múltával, fülzúgás, majd még hosszabb szünet után szúró bizsergő érzés a végtagokban; aztán a jóleső nyugalom örökké tartónak tűnő időszaka, amely alatt az ébredő érzések gondolattá küszködik magukat; majd rövid visszamerülés a nemlétebe, és rá a hirtelen gyógyulás. Végül könnyedén megrebben a szemhéj, és rögtön ezután villamos rándulásként fut végig a testen valami halálos és bizonytalan borzadály, amely zuhatagosan kergeti a vért a halántékból a szívbe. És ekkor következik be a gondolkodás első határozott erőfeszítése. És ekkor az első igyekezet: emlékezni. És ekkor annyira visszanyerte már uralmát az emlékezés, hogy bizonyos mértékig tudatában vagyok helyzetemnek. Érzem, hogy nem rendes álmomból ébredek. Visszaemlékezem, hogy katalepsziába estem. És ekkor végre mint a tengerár önti el borzongó lelkemet az az egyetlen félelmetes veszély - az az egyetlen kísérteties és mindig és mindenben elhatalmasodó gondolat.

Miután ez az agyrém rabul ejtett, mozdulatlanul feküdtem... és miért? Nem tudtam bátorságot összeszedni, hogy megmozduljak... Nem mertem megtenni azt az erőfeszítést, amelynek révén megbizonyosodhassam végzetemről; és valami mégis azt súgta szívemnek: bizonyos!

Csak a kétségbeesés, egyedül csak ez ösztönzött, hogy hosszú habozás után felnyissam ólmos szemhéjamat. Felnyitottam. Sötét volt - minden sötét. Tudtam, hogy rég túlestem betegségem kríziséen. Tudtam, hogy már teljesen visszanyertem látásomat; és mégis sötétség volt - minden sötét - mélységes, örök éj, melyen nem hatol át fénysugár.

Sikoltani akartam, ajkaim és kiszáradt nyelven görcsös erőfeszítésben egyesültek, de nem jött hang az üreges tüdőből, amelyet mintha ráneheződő hegy súlya nyomott volna össze, csak zihált és lüktetett, mint a szívem is, minden erőlködő és küszködő lélegzetvételemnél.

Miközben minden erőmet megfeszítve kiáltani akartam, állkapcsom mozgása arra döbentett rá, hogy felkötötték, mint a halottakét szokás. Azt is éreztem, hogy valami keménységen fekszem, és hasonló keménység szorítja kétoldalt testemet. Mindeddig nem mertem tagjaimat megmozdítani, de most hevesen felcsaptam keresztbevetett csuklókkal hosszant fekvő karjaimat. Kemény deszkaféléhez verődtek, amely felettem, arcomtól körülbelül hat hüvelyknyi magasságban húzódott. Immár nem kételkedhettem tovább, hogy mégis koporsóban fekszem.

És most, végtelen nyomorúságomban, eljött édesen a reménység angyala - eszembe jutottak óvintézkedéseim. Gyötrelmesen, görcsös erőfeszítéssel fel akartam tolni a koporsó fedelét: nem mozdult. Tapogatózva kerestem csuklómon a harangkötelet: nem volt sehol. Most aztán mindörökre tovaröppent a Vigasztaló Angyal, és még sötétebb kétségbeesés diadalmaskodott felettem; rá kellett ugyanis eszmélnem, hogy hiányzik az oly gondosan előkészített párnázás, és orromat hirtelen megcsapta a nedves föld erős, furcsa szaga. Kézenfekvő volt a következtetés: nem vagyok a sírboltban. Nem otthon estem önkívületbe, hanem idegenek között -

nem tudtam visszaemlékezni, mikor és hogyan; ők temettek el, mint egy kutyát - beszegeztek valami olcsó koporsóba, és mélyen, mélyen bekapartak a közönséges és jeltelen sírba.

Amint e szörnyű meggyőződés áthatotta lelkem legbensőbb kamaráit, újból gyötrődve kiáltani akartam. És ez a próbálkozásom sikerrel járt. A gyötrellem hosszú, vad és szakadatlan sikoltozása visszhangzott fel a föld alatti éj birodalmában.

- Hé, mi van? - válaszolt kiáltásomra egy nyers hang.

- A fenébe is, mi a baj megint? - kérdezte egy másik.

- Gyöjjön ki onnan! - szólt egy harmadik.

- Hát meg mifene, hogy úgy üvöltözik, mint akit elevenen nyúznak? - kiáltott a negyedik, mire néhány, felettébb marcona külsejű egyén minden különösebb ceremónia nélkül megragadott, és jó pár percig rázott. Nem ők ébresztettek fel álmomból, hisz tökéletesen ébren voltam, amikor kiáltozni kezdtem, de ők állították teljesen helyre emlékezőképességemet.

Ez a kaland a virginiai Richmond közelében esett meg. Egy barátom kíséretében vadászkiránduláson vettem részt, a James folyó partja mentén. Éjjeledett, és vihar ért utol bennünket. Az egyetlen elérhető menedéket egy kis teherhajó kabinja nyújthatta számunkra, amely ott horgonyzott a folyón kerti földdel megrakva. Felhasználtuk ezt a lehetőséget, és a hajón aludtunk. Én a hajó két hálólhelyének egyikében aludtam - és aligha kell bővebben leírni egy hatvan- vagy hetventonnás teherhajó hálólhelyeit. Amelyikben én aludtam, azon semmiféle ágynemű sem volt. Szélessége legfeljebb tizennyolc hüvelyk. Pontosan ugyanennyi volt a távolság az ágy feneké és a felette húzódó fedélzet között. Csak nagy nehezen tudtam magamat bepréselni. Mégis egészségesen aludtam, és egész vízióm - mert nem volt ez álom, sem lidércnyomás - természetesen elhelyezkedésem körülményeinek és szokott gondolatjárásomnak volt tulajdonítható, nemkülönben annak, hogy - mint már mondtam volt - álmomból ébredve sokáig tartott, amíg érzékszerveim, főként emlékezetem működésbe léptek. Az emberek, akik felráztak, a hajó legénységéhez tartoztak, és páran rakodómunkások voltak. A földszag a rakományból áradt. Az állkapcsomat szorító kötelék egy selyem zsebkendő volt, amellyel, szokott hálósipkám hiányában, magam burkoltam be fejemet.

Elszenvedett gyötrelmeim azonban kétségtelenül azonosak voltak a sírgödör gyötrelmeivel. Iszonyatosak - elképzelhetetlenül szörnyűek. Ám a rosszból jó származott, mert e gyötrelmek mértéktelensége hirtelen fordulatot idézett elő lelkemben. Színt, kedélyt kapott. Külföldre utaztam. Megerőltető testgyakorlatokat végeztem. Az ég szabad levegőjét szívtam. Egészen más dolgokra gondoltam, mint a halál. Túladtam orvosi könyveimen. Nem olvasgattam - semmiféle temetőkről szóló fellengzőségeket - semmiféle rémhistóriát... *amilyen ez is*. Rövidesen új emberré váltam, és úgy éltem, ahogy az férfihoz illő. Ettől az emlékezetes éjszakától kezdve örökre levettem kriptafélelmeimet, és velük együtt eltűnt az a kataleptikus rendellenesség, melynek azok talán inkább okai voltak, mint következményei.

Bizonyos percekben szomorú emberiségünk világa még az értelem józan szemében is hasonlatosnak tűnik a pokolhoz; de az emberi képzelet nem Carathis, hogy büntetlenül felkutathassa ennek összes barlangjait. A síri borzalmak szörnyű sokasága - ó jaj! - nem tekinthető merőben a képzelet szüleményének; hanem mint a démonoknak, amelyeknek társaságában Afrasialos beutazta alant az Oxust, aludniuk kell, vagy felfalnak bennünket - engedni kell, hogy szenderegjenek, vagy elveszünk.

Fordította Fóthy János

A KÚT ÉS AZ INGA

Már beteg voltam - halálos betege e hosszú gyötrelmemnek; s mikor végre föloldották kötelékeimet, és megengedték, hogy leüljek, éreztem, hogy érzéseim megtagadják a szolgálatot. Az ítélet - a rettenetes halálítélet - volt az utolsó határozott hang, mely fülemhez ért. Azután az inkvizítori szavak nesze mintegy elmerült a kábulat elemezhetetlen zsvivájában. Ez valahogy a forgás képzetét hozta elmémbe - talán asszociálva gondolatban valami malomkerék berregésével. Csak egy pillanatra - mert nemsokára már semmit sem hallottam. De még egy darabig - és micsoda túlzott közelségben! - rettenetes tisztán! - láttam-láttam a fekete palástos bírák ajkait. Fehérnek tetszettek - fehérebbnek, mint az ív, melyen e szavakat vonom, és keskenynek a groteskségig: keskenynek a megfeszített szilárdság kifejezésével, a változhatatlan elszántságnak, az emberi szenvedés zord megvetésének kifejezésével. Láttam, hogy a sors rendelése - vagy ami az én számomra sors volt - még egyre ömlött e szörnyű ajkáról. Láttam vonaglani rajtuk halálos szavaikat. Láttam, amint nevemnek formálták szótagjait; és borzadtam, mert hang nem jött közülük. S a kéjes borzadás pár villanására láttam a terem falait borító sötét kárpitok lágy és alig észrevehető meglebbenését is. S akkor szemem az asztalhét magas gyertyatartójára esett. Először az irgalom színeit viselték, s hét karcú angyalnak tűntek föl, akik mentésemre jöttek; de aztán egyszerre valami halálos megcsömörödés ereszkedett szellememre, éreztem, hogy végigreng testem minden rostja, mintha egy galvántelep drótját érintetem volna, míg az angyalalakok érthetetlen, lángfejű rémekké váltak, s tudtam már, hogy tőlük nem jöhet segítség. S akkor, mint egy dús zenei szólam, lopózott érzéseim közé a gondolat: micsoda édes pihenés eshet a temetőben! Halkan és tolvaj mód jött e gondolat, s hosszú időnek tetszett, míg teljes erejét elérte; de mihelyt szellemem végre igazán átérezte és befogadta, a bírák alakja mintegy varázslatra eltűnt előlem; a magas kandeláberek a semmibe süllyedtek; lángjuk kialudt s az éj feketesége ereszkedett rám; mintha minden érzésemet elnyelte volna valami örült, nyugalmas zuhanás az alvilág legeslegmélyére. S akkor csönd lett és némaság, és éj az egész mindenség.

Elájultam; de evvel még nem azt akarom mondani, hogy minden tudatom elveszett. Mi maradt belőle, nem kísérel meg definiálni; még csak leírni sem; de nem tűnt el minden. A legmélyebb álomban, sőt delíriumban, bármiféle önkívületben - nem! még a halálban sem -, még a sírban sem tűnik el minden. Másféle halhatatlanság nincs is az ember számára. Fölriadva a legérzékletlenebb alvásból, valamifajta álomszövet pókhálófonalait minden ébredésünkkel széttépjük. De egy másodperc múlva már - oly finom tud lenni ez a háló - nem emlékszünk arra, amit álmodtunk. Az ájulásból az életbe való visszatérésben két fokozat van; először a lelki vagy szellemi lét föléledése; másodsor a fizikai lété. Valószínűnek látszik, hogy, ha a második fokozatot elérve, vissza tudnók idézni az elsőnek hangulatait, e hangulatok ékesszólóan beszélnének a küszöbön túli mélység emlékeiről. S mi van e mélységben? Hogyan különböztessük meg árnyait a sír árnyaitól? De ha e hangulatok - amiket az „első fokozat” hangulatainak neveztem - nem is idézhetők vissza tetszés szerint, nem jönnek-e néha vissza hívatlanul, hosszú idő múltán, úgyhogy csodálkozunk, honnan jöttek? Aki sohasem ájult el életében, az talál-e vajon különös palotákat és ijesztően ismerős arcokat az égő parázspan? Az látja-e lebegni a légben ama szomorú látomásokat, melyeket a tömeg sohasem láthat? Az eltűnődik-e valamely új virág illatán? Annak agyát kergeti-e örülésbe olykor valamely zenei ütem titkos jelentése, mely azelőtt sohasem vonta magára figyelmét?

Gyakran tűnődve törekedtem visszaemlékezni; keservesen küszködtem visszahódítani egy jeldarabkáját a látszólagos megsemmisülés ez állapotának, melybe lelkem süllyedt; s voltak pillanatok, amikor sikerről álmodtam; voltak rövid, nagyon rövid percek, amikor oly emlékeket idéztem föl, varázsló módjára, melyek egy későbbi korszak elfogulatlan ítéletének tanúsága szerint is csak e látszólagos öntudatlanság állapotával függhettek össze. Az emlékezet e különös árnyékai határozatlanul beszélnek magas emberalakokról, akik mintha fölemeltek és csöndben vittek volna lefelé, mindig csak lefelé, mígnem szörnyű szédülés fogott el, csak e leszállás végeérhetetlenségének gondolatára is. Beszélnek aztán szívemnek valami ködös rémületéről, amit e szív természetellenes megcsöndesedése okozott. Erre minden dolgok hirtelen mozdulatlanságának érzése következik; mintha, akik vittek - borzalmas kíséret! - végtelen leszállásukban túlhaladták volna a határtalan határait, s megállanának erőfeszítésük végső kimerülésével. Ezentúl amire emlékszem, csak valami sekélység, valami nedvesség: és aztán *örület* - a tilosban járó memória szörnyű örülete!

Csodálatos hirtelenséggel tért vissza tudatomba a mozgás és a hang, dobogó szívem viharos mozgása s a dobogásnak hangja fülembé. Akkor szünet, és minden eltűnik. Aztán megint hang s mozgás és érintés, csiklandó érzés, mely átfut testemen. Aztán: a lét pusztá tudata, minden legcsekélyebb gondolat nélkül - és ez az állapot sokáig tart. Aztán: a *gondolat* - egészen hirtelen - és a rémület borzalma; s buzgó törekvés, hogy megértsem igazi helyzetemet. Aztán: erős vágy visszacsúszni az érzéketlenségbe. Aztán: rohamos újjáéledése az eszméletnek, sikeres erőfeszítéssel egy mozdulat felé. És most a teljes visszaemlékezés: a kihallgatás, a bírák, a fekete kárpitok, az ítélet, rosszullétem, az ájulás... De tökéletes feledése mindannak, ami aztán következett; mindannak, amit csak egy későbbi nap és sok erőlködés tett képessé határozatlanul visszaidézni.

Mindeddig szememet még nem nyitottam ki. Éreztem, hogy hanyatt fekszem, minden köteléktől szabadon. Kinyújtottam kezemet, s az súlyosan esett valami nedves és kemény felületre. Több percig hagytam ott, mialatt iparkodtam képzeletemben rekonstruálni, hol vagyok és *mi* vagyok? Vágytam, de nem mertem látóérzékemet használni. Rettegtem az első pillantástól a körülöttem levő tárgyakra. Nem mintha félttem volna szembenézni bármilyen rémségekkel; de attól kezdtem félni, hogy *nincs* mit látnom! Végre, a kétségbeesés vad elszántságával, gyorsan széttártam pilláimat. Tehát legrosszabb sejtelveim valóra váltak. Az örök éj feketesége környezett. Lélegzet után kapkodtam. A sötétség ereje szinte rám nehezedett, és elfojtott. A levegő elviselhetetlenül sűrű volt. Még mindig mozdulatlanul feküdtem, és iparkodtam eszemet használni. Elmémbe idéztem az inkvizíciós eljárást, és megpróbáltam e nézőpontból dedukálni valódi helyzetemet. Az ítéletet kimondták; s nekem úgy tetszett, hogy azóta nagyon, nagyon hosszú idő telt el. Mégis egy pillanatig sem gondoltam magamat szó szerint halottnak. Ilyen föltevés - bármit mondjanak is a regényírók - teljességgel összeférhetetlen a valóságos létezéssel; de hol lehetek és milyen állapotban? Tudtam, hogy a halálraítélteket rendszerint az ünnepélyes *autodafé*-k alkalmával végzik ki, s egy ilyent éppen az én elítélésem előtti éjszakán tartottak. Talán visszadugtak a tömlöcbe, hogy bevárják a legközelebbi szertartást, mely esetleg csak hónapok múltán lesz? Azonnal láttam, hogy ez nem lehet az igazság. Áldozatokra sürgős szükségük volt. Aztán tömlöcöm éppúgy, mint az elítéltek cellái Toledóban, köves padozatú helyiség volt, s valami világosság mégiscsak mindig szűrődött be.

Most egyszerre egy szörnyű gondolat hajtotta patakokban szívemre a vért, s rövid időre ismét visszaestem az eszméletlenségbe. Mikor magamhoz tértem, azonnal talpra ugrottam, minden idegrostomban lázasan remegve. Karjaimat vadul dobáltam fejem fölött és magam körül minden irányban. Ujjaim nem éreztek érintést; de nem mertem tenni egy lépést sem, nehogy beleütközsem egy *sírbolt* falaiba. Izzadság verte ki minden pórusomat, s nagy, hideg gyön-

gyökben állt meg homlokomon. A bizonytalanság gyötrelme végre tűrhetetlenné vált, s óvatos mozdulatot tettem előre, kinyújtott karokkal; szemem szinte kidagadt gödréből a hiú reményben, hogy elkaphat valami fénysugarat. Több lépéssel jutottam már tovább; de még mindig fekete és üres volt minden. Szabadabban lélegzettem. Annyi legalább bizonyosnak látszott, hogy minden sorsok legrettenetesebbje nem az, ami rám vár.

És most, amint vigyázva még egyre előrébb lépegettem, tolongva jött emlékembe ezer határozatlan mendemonda Toledo különös borzalmairól. E börtönök felől hökkentő dolgokat beszéltek, mindig mesének gondoltam azokat, de mindenképp különös mesék voltak, oly borzalmasak, hogy csak suttogó száj adhatta tovább őket. Itthagytak, hogy éhen pusztuljak el, e föld alatti sötétség világában? Vagy micsoda, talán még ennél is félelmetesebb halálnem les rám? Hogy halál volt a cél - éspedig a rendesnél keservesebb halál -, sokkal jobban ismertem bírám karakterét, hogysen ebben kételkedjem. Csak a mikor? és a hogyan? foglalkoztatta gondolataimat.

Kinyújtott kezem végre nekiütődött valami szilárd akadálnak. Fal volt, látszólag kőből építve, nagyon sima, nyálkás és hideg. Követtem hajlásait; avval az óvatos bizalmatlansággal lépegetve, amit némely régi rémmese sugallt belém. Ez az eljárás azonban nem adott módot megállapítani börtönöm méreteit, mert végigjárhattam egész kerületét, és visszaérhettem arra a pontra, ahonnan kiindultam, anélkül, hogy észrevettem volna: oly tökéletes egyformának látszott a fal. Azért a kés kerestem, ami a zsebemben volt, mikor az inkvizítorok termébe vezettek; hanem a kés eltűnt; ruháimat kicserélték valami durva zsáköltönnyel. Arra gondoltam, hogy a kés pengéjét beledugom a kőművesmunka valamely alig észlelhető részébe, hogy ekként kiindulópontomat megjelöljem. De a probléma tulajdonképpen egyszerű volt; noha fölizgatott képzeletemben első pillantásra szinte leküzdhetetlennek tűnt föl. Letéptem egy darabot a darócöltöny szegélyéből, s ezt a rongyot teljes szélességében, derékszögben a falhoz helyeztem. Ha utamat körültagogatom a cellában, előbb-utóbb, ha a kört befejeztem, újra meg kell találnom ezt a rongyot. Legalább így gondoltam; de nem számoltam börtönöm nagyságával vagy a saját gyöngeségemmel. A talaj nyirkos és csúszós volt. Egy darabig csak vánszorogtam előre, végül megbotlottam és elestem. Végső kimerültségem arra bírta, hogy fekvé maradjak; s amint ott hevertem, hamarosan erőt vett rajtam az álom.

Mikor fölbredtem, és kinyújtottam karomat, egy darab kenyeret és egy vödör vizet találtam magam mellett. Nagyon is fáradt voltam, hogy e körülményen elmélkedni kezdjek, de mohón ettem és ittam. Aztán tüstént újra kezdtem körutamat a cella körül, és sok erőlködéssel végre eljutottam a darócrongyig. Mielőtt elestem, ötvenkét lépést számoltam, és mióta újra kezdtem a járást, még negyvennyolcat kellett olvasnom, míg a rongyhoz értem. Összesen tehát éppen száz lépés volt; s két lépést véve egy yardnak, megállapítottam, hogy börtönöm körülbelül ötven yard kerületű. Csakhogy útközben számos szögletet értem a falban, s így megközelítő fogalmat sem alkothattam magamnak a sírbolt alakjáról - mert nem nevezhető másnak, mint sírboltnak.

Nem sok célom volt e kutatásokkal, és bizonynal semmi reményem: de valami határozatlan kíváncsiság arra bírta, hogy még folytassam őket. Elhagyva a falat, elhatároztam, hogy átszelem az általa bekerített tér közepét. Eleinte a legnagyobb óvatossággal jártam el, mert a padló, bár látszólag szilárd anyagból készült, nyálkás volt, és megcsalta az embert. Később mégis bátorságot vettem, és nem haboztam keményebben lépni, iparkodva, amennyire csak lehetséges, egyenes vonalban keresztezni a cellát. Mintegy tíz vagy tizenkét lépést tettem ily módon, mikor köntösöm megtépett szegélye lábam közé keveredett. Ráléptem, és erős zuhanással arca estem.

Esésem első zavarában nem vettem azonnal észre egy kissé hökkentő körülményt, ami néhány másodperc múlva, s mialatt még mindig arcra bukva hevertem, ellenállhatatlanul magára vont a figyelmemet. Ez a következő volt: állam a börtön padozatán pihent, de ajkaim és fejem felső része, bár látszólag az állnál alacsonyabb szinten, nem érintettek egyebet, mint az üres levegőt. Azonkívül úgy éreztem, hogy homlokom valami tapadós gőzben fürdik, s orromat a szétmálló gombák sajátságos illata ütötte meg. Előrenyúltam, s elborzadtam a felfedezésen, hogy pontosan szélére estem egy kör alakú mélységnek, melynek nagyságát persze egyelőre nem volt módom megállapítani. A nyílás falazott peremén tapogatózva, sikerült leválasztanom egy kis téglatörmelékét, amit ledobtam a mélységbe. Több másodpercen át figyeltem ekhóit, amint esése közben a meredély oldalaihoz ütődött; végre tompa csobbanás hallatszott, hangosan visszaverődve a falakon. Ugyanakkor a fejem fölött valami ajtó gyors nyílásához és rögtönös becsapódásához hasonló hang hallatszott, mialatt halvány fénysugár villant a homályon át, s éppoly hirtelen el is tűnt.

Most tisztán láttam a sorsot, amit számomra készítettek, s szerencsét kívántam magamnak a jókor jött véletlenhez, melynek folytán megmenekültem. Még egy lépés, mielőtt elbotlom, és a világ nem lát többet. S a halál, amit most elkerültem, épp olyan jellegű volt, amilyent mindig mesének és hihetetlennek tartottam az inkvizícióról szóló elbeszélésekben. A zsarnokság áldozatainak szánt halálnemekben a legrémesebb fizikai gyötrelmek és a legnagyobb lelki borzalmak közt esett választás. Engem az utóbbiak számára tartottak fenn. A hosszú szenvedéstől idegeim annyira elernyedtek, hogy már a saját hangomtól remegtem, s minden tekintetben alkalmas médium voltam a különleges tortúrára, mely rám várt.

Minden tagomban reszketve visszatapogatóztam a falig, elszántan, hogy inkább ott pusztulok, mintsem a hullámok rémeit kockáztassam, melyeket képzeletem most nagy tömegben és különböző elhelyezéssel festett a börtön köré. Más lelkiállapotban talán lett volna bátorságom egyszerre véget vetni szenvedéseimnek, egyetlen ugrás által e mélységek valamelyikébe; de most a gyávák gyávája lettem. Azt sem tudtam elfelejteni, amit e szörnyű helyekről hallottam: hogy az élet hirtelen kioltása nem tette részét gonosz plánumuknak.

A belső izgalom többóra hosszat ébren tartott, de végre mégis elszunnyadtam újra. Fölébredve, mint előbb, egy kis cipőt és egy vizescsöbröt találtam magam mellett. Égő szomjúság emésztett, s egy hajtásra kiürítettem az edényt. Altató lehetett benne, mert alighogy lettem, ellenállhatatlanul álmos lettem megint. Mély álom hullott rám, mély, mint a halálé. Mennyi ideig tartott, természetesen nem tudom; de mikor újból kinyitottam a szememet, a körülöttem levő tárgyak láthatóak voltak. Valami vad, kénes fény, melynek eredetét az első pillanatban nem tudtam megállapítani, megengedte, hogy szemügyre vegyem börtönöm egész kiterjedését és berendezését.

Nagyságára nézve nagyon elszámítottam magam. A falak összes hosszúsága nem haladta túl a huszonöt yardot. Ez a tény néhány percre teljesen megzavart, s a fölösleges tűnődések egész özönébe merített; igazán fölöslegesen - mert mi lehetett lényegtelenebb számomra a környező rettenetes körülmények között, mint tömlöcöm pusztta térfogata? De szellemem betegesen érdeklődött minden jelentéktelen részlet iránt, s föltevést föltevésre halmoztam, hogy számot adjak magamnak a tévedésről, amit a számításban elkövettem. Végre felvillant előttem az igazság. Első mérési kísérletemben ötvenkét lépést olvastam elesésem időpontjáig; akkor már alig egy-két lépésre kellett lennem a darócrongytól; igazában majdnem befejeztem körutamat a fal mentén. Aztán aludtam, és mire fölébredtem, valószínűleg megfordultam helyemben - így gondolhattam a fal területét körülbelül kétszer akkorának, mint amekkora tényleg volt. Zavart szellemem elmulasztotta megfigyelni, hogy mikor körutamat megkezdtem, a fal bal kezem felé volt, s mikor folytattam, jobbra.

A helyiség alakjára nézve is tévedtem. A tapogatózás közben számos szögletre akadtam, s ebből különleges szabálytalanságra következtettem; ily hatalmas a teljes sötétség hatása arra, aki álomból vagy ájulásból ébred! A szögletek néhány jelentéktelen bemélyedés, vagy különböző távolságokban vájt fülkék szögletei voltak. Nagyjában a cella négyzetes formát mutatott. Amit kőfalnak gondoltam, az most vasnak vagy más valami fémnek látszott, nagy táblákban, melyeknek határai és eresztékei tették a szögletszerű behajlásokat. Az ércfal egész felületét durván bepacsomagolták mindazon utálatos és visszataszító festészeti motívumokkal, melyek a szerzetesek síri babonáinak köszönik létüket. Fenyegető arcú ördögök alakjai csontvázfigurákkal, és más, még félelmetesebb képek borították és éktelenítették el a helyiséget. Megfigyeltem, hogy e fantomszörnyek körvonalai eléggé élesek, de a színek halványnak és elmosódottnak tünnek föl, mintegy a nyirkos légkör hatására. Most észrevettem a padlót is, amely kőből volt. Középen ásított a kör alakú mélység, amelynek torkából megmenekültem; de több ilyen nem volt a helyiségben.

Mindezt csak határozatlanul és nagy erőfeszítéssel tudtam meglátni, mert személyi állapotom nagyot változott alvásom alatt. Most hátamon feküdtem, teljes hosszúságomban, valami alacsony faállványon. Ehhez erősen le voltam kötözve egy hosszú, lóistránghoz hasonló szíjjal. A szíj számos csavarodásban övezte tagjaimat és törzsemet, nem hagyva szabadon mást, csak fejem és bal karom, épp csak annyira, hogy nagy nehézséggel tudhattam valamit enni egy cseréptáblából, ami mellettem állt a kövezeten. Nagy rémületemre láttam, hogy a vizescsöbröt elvitték. Rémületemre, mondom, mert türhetetlen szomjúság emésztett. Úgy látszik, ezt a szomjúságot gyötrőim szántsándékkal éleszteni akarták, mert a tálban levő étel borsosan fűszerezett hús volt.

Most fölfelé tekintve, börtönöm mennyezetét vizsgáltam. Valami harminc vagy negyven láb magas volt, nagyjában éppúgy alkotva, mint az oldalfalak. Az egyik érc táblán igazán különös ábrázolás kötötte le teljes figyelmemet. A vén Idő festett alakja volt, ahogy rendesen rajzolják, kivéve, hogy kasza helyett a kezében valami mást tartott, amit egy hatalmas inga festett képének gondoltam, amilyeneket antik órákon láthatunk. De volt valami ezen az ingán, ami arra bírta, hogy figyelmesebben vegyem szemügyre. Míg bámultam rá, egyenest magam fölé, mert pontosan a fejem fölött volt, úgy képzeltem, hogy mozogni látom. Egy pillanat múlva ez a képzelet - valónak bizonyult. Lengése rövid volt, és természetesen lassú. Pár percig figyeltem, kisség megijedve, de még inkább csodálkozva. Végre, fáradtan e csigatempójú mozgás követésétől, szemem a cella egyéb tárgyaira irányítottam.

Valami gyöngye nesz vonta magára figyelmemet, és a padlóra pillantva, több óriási patkányt láttam átszaladni. A kút felől jöttek, amely jobbról éppen látkörömbe esett. Még mialatt néztem is, csapatostul másztak elő, rohanva, éhes szemekkel, a hús szagától csábítva. Nagy erőlködés és éberség kellett, hogy el tudjam őket hessegetni.

Vagy félóra telhetett el, talán egy egész óra is - mert az idő folyásáról csak tökéletlen fogalmat tudtam alkotni -, mire ismét a mennyezetre vettem tekintetemet. Amit akkor láttam, megzavart és meghökkentett. Az inga kilengésének hossza majdnem egy yardnyit növekedett. Természetes következmény gyanánt nagyobb lett a lengés gyorsasága is. De ami leginkább zavarba ejtett, az a megfigyelés volt, hogy az inga szemmel láthatólag lejjebb ereszkedett. Most azt is láthattam - fölösleges mondanom, milyen borzalommal -, hogy alsó széle csillogó acél félholdat formált, melynek egyik szarva a másiktól körülbelül egy lábnyi távolban volt; a szarvak fölfelé görbültek, s a félhold alsó éle láthatóan oly éles volt, mint a borotva. Amellett tömörnek és súlyosnak is látszott, mint egy borotvakés, életől fölfelé szilárd és széles acélmasszává vastagodva. Nehéz bronzrúdon függött, s az egész alkotmány *sziszegett*, amint lengve szelte a levegőt.

Nem lehetett kétséges tovább előttem a sors, melyet a szerzetesi kínozsoni számomra készített. Az inkvizitorok közegei rájöttek, hogy tudomást szereztem a *kútról* - a kútról, melynek borzalmairól nem szánhattak csekélyebb büntetést a magamfajta vakmerő renitensnek -, a *kútról*, mely képe volt a pokol kútjának. A kútba zuhanást a vak véletlen folytán kerültem ki, s tudtam, hogy a meglepetés - kínok csapdájába ejteni az áldozatot - fontos részét tette e tömlőcbeli kivégzések groteszk fantasztikumának. Miután nem estem bele magamtól a mélységbe, a démoni tervben nem szerepelt többé az, hogy belelökjön; s így - nem lévén egyéb alternatíva - más, szelídebb pusztulás várt reám. Szelídebb! Szinte mosolyogtam kínjaim között, mikor e szónak ilyen alkalmazására gondoltam.

Mi célja volna beszélmem a halálénál nagyobb borzalom hosszú, hosszú óráiról, míg az acél suhogó lengéseit számláltam! Hüvelykről hüvelykre, vonalról vonalra - körömhegynyi esésekkel, amelyeket csak évszázadoknak tetsző időközök múltán lehetett észrevenni - szállt lejjebb s egyre lejjebb! Napok múltak - s valóban lehet, hogy több nap múlt el, míg oly közel ért fölém lengésében, hogy fanyar szelével meglegyezett. A kifent acél szaga tolakodott orrlyukamba. Imádkozni kezdtem - az eget bosszantottam imáimmal, hogy gyorsabban, gyorsabban szálljon le! Majd különös örület fogott el, s hosszasan próbálgattam erőszakkal föllebb emelni magam, a rettenetes pallos éle alá. Aztán hirtelen lecsillapodtam, és úgy hevertem ott, mosolyogva a csillogó halálra, mint a gyermek valami ritka játékszerre.

Közbejött a teljes érzéktelenségnek egy újabb intervalluma is; rövid volt, mert mire visszatértem az életbe, az inga leereszkedése nem tett észrevehető haladást. De lehetett hosszú is, mert tudtam, hogy démoni hatalmak figyelik ájulásom, s kényük szerint szüneteltethették az ingamozgást. És fölocsudva fáradtnak is éreztem magamat - ó! kimondhatatlanul fáradtnak! -, betegnek, gyöngének, mint valami hosszú koplalás után. Még e szörnyű napok gyötrelmei közt is táplálékot kívánt az emberi természet. Fájdalmas erőlködéssel nyújtottam ki bal karomat, amennyire kötelékeim megengedték, s birtokba vettem a csekély maradékot, amit a patkányok meghagytak. S amint egy falatkáját ajkamhoz emeltem, egyszerre megrohanta lelkemet egy kibontakozni kezdő gondolata az örömmel - a reménynek. Pedig mi közöm lehetett *nekem* a reményhez? Mondom, csak félig megformált gondolat volt - sokszor vannak ilyen gondolatai az embernek, amik sohasem érik el teljes formájukat. Éreztem, hogy öröm, hogy remény van benne; de érezte azt is, hogy elfullad, még mielőtt kialakult volna. Hiába küszködtem, hogy végiggondoljam, hogy visszahódítsam. A hosszú szenvedés majdnem megsemmisítette minden rendes lelkierőmet. Gyengeelméjű hülye lettem.

Az inga lengésiránya testem hosszával derékszöget adott. Láttam, hogy a pengének szívem környékét kell átmetszeni. Át fogja reszelni ruhám darócát, aztán visszaleng, és megismétli vágását újra meg újra. Dacára ijesztően tág kilengésének - mely harminc láb is megvolt, vagy még több már -, s dacára esése sziszegő erejének, mely akár e vasfalakat is átszelhette volna, eleinte, több percen keresztül, munkájának egyetlen eredménye az lesz, hogy ruhám szövetét reszeli. S ennél a gondolatnál megtorpantam. Nem mertem továbbmenni tűnődésemben. Makacs figyelemmel időztem e ponton, mintha e vesztegelés által meg is állíthattam volna itt az acél leereszkedését. Kényszerítettem magam, hogy a félkörű penge hangjára gondoljak, amint a szövetet átmetszi - arra a különös, borzongó érzésre, melyet a daróc éles köszörülése kelt az idegekben. Annyira elmerültem a haszontalan képzelődésbe, hogy idegességem a tetőfokára hágott.

Lefelé, megállás nélkül, egyre lefelé szállt közben a penge. Vad örömöm telt ereszkedése lassúságát lengése gyorsaságával szembeállítani. Jobbra, balra, tágan és szélesen - egy kárhozott szellem sivításaival, de a szívem felé egy tigris lopózó lépteivel! Fölváltva kacagtam és üvöltöttem, amint egyik vagy másik elképzelés lett agyamban uralkodóvá.

Lefelé - halálos biztonsággal, kérlelhetetlenül lefelé! Három hüvelyknyire vibrált már mellem-től! Kétségbeesve, dühödten küszködtem, hogy kiszabadítsam bal karomat. Egyelőre csak könyökig volt szabad. Kezemet elvihettem - nagy nehezen - a táltól ajkamig, de nem tovább. Ha eltéphettem volna a köteléket a könyököm fölött, bizonytal megpróbálom megfogni és megállítani az ingát. Éppúgy próbálhattam volna egy guruló lavinát megállítani!

Lefelé - egyre - szüntelenül - kikerülhetetlenül lefelé! Föllélegzettem, és új erőfeszítést tettem, valahányszor kilengett jobbra vagy balra. De görcsösen összehúzódtam, ha fölöttem söpört el. Szemem a legértelmetlenebb kétségbeesés mohóságával követte röptét oldalt és fölfelé; s önkéntelenül lecsukódott, mikor elszállt: noha meghalni csak megkönnyülés lett volna - ó, mily kimondhatatlan megkönnyülés! Mégis, remegtem idegeimben, amint elgondoltam, mily észrevehetetlenül csekély süllyedés a gépezetben elég volna, hogy ezt az éles, csillogó kést a mellembe vágja... idegeimet a *remény* remegtette, tagjaimat a remény rángatta össze. A *remény* - mely diadalmat ül a kánpadon -, mely még az inkvizíció börtöneiben is biztató szavakat suttog a halálraitélt fülébe.

Láttam, hogy valami tíz-tizenkét lengés már tényleges érintkezésbe fogja hozni az acélt ruhámmal - s e megállapítással egyidejűleg szellememre hirtelen a teljes kétségbeesés éles, koncentrált nyugalma szállt. Hosszú órák - vagy tán napok - óta először: *gondolkodtam!* Most eszméltem arra, hogy a szíj vagy kötőfék, amely leszorított, *egyetlen* darabból áll. Egyes tagjaimat nem nyugózték külön kötelékek. A beretvaéles penge első vágása a szíj bármely részén eléggé fölold arra, hogy bal kezemmel az egészet lecsavarhassam testemről. De milyen félelmes közelségét jelenti ez máris a szörnyű acélnak! A legkisebb mozdulat következménye mily halálos lehet! S aztán valószínű-e, hogy kínozóm poroszói ne látták volna előre ezt a lehetőséget, s ne intézkedtek volna erre az esetre is? Valószínű-e, hogy a mellemet keresztező szíjdarab az inga útjába essék? Remegve, hogy ezt a halvány s minden látszat szerint utolsó reményemet füstbe menni látom, fölemeltem a fejem annyira, hogy mellem kötelékeit áttekinthessem. A szíj szorosán körülfogta tagjaimat és törzsemet minden irányban, *kivéve a metsző penge útját.*

Alig ejtettem vissza fejemet eredeti helyzetébe, mikor megvillant bennem az, amit másképpen nem tudok megjelölni, mint hogy második kialakulatlan fele volt annak a mentő ötletnek, amire előbb céloztam, s ami előbb, mikor az ételt égő ajkamhoz emeltem, csak határozatlanul lebegett lelki szemeim előtt. Most az egész előttem állt, gyengén, nem nagyon józan színekben, nem nagyon határozottan, de mégis - egészben. Rögtön hozzáláttam, a kétségbeesés energiájával, megkísérelni végrehajtását.

Az alacsony faalkotmányának, amelyen feküdtem, közvetlen szomszédsága több órán át valósággal nyüzsgött a patkányoktól. Vadak, vakmerők, éhesek, vörös szemük úgy tüzelt rám, mintha csak azt várnák, hogy mozdulatlan maradok - hogy zsákmányukul tekinthessenek.

„Micsoda táplálékhoz szokhattak hozzá a kútban?” - gondoltam.

Bármennyire iparkodtam is, hogy ebben meggátoljam őket, tányérom tartalmát jóformán egészen fölfalták. Kezem már rájárt a folytonos legyezgetésre, gépies hadonászásra a tál körül; s e mozdulatot öntudatlan egyformasága végül is egészen megfosztotta hatásától. Az undok állatok falánságukban gyakran mélyesztették éles fogaikat ujjaimba. Most a szíjat mindenütt, ahol elérhettem, alaposan bedörzsöltem az olajos és fűszeres hús megmaradt darabkáival; aztán fölemelve kezem a padlóról, lélegzetvisszafojtva vártam.

A mohó férgek először visszahőköltek, megijedve a változáson - a mozgás megszűnésén. Rémülten szaladtak szét; sokan a kútba menekültek. De ez csak egy pillanatig tartott. Nemhiába számítottam falánságukra. Észrevéve, hogy mozdulatlan maradtam, egy-kettő a leg-

bátrabbak közül felugrott a fapriccsre, és szaglászni kezdte a szíjat. Ez, úgy látszik, jel volt az általános rohamra. Friss csapatok tódultak a kút felől. Fölmásztak a fára - túl a fán -, és százával ugráltak testemre. Az inga ütemes mozgása a legcsekélyebb mértékben sem zavarta őket. Pályáját elkerülve, a megkent kötelék körül működtek. Folyton növekvő csapatokban rajzoltak, nyüzsögtek rajtam. Torkomon vonaglottak; hideg ajkuk az enyémet kereste, tolongó nyomásuk majdnem megfojtott; s oly undor dagadt föl kebelemben, s fagyasztotta meg tapadós súlyával szívemet, amelyre nincs szó a világon! De még egy perc, s éreztem, hogy küzdelmem véget ér. Határozottan éreztem a kötelék lazulását. Biztosra vettem, hogy már több helyen szét is vált. De, minden emberit fölülmúló elszántsággal, tovább *feküdtem* mereven.

Számításomban nem csalódtam, s nemhiába türtem. Végre éreztem, hogy *szabad* vagyok! A szíj szalagokban lógott testemről. De az inga verése már *mellemen* súrolt. Már elmállasztotta ruhám darócát. Már elvágta az alatta levő fehéreneműt. Két lengést tett még, s metsző fájdalomérzés hasított minden idegembe. De a menekvés pillanata elérkezett. A szabadítók egy kézlegyintésemre egymás hátán szökdöstek szét. Egy meggondolt mozdulattal - óvatosan, rézsút, összezsugorodva, lassan, lassan - kivontam magam bilincsem öleléséből s a lengő bárd útjából. Egy percre legalább *szabad voltam*.

Szabad! - az inkvizíció kezében? Alig léptem le borzalmas faágyamról a börtön kőpadlójára, mikor a pokoli masina mozgása megállott, s láttam, hogy valami láthatatlan erő visszahúzza az egészet a mennyezetig. Oly lecke volt ez, melyet mély kétségbeeséssel vettem szívemre. Nyilván minden mozdulatomat figyelték. Szabad?! Csak azért kerültem ki a halált a kín-szenvedés egyik formájában, hogy valami másíknak legyek prédája, mely talán rosszabb a halálnál. Ezzel a gondolattal idegesen forgattam körül szemem a vastáblákon, melyek körülzártak. A helyiségben szemmel láthatólag volt valami újdonság - valami változás, amit az első pillanatra nem tudtam határozottan fölbecsülni. Az álmatag, remegő szórakozottság több percén át haszontalan és összefüggéstelen találgatásokban erőltettem értelmemet. Ez idő alatt jöttem első ízben tudatára a cellát bevilágító kénes fény eredetének. Egy hasadékból jött, mely mintegy fél hüvelyk szélességben a falak alján teljesen körülvette a börtönszobát, s ekként úgy látszott, és úgy is volt, hogy az oldalfalak tökéletesen külön álltak a padlótól. Megpróbáltam átkémleni, de persze hiába.

Amint e kísérlet után fölálltam, a változás rejtélye, mely a szobában érezhető volt, egyszerre megvilágosult bennem. Előbb megfigyeltem, hogy ámbár a képek körvonalai a falon eléggé határozottak, a színek elmosódnak és ködösnek tetszettek. Ezek a színek most percről percre jobban hökkentő és erős fényruhát öltöttek, amely a kísérteties és ördögi figuráknak oly életet adott, hogy az enyémnél erősebb idegeket is megborzongatott volna. Démoni szemek villogtak rám vad és túlvilági élenkséggel, minden irányból, ahol előbb még semmit sem láttam, s valami különös tűz kékes lángjában égve. Nem tudtam rábírní fantáziámat, hogy ezt a tüzet valótlannak tekintse.

Valótlannak? - Csak egy nagyobbat kellett lélegzenem, s az izzó vas gőzének lehelete csapta meg orromat. Fojtó illat töltötte be a börtönt! A szemek, melyek gyötrelmemre villogtak, pillanatról pillanatra mélyebb tűzben égtek! A festett borzalmak véres képeim a bíborszínek gazdagabb árnyalatai ömlöttek el. Fulladoztam! Leheletért kapkodtam! Nem lehetett kétség kínzóim szándékáról - ó! mindenkinél kegyetlenebb! démonoknál démonibb emberek! Az izzó fémek közelségéből a cella közepébe húzódtam. A forróság által fenyegető pusztulás rémképei között a kút hűvösségének gondolata balzsamként lopózott lelkembe. Odarohantam halálos kávéjához. Mélyébe vettem erőlködő pillantásomat. A kigyulladt tető tüzes visszfénye bevilágította legbensőbb rejtekeit. Mégis, egy örült másodpercen át, szellemem

vonakodott fölfogni értelmét annak, amit ott láttam. Végre - kényszerítettem - utat vájtam számára lelkemben, s beégett borzadó értelmemig! Ó! ha szót találnék kimondani! - ó, rettenet! - ó! akármilyen, csak ez ne! Rémült sikollyal tántorodtam vissza a kútszélről, s kezembe temettem arcomat sírva, keservesen.

A hőség gyorsan növekedett, s még egyszer fölnéztem, a hideglelés lázában borzongva. Cellámban újabb változás volt - most a formája változott meg. Mint imént, most is eleinte hiába iparkodtam megérteni vagy megállapítani, hogy mi történt. De nem soká maradtam kétségben. Az inkvizitori bosszút sietésre sarkantyúzta kétszeri menekvésem: nem lehetett többé huzakodni a Rémület Királyával. A terem előbb négyzet alakú volt. Most észrevettem, hogy a vasfalak által képezett szögek közül kettő hegyesszögé vált - a másik kettő következképpen tompa lett. E rettenetes különbség gyorsan növekedett mély, nyögő vagy dörömbölő hang kíséretében. A helyiség egy pillanat alatt rombuszá cserélte formáját. De a változás itt nem állt meg - nem is reméltem, nem is kívántam megállítani. Keblemre tudtam volna ölelni a tüzes falakat, mint az Örök Béke köntösét.

- Halált inkább! - mondtam -, akármilyen halált... csak azt ne, ami a kútban vár! - Én bolond! nem tudhattam volna-e, hogy a tüzes vas célja éppen az, hogy a *kútba* szorítson? Kiállhattam volna-e izzó forróságát? És még ha ki is: ellenállhattam volna-e nyomásának? És most, laposabbá és laposabbá nyomódott a rombusz, oly gyorsasággal, mely nem hagyott időt az elmélkedésre. Középpontja, s így természetesen legszélesebb átmetszésű része is, éppen az ásító mélység fölé került. Visszatántorodtam, de az összeszoruló falak ellenállhatatlanul előrenyomtak. Végre nem volt már fonnyadt és vonagló testem számára több egy hüvelyknyi szilárd talajnál a börtön padlójából, ahol lábamat megvethessem. Nem küzdöttem tovább, de lelki agóniám a kétségbeesés egyetlen hangos, hosszú és végső sikolyában talált kitörést. Éreztem, hogy megtántorodom a kútszélen - elfordítottam szememet...

Emberi hangok diszharmonikus zaja hallott! Hangos harsonaszó, mintha sok-sok trombita hangja volna! Zordon moraj, mint ezer mennydörgés koncertje. Az izzó falak visszarándultak! Egy kinyújtott kar ragadta meg karomat, amint ájultan dőltem a mélységbe. Lassalle tábornok karja volt. A francia hadsereg benyomult Toledóba.

Az inkvizíció ellenségeinek hatalmába került.

Fordította Babits Mihály

A MORGUE UTCAI KETTŐS GYILKOSSÁG

Azok a szellemi tulajdonságok, amelyeket elemzőnek szoktak nevezni, önmagukban véve nehezen elemezhetők. Igazában csak hatásukban tudjuk értékelni őket. Többek közt azzal is tisztában vagyunk, hogy akikben megvan ez a képesség, ha az rendkívüli, nagy örömet lelik benne. Amint az erős ember is szereti kifejtetni testi képességeit, és élvezni a testmozgást, amint izmait gyakorolja, úgy lelkesíti az „elemző” lelket a megfejtés lelki feladata. A leghétköznapibb időöltésben is örömet leli, ha az működésbe hozza e képességét. Szereti a rejtvényeket, a szójátékot, a titkosírást - és megoldásai olyan sziporkázók és ötletesek, hogy az egyszerű ember szinte természetfeletti csodát lát bennük. Az elért eredmények, amelyekhez szigorú módszeresség és következtetés útján jutott, a valóságban pusztán az intuíció szülötteinek látszanak.

Az ilyen megfejtőkészséget valószínűleg élénkítik a matematikai tanulmányok, különösen a magasabb matematika amelyet helytelenül, és pusztán regresszív műveletei miatt neveztek el voltaképpen „analízis”-nek, holott a számolás önmagában véve még nem elemzés. Például a sakkjátékos műveli az egyiket, anélkül hogy a másokra ügyelne! Éppen ez az oka annak, hogy a sakkjátéknak az észre gyakorolt hatását nagymértékben tévesen ítélik meg.

De most nem írok értekezést, hanem csak egyszerűen bevezetést egy javarészt véletlen megfigyelésen alapuló furcsa történethez, éppen ezért felhasználom az alkalmat, és kijelentem, hogy a következtető elme legjobb képességét sokkal inkább próbára teszi és hasznosabb munkára serkenti a szintelennek tetsző ostábla, mint a sakkjáték mesterkéltségek léhasága. Az utóbbiban a különböző alakú és értékű figurák eltérő és bizarr mozgásukkal bonyodalmat okoznak, s ezt sokan (gyakori tévedés) a *mélységgel* tévesztik össze. A sakk feszült figyelmet követel. Ha ez a figyelem csak egy pillanatra is ellankad, vagy a játékos valamit elnéz, az már hátránnyal vagy éppen vereséggel jár. A lehetséges lépések nemcsak sokfélék, hanem bonyodalmasak is, ezért az efféle elnézés valószínűsége megsokszorozódik - és tíz eset közül kilencben a kitartóbb figyelmű játékos győzi le a tehetségesebbet. Az ostábla figurái egyformák, mozgási lehetőségeik azonosak, a játék nem olyan változatos, kevesebb az elnézés eshetősége, nincs is akkora szükség figyelemre, s a sikert az élesebb, a tehetségesebb elme vívja ki. Hogy példával is éljünk, tegyük fel, hogy az ostáblajátékban négy „dáma” kivételével minden figuránk elveszett. Ugyanígy áll ellenfelünk is. Elnézéstől, figyelmetlenségtől tartani nem kell - világos tehát, hogy a győzelmet csak valamilyen keresett mozdulat döntheti el; az elme valamilyen rendkívüli erőfeszítésének eredménye. A rendes és megszokott lépéseket megkerülve, az analitikus elme behatol ellenfelének gondolatvilágába, *azonosítja magát vele* - és megtörténik az a gyakori eset, hogy felvillanásszerűen megtalálja az egyetlen lehetőséget (sokszor milyen hihetetlenül egyszerű!), amellyel ellenfelét megteveszti, vagy téves lépésre szorítja.

A whistjáték már régtől híres arról, hogy mennyire kifejleszti a számító képességet - és sok ragyogó eszű emberről jegyezte fel a fáma, hogy boldog szenvedéllyel hódolt és hódol a whist látszólag megmagyarázhatatlan élvezetének, míg a sakkot léhának tartja, és kerüli. De kétségkívül nincs is más játék, amely annyira próbára teszi a játékos elemző képességét. A földkerekség legjobb sakkozója alig valamivel jobb a kiváló sakkozóznál - de aki a whistben kiváló, az bizonyára kitűnik minden vállalkozásban, és sikert is ér el mindenütt, ahol csak ész ütközik ésszel. *Kiváló!* - ha ezt mondom, azt értem rajta, aki a tökéletesség biztonsága mellett tisztában van a játék minden fogásával, amellyel megengedett előnyökre csak szert tehet. Oly

sokféle s oly bonyolult ilyen fogás van, s ezek gyakran a gondolkozás olyan zugaiban húzódnak meg, hogy a köznapi értelem talán fel sem éri őket. Feszülten figyelni annyi, mint tisztán és pontosan emlékezni! Eddig a pontig a figyelmes sakkjátékos a whistben is derekasan megállja a helyét, különösen, ha Hoyle szabályai szerint játszik, amelyek (mert a játék gépies módját adják meg) mindenki számára megfelelőek és érthetőek. Ezek alapján azokat a whistezőket, akiknek meglehetősen emlékezőtehetségük van és „a könyv” szerint játszanak, általában tökéletes játékosnak tartják. De van, ami túllépi a közismert és betanulható szabályokat, és itt mutatkozik meg, hogy ki a legény a gáton, ki az igazi analitikus játékos! Hallgat, gyűjti a megfigyeléseket, következtet. Meglehet, hogy ezt teszi ellenfele is. S a szerzett tudás terjedelmének különbsége nem annyira a következtetés helyes voltában, mint inkább a megfigyelés minőségében rejlik. Azt kell tudni, hogy *mit* figyeljen meg az ember. Játékosunk nem állít maga elé korlátot, s bár a játék a cél, nem hagy figyelmem kívül egyetlen következtetést sem, amely a játékon kívülről származik. Megfigyeli a partnere arcát, és gondosan összehasonlítja ellenfelei arcjátékával. Mérlegeli, hogyan tartják kézben a kártyát, hogy számolgatja pillantásuk a trükköket és honnőroket. Amint a játék kibontakozik, megjegyzi az arcok valamennyi rezdülését, és tőkét kovácsol a nyugalom, meglepetés, győzelem vagy bosszúság kifejezéseiből. Abból, hogy az ellenfél mint vissz haza egy ütést, megítéli, hogy üt-e még. A cselből kihívott lapot felismeri arról, milyen arckifejezéssel csapták az asztalra. Közönyös vagy elejtett szó; egy véletlenül elhullajtott vagy megfordított kártya s az azt kísérő aggodalmaskodó vagy gondtalan pillantás; a trükkök számolgatása, elrendezése; habozás, kapzsi mozdulat, nyugtalanság - látszólag „intuitív” érzékelése számára mind-mind a való helyzetről árulkodik. Az első két-három hívás után tisztában van vele, ki mit tart a kezében, s olyan halálos biztonsággal hívja ki lapjait, mintha a többiek mind kiterített lappal játszanának.

Az elemző készséget ne tévesszük össze a találékonysággal, mert míg az analitikus elme szükségképpen találékony, sok találékony ember gyakran képtelen az elemzésre. A szerkesztő vagy kombináló készség - amelyben a találékonyság rendszerint megnyilatkozik, de amelynek a frenológusok szerint (azt hiszem, hogy ez a megállapításuk téves) az agyban, mint minden ősi képességnek, külön központja van - igen gyakran félkegyelműséggel határos embereken ütközik ki, amint ahogy ez lelki jelenségekkel foglalkozó íróknak már gyakran fel is tűnt. A találékonyság és az analitikai képesség közt nagyobb a különbség, mint a köznapi értelemben vett képzelet és a tulajdonképpeni képzelőerő között, pedig jellegzetes tulajdonságaiban milyen hasonló a kettő! Annyi tény, és ezt megállapíthatjuk, hogy a találékony embernek mindig van fantáziája, és a *valódi* képzelőerő mindig analitikus.

Ennek a rövid fejtegetésnek szolgáljon mintegy magyarázatául az alábbi történet.

Az 18.. év tavaszát és nyarának egy részét Párizsban töltöttem el. Ott megismerkedtem Monsieur C. Auguste Dupinnel. Igen kiváló, sőt nagy hírű család gyermeke volt ez a fiatalember, de különböző sorscsapások olyan nyomorúságba döntötték, hogy feladta a harcot, visszavonult a társadalmi élettől, és meg sem kísérelte elveszett vagyonát visszaszerezni. Hitelezői jóvoltából maradt egy kis pénzecskeje hajdani örökségéből, és ennek szűkös kamatából a legaprólékosabb beosztással eléldegélt. Lemondott minden felesleges kiadásról - csak egyetlen fényűzést engedett meg magának. Rajongott a könyvekért, és ezt a szenvedélyét Párizsban könnyen kielégíthette.

A Montmartre utca egy homályos könyvesboltjában ismerkedtünk meg; a véletlen, hogy mindketten ugyanazt a ritka és fontos művet kerestük, közeli kapcsolatot teremtett közöttünk. Újra meg újra találkoztunk. Nagyon érdekelt családja rövid története, amelyet a franciákra, ha önmagukról beszélhetnek, oly jellemző nyíltsággal mesélt el nekem. Elámultam, hogy mit és

mennyit olvasott - de különösképpen képzelőerejének vad láza és élénk frissessége hatott rám. Minthogy akkoriban meghatározott célú kutatást folytattam Párizsban, úgy véltem, hogy az ilyen ember társasága számomra fölbecsülhetetlen kincset jelent. Ezt nem is titkoltam előtte. A vége az lett, hogy arra az időre, amelyet Párizsban szándékoztam eltölteni, összeköltözködünk, és mert anyagiak dolgában valamivel jobban álltam, mint ő, beleegyezett, hogy én béreljek és rendezek be egy lakást, amely megfelel mindkettőnk furcsán mélabús kedélyének. Találtam is egy időrágta, fura házikót, amely régóta lakatlan volt, bizonyos babonás hírverés következtében, amelyet mi nem firtattunk. A roskatag lak a Faubourg St. Germain egy félreeső, elhagyatott részén állott.

Ha a világ tudta volna, milyen életet folytatunk az elhagyott házban, bizonyosan azt mondja rólunk, hogy örültek vagyunk - ha mindjárt ártalmatlan örültek is. Magányunk tökéletes volt. Látogatót nem engedtünk be. Remeteségünk helyét még ismerőseim előtt is gondosan eltitkoltam. Dupin pedig már esztendőök óta nem ismert senkit, és őt sem ismerte senki Párizsban. Csak magunknak éltünk.

Barátomnak volt még egy bogara (mi másnak is nevezhetném?): magáért az éjszakáért szerelmes volt az éjszakába; és mint a többi különségét, a legnagyobb lelki nyugalommal, minden meggondolás nélkül követtem ezt a fantasztikus szeszélyét is. Az éjsötét istenség nem részesíthetett kegyeiben egész nap, de mi magunk köré varázsoltuk jelenlétét. A hajnal első sugarainál már bezártuk ódon házunk nehéz ablaktábláit: meggyújtottunk egypár erősen beillatosított viaszgyertyát, melyekből kísérteties, halavány fény áradt. Így álomba ringattuk lelkünket - olvastunk, írtunk, társalogtunk, amíg csak az estharang szava nem figyelmeztetett, hogy leszállt a valódi éj. Kart karba öltve rögtön az utcára siettünk, tovább folytattuk nappal megkezdett vitáinkat, vagy pedig minden cél és értelem nélkül kóboroltunk késő éjszakáig, hogy a népes város vad fény- és árnyékzuhatagában megtaláljuk azt a végtelen szellemi izgalmat, amelyet csak a nyugodt megfigyelés kelthet.

Így kóborolva, önkéntelenül is hányszor kellett tudomásul vennem és megcsodálnom (bár ismerve gazdag szellemét, nem volt számomra váratlan) Dupin ritka analitikai tehetségét! Ő maga sem tagadta, milyen örömet szerez neki ez a játék, és milyen nagy kedvét leli, ha nem is éppen kitergetésében, de gyakorlásában. Halk, visszafojtott nevetéssel dicsekedett, hogy a legtöbb ember úgy tűnik fel neki, mintha ablakot hordana a mellén - és ezt az állítását meglepő és közvetlen tényekkel nemegyszer rajtam bizonyította be. Viselkedése ilyenkor hűvös és teljesen személytelen volt, szeme üres, máskor oly árnyalt tenor hangja fülsértően magas, és ezt csak állításainak meggyőző tisztasága és szabatosága enyhítette. Ha ebben a hangulatában láttam, el-elgondolkoztam a „kettéhasadt lélek” régi elméletén, és azzal szórakoztam, hogy Dupint két embernek képzeltem el: egy alkotónak és egy elemzőnek.

De mindazok után, amiket itt elmondtam, nehogy azt higgyék, hogy holmi rejtélyt akarok boncolgatni vagy regényes történetet akarok írni. Amit francia barátomról elmondok, nem más, mint egy feszült vagy talán beteg szellem megnyilvánulása. De jobb lesz, ha magyarázat helyett példával jellemzem akkori észjárását és megjegyzéseit.

A Palais Royal szomszédságában meghúzódó egyik hosszú és piszkos utcában bandukoltunk egy éjszaka. Mindegyikünk annyira elmélyedt gondolataiba, hogy legalább tizenöt percig egy szót sem szóltunk. De egyszerre csak Dupin azt mondja:

- Az igaz, hogy nagyon kicsi a fickó, és jobban illenék a Théâtre des Variétés-be.

- Ehhez kétség sem fér! - válaszoltam rá önkéntelenül, és az első pillanatban észre sem vettem (annyira elmerültem önmagamban), hogy Dupin megjegyzése milyen rendkívüli módon vágott egybe gondolataimmal. De észbe kaptam, és mélységesen elcsodálkoztam.

- Dupin - mondtam komoly hangon -, ez meghaladja értelmemet. Nem röstellem kijelenteni, hogy roppantul meg vagyok lepve, és alig hiszek a fülemnek. Hogy lehet, hogy úgy beleláltál gondolataimba? Hogy tudhattad...?

Itt egy kis szünetet tartottam, mert kíváncsi voltam, hogy valóban tudja-e, mit akartam mondani.

- ... hogy Chantillyről van szó - de mért tartasz szünetet? Arra gondoltál, hogy kis termete alkalmatlanná teszi arra, hogy tragédiában lépjen fel.

Pontosan erre. Chantilly valaha foltozó varga volt a rue St. Denis-ben, de magával ragadta a színpad örülete, és próbaképpen fel is lépett Crébillon tragédiájának, a *Xerxes*-nek címszerepében. Köztudomás szerint csúfosan megbukott.

- Az isten szerelmére! - kiáltottam fel. - Árudd el módszeredet, ha ugyan van valamilyen módszer erre, amellyel képes voltál lelkem mélyébe látni?!

Valójában még sokkal jobban meghökkentem, mint amennyire mutattam.

- A gyümölcsáros - felelte barátom - adta meg az utolsó lökést, hogy azt a következtetést vond le: a varga nem elég magas Xerxes és más ilyesféle szerepekre.

- A gyümölcsáros? Hogy értsem? Semmiféle gyümölcsárust nem ismerek!

- Dehogynem! Nincs egy negyedórája sem, hogy neked szaladt, amikor az utcába befordultunk.

És most eszembe jutott, hogy csakugyan nekem jött egy gyümölcsös ember, fején nagy kosár almával, és majdnem fellökött, amikor a rue C.-ről ebbe a sikátorba befordultunk - de mi köze ennek Chantillyhez?... Sehogyszem értettem.

Pedig Dupin szavaiban nem volt semmi szemfényvesztés.

- Megmagyarázom - szólt -, hogy világosan megértsd. Nyomon követjük visszafelé gondolataid sorát, attól a pillanattól, amelyben kiejtettem Chantilly nevét, egészen addig, amikor összeütköztél a gyümölcsös emberrel. A lánc fontosabb szereplői: Chantilly, Orion, dr. Nichols, Epikurosz, a stereotomia, utcakövek, a gyümölcsáros.

Kevés olyan ember van, aki ne kísérelte volna meg néhanapján, hogy visszafordítsa gondolatai menetét, és így vizsgálja meg, hogyan jutott bizonyos következtetésekre. Ez mulatságos és gyakran igen érdekes játék; és aki először kísérel meg, elcsodálkozik, hogy milyen határtalan a távolság és milyen laza az összefüggés a kiindulási és a megérkezési pont között. Mekkora volt hát ámulatom, midőn hallottam barátom szavait, s el kellett ismernem, hogy igazat beszél! Ő tovább folytatta:

- Ha jól emlékszem, éppen lovakról beszélgettünk, mielőtt elhagytuk a rue C.-t. Ez volt az utolsó közös témánk. Befordultunk ebbe az utcába, és egy gyümölcsáros, fején jókora kosárral, amint elsietett mellettünk, nekilökött egy kupac utcakönek, amelyet járdajavításra készítettek oda. Az egyik kövön megbicsaklott a bokád, arcodon bosszús, kicsit fájdalmas érzés kifejezésével megfordultál, a köre néztél, néhány szót mormogtál magadban, azután némán továbbmentél. Ne hidd, hogy különösképpen ügyeltem volna rád, de az utóbbi időben a megfigyelés életszükségletemmé vált.

Szemedet a földre szegezted - haragos arccal nézted a járdán levő lyukakat és gödröket (ebből arra következtettem, hogy még mindig a kövekre gondolsz), amíg el nem érkeztünk a Lamartine közhöz, amelyen most próbálják ki az újfajta, összeragasztott fakockákból álló útburkolatot. Itt földerült a tekinteted, és ajkadról, ha mindjárt mormolva is - de mégis tisztán

érthetően - ez a szó hallatszott: *stereotomia*! Ezt az útburkolási módszert hívják elég nagy-képműen így. Ismerve téged, tudtam, hogy a stereotomiáról az atomokra ugrik gondolatod, s így Epikurosz elméletére, amelyről nemrég annyit beszélgettünk. Beszélgetésünk kapcsán - emlékezz csak vissza - én azt mondtam, milyen furcsa dolog, ha nem is említi senki, hogy a nagy görög bizonytalan tapogatózásait mennyire igazolta napjainkban a ködfolt-kozmozgónia. Ha mindez eszedbe jutott, lehetetlen volt, hogy ne jusson eszedbe az Orion csillag nagy ködfoltja, és biztosra vettem, hogy felnéztél az égre. Így is történt. Ebből azt láttam, hogy minden pontban helyesen következtettem. Emlékszel még, abban az éles kirohanásban, amely a *Musée* tegnapi számában jelent meg Chantilly ellen, a satíra írója néhány kellemetlen célzás után a „foltozó vargára”, aki a papucsot felcserélte a *kothurnusz*-szal, egy latin sort idézett, amelyet mi is sokszor citálunk. Ez a sor: *Perdidit antiquum litera prima sonum*. (Az eredeti betű is elvesztette már ősi hangzását.)

Említettem már, hogy ez a sor Orionra vonatkozik, ezt régebben Urionnak írták, és biztosra vettem, hogy nem felejtetted el, mert néhány tréfás megjegyzést is fűztem hozzá. Most már majdnem természetes volt, hogy gondolatod Orionról Chantillyre ugrik. Hogy valóban ez történt, azt az ajkadon elsuhanó mosoly árulta el. Szegény foltozó varga csúfos bukása jutott eszedbe. Eddig görnyedten mentél, most láttam, hogy kihúzod magad, s erről arra következtettem, hogy Chantilly apró természetére gondolsz. Ekkor zavartam meg gondolataidat, és mondtam, hogy: „Az igaz, hogy nagyon kicsi a fickó, és jobban illenek a Théâtre des Variétés-be.”

Nem sokkal ez után az eset után a *Gazette des Tribunaux* egyik esti kiadásában a következő cikk keltette fel figyelmünket:

RENDKÍVÜLI KETTŐS GYILKOSSÁG!

„Ma, hajnali három órakor, a Quartier St. Roch lakóit álmukból rettenetes ordítózás zaja verte fel. A rémes hangok a Morgue utca egy négyemeletes házának legfelső emeletéről hallatszottak. A házban tudvalevően csak madame L’Espanaye és leánya, Mademoiselle Camilla L’Espanaye lakik. A szomszédok közül nyolcan-tizen két zsendár kíséretében rögtön fel akartak sietni az emeletre, de a kapu el volt reteszelve, és csak miután feszítővassal kinyitották, sikerült némi késedelemmel a házba behatolni. Időközben az ordítózás és sikoltozás megszűnt, de amikor a társaság az első emeletre ért, két vagy több nyers, veszekedő hang hallatszott újra, alighanem a ház legfelső emeltéről. A második emeletre érve ez a zaj is megszűnt, és a felsiető embereket teljes némaság fogadta. A kis csoport széteszlott, és szobáról szobára sietve keresték, hogy mi történt. Így érkeztek a negyedik emelet egy nagy hátsó szobájához, amelynek ajtaja belülről kulccsal volt bezárva, és ezért fel kellett törni. A szemük elé táruló látvány minden jelenlevőt megdöbbenéssel és rémülettel töltött el.

A szobában borzasztó rendetlenség, a bútorok összetörve, szétdobálva. Az ágyból az ágynemű a földre szórva, a szoba közepén hevert; egy széken pedig véres borotvát találtak. A kandallóhoz két-három, vérrel átitatott, hosszú ősz hajtincs tapadt, amelyeket nyilván gyökerestől téptek ki. A padlón szétdobálva négy Napóleon-arany, egy topáz fülbevaló, három nagy ezüst kanál, három kisebb kanál pakfonból, és két zacskó, amelyben majdnem négyezer arany frank volt. A sarokban álló íróasztal fiókjai kiráncigálva és szemmel láthatóan kifosztva, bár még sok holmi maradt bennük. Az ágynemű (és nem az ágy) alatt egy kis vasládikára bukkantak, a kulcs a zárban, a ládika nyitva, de csak néhány régi levelet és más jelentéktelen írást találtak benne.

Madame L’Espanaye-nek sehol semmi nyoma nem volt, de a kandalló tűzlapján szokatlanul sok volt a korom. Ez gyanússá vált, és arra indította a kutatókat, hogy közelebbről meg-

vizsgálják a kéményt. Rettenetes leltre bukkantak! A lány holttestét úgy kellett kicibálni, mert fejjel lefelé jó magasra begyömöszték a kandalló szűk kéményébe. A hulla még egészen meleg volt. A vizsgálat során igen sok horzsolást találtak rajta, amit nyilván az okozott, hogy erőszakkal szorították be a kéménybe, és erőszakkal húzták ki onnan. Az áldozat arcán több mélyebb karmolás volt, nyakán, a torok táján, sötét foltok és körmök bemélyedt nyoma, ami arra vallott, hogy a lányt megfojtották.

Az egész házat alaposan átkutatták, de sehol másutt nem találtak semmit, csak mikor a ház mögötti szűk, kikövezett udvarba értek, bukkantak rá Madame L'Españaye holttestére. Teljesen átvágott nyakkal, vértócsában feküdt a kövezeten; mikor a testet fel akarták emelni, a fej egyszerűen levált róla. A test, akárcsak a fej, annyira össze volt zúzva és nyomorítva, hogy szinte elvesztette minden emberi formáját.

Értesülésünk szerint a szörnyű rejtély megfejtésére mind ez ideig semmi nyomot nem találtak.”

Másnap az újság a következőket írta:

A MORGUE UTCAI TRAGÉDIA

„A Morgue utcai rendkívüli és szörnyű esettel kapcsolatban igen sok embert hallgattak ki, de a titok megoldásához egy lépéssel sem jutottak közelebb. Az alábbiakban ismertetjük az összes fontosabb tanúvallomást:

Pauline Dubourg, mosónő, kijelenti, hogy három éve ismeri mind a két áldozatot. Ennyi ideje mos rájuk. Az öreg hölgy és leánya békésen éltek, nagyon szerették egymást. Kitűnően fizettek. Életmódjukról, megélhetésükről bővebbet mondani nem tud. Az hiszi, hogy Madame L. jövőmondással foglalkozott. Azt beszélik róla, hogy megtakarított pénze van. A házban sosem találkozott idegennel, akárhányszor járt ott a fehéreneműért. Annyi bizonyos, hogy szolgálatot nem tartottak. A negyedik emelet kivételével sehol sem volt bútor a házban.

Pierre Moreau, trafikos, tanúsítja, hogy Madame L'Españaye körülbelül négy év óta vevője. Kisebb mennyiségben dohányt és tubákot vásárolt nála. Tanú ott született a ház szomszédságában, és mindig is ott élt. A meggyilkolt asszony és leánya több mint hat éve lakott a házban, ahol holttestüket megtalálták. Előttük egy ékszerész lakott ott, aki az emeleti szobákat különböző személyeknek adta ki. A ház Madame L. tulajdona volt. Megelégette bérlőjének visszaéléseit, és maga hurcolkodott a házba, az üresen maradt lakásokat senkinek sem adta ki. Az öreg úriasszony különben gyermekes természet volt. Tanú a hat év alatt alig ötször-hatször látta a hölgy leányát. Rendkívül visszavonult életet éltek - híre járt, hogy van pénzüik. A szomszédok azt rebesgették, hogy Madame L. jósolni is szokott - ő nem hiszi. Sohasem látta, hogy az öreg hölgyön és leányán kívül bárki is járt volna a házba, legfeljebb olykor-olykor egy-egy kihordó és nyolc-tíz esetben az orvos.

Több más tanú, szomszéd is hasonló értelemben nyilatkozott. Senki nem tudott olyan emberről, aki a ház gyakori vendége lett volna. Nem tudják, hogy Madame L.-nak és leányának van-e élő hozzátartozója. Az utcai ablakok fatáblái ritkán voltak nyitva, a hátsó ablakok mindig be voltak zárva, a negyedik emeleti nagy hátsó szobáéknak kivételével. A ház jó karban van, nem nagyon régi.

Isidore Muset, zsendár, azt vallja, hogy hajnali három óra felé hívták a házhoz. A kapunál húsz vagy harminc ember szorgoskodott, hogy bemehessen. A kaput végül szuronnal és nem feszítővassal nyitotta ki. Nem volt nehéz munka, mert szárnyas, kettős kapuról van szó, amely sem alul, sem felül nem volt bereteselve. Míg a kaput kifeszítették, bentől állandó sikoltozás hallatszott, de ez egyszerre megszűnt. Halálos veszélyben forgó személy (vagy személyek)

kiáltozása volt ez, hangos és elnyújtott, nem rövid és szapora. Amint tanú felsietett a lépcsőn, az első emeletre érve hangos és dühös kiáltás, kétféle hang ütötte meg a fülét. Az egyik durva, a másik sokkal rikácsolóbb - különös, idegenszerű hang. A durva hangnak néhány szavát meg tudta érteni, franciául beszélt. Bizonyos benne, hogy nem volt női hang. Az *átkozott* és *ördögbe* szavakat tisztán hallotta. A rikácsoló hang idegen nyelven beszélt. Nem tudja határozottan, női vagy férfihang volt-e. Az értelmét nem tudta kivenni, de azt hiszi, hogy spanyolul beszélt az illető. A szoba és a holttestek állapotát a tanú ugyanúgy írta le, mint tegnapi cikkünk.

Henri Duval a szomszédban lakik. Ezüstműves. Az elsők között volt, akik a házba hatoltak. Általában megerősíti Muset vallomását. Amikor benyomultak a házba, bezárták maguk mögött a kaput, hogy kirekesszék a tömeget, amely odakint a kora hajnali óra ellenére is összeverődött. A rikácsoló hangról azt hiszi, hogy olasz volt. Hogy nem francia, az biztos. Azt nem tudja, hogy férfihang volt-e. Lehetett női hang is. Nem tud olaszul. A szavakat nem tudta megkülönböztetni, de a hangsúlyról és a kiejtésről biztosra veszi, hogy csak olasz lehetett. Ismerte Madame L.-t és leányát. Mindkettőjükkel gyakran beszélt. Azt biztosan tudja, hogy a rikácsoló hang nem volt egyik áldozat hangja sem.

Odenheimer, vendéglős. Önként jelentkezett. Nem tud franciául, tolmács útján hallgatták ki. Amszterdamban született. A sikoltás idején ment el a ház előtt. A lárma néhány percig - talán tíz percig is - tartott. Elnyújtott, hangos kiáltások voltak - borzasztó, kétségbeejtő hangok. Ő is bent járt a házban. Ugyanazt vallja, mint az előbbieket, egyetlen pont kivételével. Biztos benne, hogy a rikácsoló, éles hang férfihang volt - francia férfié. Az egyes szavakat nem tudta megkülönböztetni. Gyorsan, egyetlenül hangzottak, egyszerre a félelem és a harag hangjai. A hang érdes - nem annyira rikácsoló, mint inkább érdes volt. Semmi esetre sem rikácsoló. A durva hang azt ismételte: *átkozott, ördögbe*, és egyszer: *Istenem*.

Jules Mignaud, bankár, a Mignaud & Fils (rue Deloraine) cég tagja. Idősb. Mignaud. Madame L'Españaye-nak van némi vagyona. Nyolc évvel ezelőtt, tavasszal, folyószámlát nyitattott az ő bankjában. Gyakran helyezett letétbe kisebb összegeket. Nem vett ki sohasem pénzt, csak most, halála előtt három nappal, személyesen, négyezer frankot. Az összeget aranyban fizették ki, és egy bankalkalmazott kíséretében küldték haza.

Adolphe Le Bon, bankhivatalnok a Mignaud & Fils cégnél. Elmondja, hogy a kérdéses napon délben hazakísérte Madame L'Españaye-t a két zacskó arannyal. Mikor az ajtót kinyitották, a kisasszony lépett ki rajta, és átvette tőle az egyik zacskót. A másikat az idősebb hölgy vette el. Tanú köszönt, és elment. Az utcán senkit sem látott, senkivel sem találkozott. Mellékutca, nagyon elhagyatott.

William Bird, szabó, szintén egyike azoknak, akik a házba hatoltak. Angol. Két éve lakik Párizsban. Az elsők között volt, akik a lépcsőn felértek. Hallotta a feleselő hangokat. A durva hang francia volt. Több szót megértett, de már nem emlékszik rájuk. Egészen biztosan hallotta a *sacré* és a *mon Dieu* szavakat. Olyan volt a zaj, mintha több ember veszekedett volna - dulakodás, taszigálás zaja. A rikácsoló hang nagyon hangos volt - sokkal hangosabb, mind a durva. Annyi bizonyos, hogy nem volt angol beszéd. Németnek hangzott. Lehet, hogy női hang volt. Nem ért németül.

A fent nevezett tanúk közül négyet újra kihallgattak, és mind a négyen azt vallották, hogy mikor felértek, annak a szobának ajtaja, amelyben Mademoiselle L. holttestét megtalálták, belülről be volt zárva. Odabenn néma csönd - sem nyögés, sem másféle zaj. Mikor felfeszítették az ajtót, a szobában semmit sem láttak. Az utcai és a hátsó szoba ablakai be voltak húzva és belülről gondosan elzárva. A két szoba közt levő ajtó be volt csukva, de nem volt

bezárva. Az első szobából a folyosóra nyíló ajtó be volt zárva, a kulcs benne volt a zárban. A negyedik emeleten a folyosó végén van egy kis szoba, amelynek ajtaját félig nyitva találták. Ez a szoba az utcára néz. Amolyan lomtárféle lehetett, mert régi ágynemű, ládák és más ilyesmi volt benne összezsúfolva. Minden egyes darabot gondosan elmozdítottak és megvizsgáltak. Egyáltalán, nem volt egy talpalatnyi helye a háznak, amelyet a legnagyobb gonddal át ne kutattak volna. Minden kéményt kéménykotróseprűvel végigtisztítottak. A ház négyemeletes, padlásszobája is van. A tetőről csapóajtó nyílik, de láthatólag évek óta nem nyitották ki, be is volt szögezve. A tanúk vallomása arra az időre vonatkozólag, amely a veszekedő hangok észlelése és az ajtó feltörése között eltelt, nem egységes. Van, aki szerint három perc volt, másik szerint öt perc is lehetett. Az ajtót nehéz volt kinyitni.

Alfonzo Garcio, temetkezési vállalkozó. A Morgue utcában lakik. Spanyolországban született. Szintén bent járt a házban, de nem ment fel a lépcsőn. Ideges ember, és nem akarta magát izgalmaknak kitenni. Mégis hallotta a civakodó hangokat. A durva hang francia volt, az egyes szavakat nem értette. A rikácsoló beszéd angol volt - egészen bizonyos, hogy angol. Ő maga nem tud angolul, de a hangsúly és kiejtés angol volt.

Alberto Montani, cukrász. Egyike azoknak, aki elsőnek értek fel a lépcsőn. Hallotta a kérdéses hangokat. A durva hang franciául beszélt. Néhány szót meg is értett. A beszélő feltétlenül korholó hangon szólott. A rikácsoló beszédet nem értette meg. Gyorsan, hadarva, egyenetlenül hangzott. Azt hiszi, hogy orosz lehetett. Különben úgy vall, mint a többiek. Tanú olasz születésű, sohasem beszélt orosz emberrel.

Több tanút újra kihallgattak, és mindegyik azt vallotta, hogy a negyedik emelet valamennyi szobájának kéménye oly szűk, hogy azon ember nem fér át. Kéménykotróseprűn olyan henger alakú kefért értettek, amilyennel a kéményseprő tisztítja a kéményeket, a kéményben fel-le húzogatva. Semmiféle hátsó lejárát nincs, amelyen valaki elhagyhatta volna a házat, mialatt a tanúk felmentek a lépcsőn. Mademoiselle L'Españaye teste olyan szorosan volt begyömöszölve a kéménybe, hogy négy-öt ember megfeszített, egyesült erejébe telt, hogy kihúzhassák.

Paul Dumas, orvos, azt mondja, napkeltekor hívták át, hogy megvizsgálja a holttesteket. Akkor már mind a kettő az ágy derékalján feküdt, abban a szobában, amelyben a lányt megtalálták. Mademoiselle L. teste zúzódásokkal és horzsolásokkal volt tele. Ez magától értetődő, ha meggondoljuk, milyen erővel gyömöszölték a kéménybe és húzták ki onnan. A toroka körül volt legfőként elkínózva. Álla alatt mély karmolások éktelenkedtek, meg egy csomó ólmos, kékes folt - kétségtelenül fojtogató ujjak nyomai. Az arc szörnyen elszíneződött, a szemgolyók kidülledtek üregükből. A nyelv részben át volt harapva. Gyomortáján hatalmas zúzódást talált, valószínűleg egy térd erőteljes nyomását. Az orvos véleménye szerint Mademoiselle L'Españaye-t egy vagy több ismeretlen tettes fojtotta meg. Az anya holtteste szörnyen össze volt zúzva. A jobb láb és kar csontjai szinte kivétel nélkül el voltak törve. A bal szárcsont szilánkokra zúzódott, ugyanígy valamennyi bal oldali borda is. Az egész test rettenetesen összevissz zúzódott. Szinte elváltozott. Nem lehet megállapítani, hogy a sérüléseket mivel okozták. Egyaránt lehetett nehéz dorong vagy vasrúd, vagy súlyos szék, vagy bármilyen más nehéz, nagy tompa fegyver valami roppant erős ember kezében. Annyi bizonyos, hogy asszonyi erő ilyen ütésekre semmiféle fegyverrel nem képes. Madame L. feje, mikor a tanú látta, teljesen levált törzséről, és a felismerhetetlenségig össze volt roncsolva. Torkát láthatólag valamilyen rendkívül éles eszköz - lehetséges, hogy borotva metszete el.

Alexandre Etienne sebészt Dumas orvossal együtt hívták a holttestekhez. Ugyanazt mondja, amit az orvos, és csatlakozik szakvéleményéhez.

Kihallgattak még más tanúkat is, de más fontos vallomás nem hangzott el. Ilyen rejtélyes és minden részletében meglepő gyilkosság - ha ugyan egyáltalán gyilkosságról lehet szó - Párizsban még sohasem történt. A rendőrség teljesen tehetetlen - ami ilyen természetű eseteknél elég szokatlan jelenség. A titok nyitjának még csak árnyékát sem látjuk.”

Az újság esti kiadása arról az izgalomról számolt be, amely a Quartier St. Roch-t magával ragadja. A házat újra és újra átkutatták, minden tanúvallomást a leggondosabban fontolóra vettek, a tanúkat keresztkérdések alá vetették, de minden fáradtság és nyomozás hiábavalónak bizonyult. A legújabb hír szerint Adolphe Le Bont, a banktisztviselőt letartóztatták és bebörtönözték - bár az ismertetett tényálláson túl semmi terhelő bizonyíték nem merült fel ellene.

Úgy látszik, Dupint rendkívül érdekelte az ügy valamennyi mozzanata - legalábbis viselkedéséből erre következtettem, mert ő maga nem nyilatkozott, és nem kísérte megjegyzésekkel az esetet. Csak miután Le Bon elfogatását is közölte az újság, kérdezte meg tőlem, hogy mi a véleményem a kettős gyilkosságról.

Én is csak azt mondhattam neki, amit minden párizsi, hogy megoldhatatlan titokkal állunk szemközt. Nem látom, hogyan juthatnánk a gyilkos nyomára.

- Erről nem szabad véleményt alkotnunk - felelte Dupin -, amíg a vizsgálat ilyen mederben folyik. A párizsi rendőrség, amelyet annyit dicsőítenek éleslátásáért, ravasz, de semmi több. Nincs az eljárásában rendszer, csak azt teszi, amire a pillanat ösztönzi. Hatalmas csinnadrattával intézkedik, de intézkedései gyakran annyira nincsenek összhangban az esettel, hogy az engem egyenesen Monsieur Jourdainre emlékeztet *Az úrhatnám polgár*-ból, aki pongyoláját kéri, hogy jobban hallja a zenét. Igaz, sokszor meglepő eredményeket ér el rendőrségünk, de ez többnyire ernyedetlen szorgalmának és buzgóságának a jutalma. Ha ez a két tulajdonság nem elegendő, akkor a gépezet csődöt mond. Vidocq például jó szimatú és kitartó rendőr volt, de mert gondolkodása nem volt iskolázott, akármilyen odaadással kutatót is, újra meg újra hamis nyomra tévedt. Túlságosan közletről nézte a dolgokat, és ez megzavarta látását. Lehet, hogy egy-két részletet rendkívül tisztán látott, de az egészet éppen ezért szem elől tévesztette. Ez gyakran megesik azzal, aki nagyon is mélyre néz. Az igazság nincs mindig a kút fenekén. Sőt, ami a fontos dolgokat illeti, én azt vallom, hogy mindig a felszínen lebegnek. A mélység ugyan lent van a völgyben, de a hegycsúcsról pillanthatjuk meg. Az ilyesfajta tévedések mikéntjét és forrását legjobban egy példa világíthatja meg: az égitestek látása. Ha úgy pillantunk rá egy csillagra, a szemünk sarkából, hogy sugara recehártyánk külső részét érje (amely érzékenyebb a gyenge fényvel szemben, mint a belső), akkor a szóban forgó égitestet teljes fényében látjuk, ragyogóbbnak, mint amikor teljesen feléje fordulunk, és merőn, hosszan nézzük. Csillogása annyira és olyan arányban homályosul el, amennyire és amilyen erővel tekintetünket reá szegezzük. Így szélesebb kévében hull ugyan szemünkbe sugara, de a kép az előbb érzékelhetőbb volt. A szükségtelen elmélyedés megzavarja és gyengíti gondolatunkat, még maga a Vénusz is eltűnik az égboltról, ha túl sokáig, túl merőn és aprólékosan figyeljük.

Visszatekintve a gyilkosságra, vizsgáljuk meg előbb mi magunk a tényeket, mielőtt véleményt formálnánk róluk. Szórakoztató nyomozás lesz. (Furesának találtam ezt a megállapítást, de szó nélkül vettem tudomásul.) Különben is Le Bonnak egy szolgálataért hálával tartozom, és most fizetni akarok. Elmegyünk és megnézzük magunk is a tett színhelyét. G. rendőrfőnököt ismerem, és azt hiszem, minden különösebb nehézség nélkül megkapom a szükséges engedélyt.

Így is történt, és máris a Morgue utcába indultunk. Nyomorult sikátor, amely a rue Richelieu-ból a rue St. Roch-ba torkollik. Nagyon messze van a lakásunktól, úgyhogy csak a késő délutáni órákban értünk oda. A házat könnyen megtaláltuk, mert a túlsó járdáról egy csomó ember bámulta céltalan kíváncsisággal a behajtott zsalugátereket. Közönséges párizsi ház volt, kapualja egyik oldalán tolóablakos kis fürkével, a *házmester* odújával. Mielőtt bementünk volna, bekanyarodtunk egy szomszédos utcácskába, majd befordultunk, és így a ház mögé értünk. Dupin ritka, szinte kínos gonddal figyelte nemcsak a házat, hanem az egész környéket, aminek, őszintén szólva, nem sok célját láttam.

Azután visszatértünk a ház elé. Becsengettünk, felmutattuk írásainkat, és az őr bebocsátott. Felmentünk a lépcsőn, egyenesen abba a szobába, amelyben Mademoiselle L'Espanaye-t megtalálták, és ahol még ott feküdt a két áldozat. A szobában, amint ez már ilyenkor szokás, mindent a helyén hagytak. Nem láttam semmi mást, csak azt, amit a *Gazette des Tribunaux*-ban olvastam. Dupin mindent aprólékosan megvizsgált - a két holttestet is. Benéztünk a többi szobába, lementünk az udvarra - persze, mindenüvé elkísért egy zsendár. Késő estig vizsgálódtunk, és miután elhagytuk a házat, Dupin útközben egy pillanatra benézett az egyik újság kiadóhivatalába.

Már szoltam barátom szeszélyeiről, és hogy *tiszteletben tartottam*. Most azzal szórakozott, hogy másnap délig a gyilkosságról egy szót sem szolt, majd váratlanul megkérdezte tőlem, hogy a tett színhelyén nem tűnt-e fel nekem valami különös.

A „különös” szót olyan hangsúllyal ejtette ki, hogy nem tudom, miért, megborzongtam.

- A *Gazette* nem hangsúlyozta eléggé a gyilkosság szokatlanul borzalmas voltát. De talán ne is törődjünk a hírlap szokványos véleményével. A jelek szerint ezt a rejtélyt pontosan azért tartják megoldhatatlannak, aminek a valóságban meg kéne könnyítenie megoldását: hogy minden részlet annyira *túlzott*. A rendőrséget megzavarja, hogy nem talál semmi indítóokot, nem is magára a gyilkosságra, hanem hallatlanul kegyetlen voltára. Az is megfoghatatlan (a rendőrség szemében), hogy bár a tanúvallomások szerint a meggyilkolt Mademoiselle L'Espanaye szobájából ingerült és izgatott hangok párbeszéde hallatszott, a szobát mégis üresen találták, és a benyomuló sokaság a lépcsőn felmenet senkivel sem találkozott. A szobában levő vad rendetlenség, a kéménybe fejjel lefelé begyömöszölt hulla, az öregasszony félelmetesen összetört holtteste, azok a jelenségek, amelyeket az imént említettem, és ezenkívül sok minden, amit fölösleges most felsorolnom, megbénította a rendőrség nyomozó tehetségét, és tévútra vezette annyiszor megdicsért éleslátását. A rendőrség abba az általános és közönséges hibába esett, hogy a szokatlant összetévesztette a rejtelmessel, holott éppen a szokottól való eltérések fonalát követve találjuk meg az igazsághoz vezető utat. Az ilyen esetekben, mint amilyen ez is, nem azt kell kérdezni, hogy „mi történt”, hanem azt, hogy „mi történt, ami eddig sohasem történt meg”. Az a könnyedség, ahogy megtalálom, vagy már meg is találtam e rejtély megoldását, egyenes arányban áll megoldhatatlanságának a rendőrség által vélt mértékével.

Néma csodálkozással bámultam Dupinre.

- Most - folytatta szavait, és szobánk ajtajára nézett -, most ide várok valakit, aki ha nem is maga a gyilkos, és nem is okozója ennek a mézárlásnak, de bizonyos mértékben részese, ha az elkövetett bűn legförtelmesebb részében talán ártatlan is. Remélem, nem tévedek ebben a feltevésemben; mert éppen erre építettem az egész talány megoldását. Ide várom - minden pillanatban megjöhet -, ebbe a szobába. Megeshet, hogy nem jön, de valószínű, hogy igen. Ha eljön, itt kell tartanunk. Pisztolynk van, kezelni tudjuk, ha a helyzet megkövetelné.

Átvettem a pisztolyt, nem is igen tudva, mit cselekszem, miközben hitetlenül hallgattam barátom szavait. Dupin folytatta, mintha magában beszélne. Már említettem, hogy ilyen hangulatban mennyire személytelen. Látszólag hozzám beszélt, de hangja, ha nem is volt hangos, mégis úgy csengett, mintha valaki távol lévőhöz szólna. Szeme üresen meredt a falra.

- A veszekedés, amely a szobából kihallatszott - mondta -, semmi esetre sem volt a két nő hangja; ezt valamennyi tanúvallomás hangsúlyozta. Ez fölment bennünket az alól a feltevés alól, hogy az öregasszony előbb meggyilkolta a lányát, azután öngyilkosságot követett el. Ezt a lehetőséget csak a rend kedvéért említem, hisz madame L'Espayane erejétől nem tellett volna ki, hogy lányát a kéménybe gyömöszölje, úgy, ahogy ott megtalálták. A testén talált zúzódások és sebek jellege is teljesen kizárja az öngyilkosságot. Gyilkosság történt, s a gyilkos biztosan harmadik személy volt. A lépcsőkre lehallatszó hangok ettől a harmadiktól eredtek. Nézzük most - ha nem is terjeszkedem ki a hangokra vonatkozólag az összes tanúvallomásokra -, hogy mi volt *rendkívüli* a tanúk kijelentéseiben. Nem vettél észre valami rendkívülit?

Azt feleltem erre, hogy a tanúk egybehangzóan azt vallották, hogy a durva hang francia volt, de arra vonatkozólag, hogy a rikácsoló, vagy mint az egyik kifejezte, „érdes” hang milyen nemzetiségű volt, mindegyikük véleménye eltért.

- Így vallottak a tanúk - felelte Dupin -, de nem ez volt a különös a vallomásokban. Úgy látszik, nem vettél észre semmi különöset, pedig volt valami *egészen* rendkívüli. A tanúk, mint te is mondtad, egybehangzóan és egyértelműen egyetértettek a durva hangra vonatkozólag. De ami a rikácsoló hangot illeti, az erről szóló vallomásokban nem az a különös, hogy ellentétesek, hanem az, hogy az olasz, az angol, a spanyol, a hollandus és a francia, mikor közelebbről meg akarja jelölni, mind azt vallja, hogy *idegen* hangja volt. Mindegyik bizonyos abban, hogy a hang nem honfitársáé, mindegyik más nyelvű beszédhez hasonlítja, nem a magáéhoz, hanem éppen ellenkezőleg. A francia azt mondja, hogy spanyolosan hangzott, és idézni is tudna néhány szót, ha véletlenül tudna spanyolul, a hollandus azt mondja, hogy franciául hangzott, de ő maga „nem tud franciául, tolmács útján hallgatták ki”, az angol azt hiszi, hogy német volt a hang, de „nem ért németül”, a spanyol „bizonyos benne”, hogy angol beszéd volt, de csak „a hangsúly és kiejtés” alapján, mert „ő maga nem tud angolul”, az olasz azt hiszi, hogy orosz beszéd volt, de „sohasem beszélt orosz emberrel”. Egy második francia azt állítja, és ebben különbözik az első franciától, hogy a hang egészen biztosan olasz volt, de mivel „nem tud olaszul” - ő is, akár a spanyol tanú, csak „a hangsúlyra és a kiejtésre” alapítja véleményét. Mindezt összefoglalva: milyen furcsa, szokatlan lehetett az a hang, melyről ennyi tanú ennyiféle állít! Öt nagy európai nyelvet beszélő ember mind másképpen hallotta! Persze, azt mondhatnád erre, lehetséges, hogy a hang egy ázsiai vagy afrikai ember ajkáról hangzott el. Párizsban ilyen ember nincs sok, de anélkül, hogy e lehetőséget tagadnám, néhány dologra fel kell hívnom a figyelmedet. Az egyik tanú azt mondta, hogy a hang inkább érdes, rekedtes volt, mint rikácsoló. Két másik szerint a titokzatos idegen hadarva, töredezve, egyenetlenül beszélt az a nyelvet. Egyetlen tanú sem tudott szavakat vagy szavakhoz hasonló hangokat megkülönböztetni.

Nem tudom - folytatta Dupin -, hogy mit szólsz fejtegetésemhez, de nem habozom kijelenteni, hogy a durva és rikácsoló hangra vonatkozó tanúvallomások már magukban is olyan következtetést tesznek lehetővé, olyan gyanút keltenek, amely a rejtély ügyében folytatandó nyomozás irányát a továbbiakban megszabja. Azt mondtam most, hogy lehetővé tesznek bizonyos következtetést, de ez nem fejezi ki pontosan véleményemet. Az a véleményem, hogy ez a következtetés az egyetlen helytálló következtetés, és eredményeként *óhatatlanul* felmerül a gyanú. Hogy mi ez a gyanú, azt most még nem akarom elmondani. Csak arra akartam

figyelmedet felhívni, hogy ez a gyanú a helyszínen végzett nyomozásomnak formát és határozott irányt szabott.

Képzeljük most magunkat újra a szobába, ahol a gyilkosságot elkövették. Mit keressünk ott először? Az utat és módot, ahogy a gyilkosok elmenekültek. Annyi bizonyos, hogy sem te sem én nem hiszünk természetfeletti erőkben. Madame és Mademoiselle L'Espanaye-t nem szellemek gyilkolták meg. Akik végrehajtották a tettet, hogy így fejezzem ki magam, „anyagi lények” voltak, és menekülésük is csak „anyagi” lehetett. De hogyan és merre? Ha helyes következtetést akarunk levonni, szerencsére egyetlen út marad előttünk nyitva, és ez az út *el kell* hogy vezessen bennünket a végkövetkeztetéshez. Vizsgáljuk meg tüzetesen a menekülés lehetőségeit, egyiket a másik után. Annyi bizonyos, hogy a gyilkosok, amikor a tanúk felsiettek a lépcsőn, abban vagy a közvetlenül mellette levő szobában voltak, amelyben Mademoiselle L'Espanaye holttestét megtalálták. Tehát csakis a két szoba egyikéből menekülhettek el. A rendőrség átfésülte a padlót, a mennyezetet, és végigkutatatta minden irányban a falat. Titkos ajtó vagy más kijárat nem kerülhette volna el a figyelmüket. De én nem bíztam meg a rendőrök szemében, a magam szemével néztem a dolgok után. Titkos kijáratot én sem fedeztem fel. A szobák ajtaja, mely a folyosóra nyílik, belülről gondosan kulcsra volt zárva. De nézzük a kéményeket! Ezek, bár szélességük a kandalló fölött szabály szerint 8-10 láb, annyira összeszűkülnek, hogy egy jól megtermett macska sem férne át rajtuk.

Miután bebizonyítottuk, hogy a menekülés ezen a két úton teljesen lehetetlen, maradnak még az ablakok. A ház homlokzatán levő ablakokon át nem távozhattak, hiszen rögtön észrevette volna őket az utca bámélszkodó népe. Így hát a hátsó szoba egyik ablakán kellett a gyilkosnak vagy gyilkosoknak elmenekülniük. Nos hát, miután elkerülhetetlenül ehhez a megoldáshoz értünk, nem szabad elvetnünk ezt csak azért, mert látszólag legyőzhetetlen akadályokkal állunk szemközt. Az egyetlen út, amely számunkra megmarad, annak bizonyítása, hogy ezek az akadályok csak látszólagosak, és nem legyőzhetetlenek.

A szobának két ablaka van. Az egyiket semmiféle bútor nem állja el, teljesen szabad. A másiknak alsó részét az elébe tolt ágy ormótlan fejrésze takarja el. Az első ablak belülről be volt zárva. Hiába igyekeztek többen is, hogy felhúzzák, nem sikerült. A bal oldali ablakkeretbe igen vastag szög volt mélyen beverve, a feje is alig látszott ki. A másik ablakba ugyanott hasonló szöget vertek, és itt is hiábavalónak bizonyult minden igyekezet, hogy az ablakot kinyissák. A rendőrség ennyivel be is érte - erre se menekülhetett senki! Fölöslegesnek tartották a szöget kihúzni és kinyitni az ablakokat.

Én valamivel gondosabban néztem utána a dolognak, mégpedig a mondott érvek alapján. Erre kellett távozniuk még akkor is, ha ez látszólag lehetetlen. Tudtam, hogy a valóságban ez a lehetetlenség nem bizonyulhat lehetetlennek.

Tovább következtettem, tehát - *utólag*. A gyilkosok feltétlenül a két ablak egyikén át menekültek. De ha ez így volt, akkor az ablakokat nem hozhatták rendbe belülről, nem zárhatták le, pedig a vizsgálat mindkettőt zárva találta. Ez olyan körülmény, amelyet tekintetbe véve, a rendőrség fölöslegesnek is tartotta, hogy ebben az irányban tovább kutasson. Az ablakok belülről zárva voltak. Így tehát maguktól kellett záródniuk! Ebből a feltevésből nem engedhettem. A szabad ablakhoz léptem, némi erőlködés árán kihúztam a szöveget, és fel akartam emelni a tolóablakot. Hiába, nem sikerült! Ezt így is gondoltam! Most már tudtam, hogy valahol egy rejtett rugónak kell lennie, és elképzelésem igazolódása meggyőzőtt alapfeltevésem helyességéről, bármilyen titokzatosnak látszanak is a szöggel kapcsolatos körülmények. Alapos és gondos vizsgálat után meg is találtam a rejtett rugót. Megnyomtam, és a felfedezéssel elégedetten lemondtam arról, hogy az ablakot is felhúzzam.

Helyére tettem a szöget, és figyelmesen megvizsgáltam. Ha valaki ezen az ablakon menekült volna el, kívülről leszoríthatta volna, és a rugó a helyére pattan - de a szöget lehetetlen lett volna újra visszatenni a helyére. Ez a megállapítás tiszta, világos volt, és szűkebb körre korlátozta vizsgálódásomat. A gyilkosok feltétlenül a másik ablakon szöktek meg. S mivel a két ablak feltehetően egyforma rugószerkezetre jár, az eltérésnek a szögek között, vagy legalább megerősítésük módja között kellett adódnia. Az ágy szalmazsákjára álltam, úgyhogy beláthattam az ágy fejével félig eltakart ablakmélyedésbe. Mélyen benyúltam, és rögtön rátaláltam a rugóra. Megnyomtam: ugyanolyan szerkezetű volt, mint a másik. Most a szöget vettem szemügyre. Vastag volt, mint a másik, és látszólag ugyanúgy is volt beverve - majdnem a fejéig.

Azt gondolhatnád, hogy erre megrökönyödtem; de ha ezt tennéd, teljesen félreértetted vezető módszeremet. Hogy sportnyelven szóljak, eddig nem volt egyetlen „hibapontom” sem. A nyomot egy pillanatra sem veszítettem el. A lánc egyetlen szeme sem lazult meg. A legvégső megoldásig követtem a titkot: és ez a megoldás a *szög* volt. Mondtam már, hogy a másik szöggel mind nagyságra, mind elhelyezésére nézve azonos volt, de maga ez a tény (akármilyen fontosnak is látszott) egyáltalában semmit nem nyomott a latban, mihelyt szembeállítottam azzal, hogy ennél a pontnál megszakadt a nyom.

„Itt valami nincs rendjén a szög körül” - mondtam magamban. És megfogva a fejét kihúztam; körülbelül egy negyedhüvelyknyit tartottam a kezemben belőle. A másik vége benn maradt a lyukban. A kezemben levő darab a törésnél rozsdás volt, tehát a törés régi lehetett, és valószínűleg kalapácsütés okozta; ez annál valószínűbbnek látszott, mert a szög feje majdnem egészen bemélyedt a fába. Gondosan betettem helyére a letört részt, a törés láthatatlanná vált, és senki se hitte volna, hogy ott egy törött szög rejtőzik. Megnyomtam a rugót, néhány hüvelyknyire felemeltem az ablakkeretet, vele együtt a szög feje is felemelkedett, de a tört rész nem ugrott ki a fából. Újra becsuktam az ablakot, és a szög ismét egészen és hibátlannak látszott.

Tehát a rejtélyt ideáig kibogoztam. A gyilkos az ágy fejénél levő ablakon keresztül menekült el. Lehet, hogy távozása után az ablak önmagától csúszott vissza, ha ugyan nem szántszándékkal eresztették le kívülről, de annyi bizonyos, hogy a rugó zárta le s nem a szög, a rendőrség pedig, a rugó szerepét összetévesztve a szögével, minden további nyomozással felhagyott, mert feleslegesnek találta.

A következő kérdés az volt, hogy a gyilkos hogyan ereszkedhetett le az ablakból. Erre a kérdésre megtaláltam a feleletet, mikor veled körüljártam a házat. A szóban forgó ablaktól öt és fél lábnyira villámhárító húzódik. Erről a távolságról lehetetlennek látszik, hogy akárki is elérhesse az ablakot. De észrevettem, hogy a negyedik emelet ablaktáblái abból a különös fajtából valók, amelyeket a párizsi ácsok *ferrades* néven ismernek. Ma már ritkán alkalmazzák, de Lyon és Bordeaux öreg házain még gyakran láthatók. Közönséges ajtóhoz (nem szárnyas ajtóhoz) hasonlítanak, alsó felük kerti rács formájú, úgyhogy a kéz pompásan megkapaszkodhatik benne. A szóban forgó fatáblák körülbelül három és fél láb szélesek. Emlékszel rá, hogy mikor ott vizsgálódtunk a ház hátsó frontján, félig nyitva voltak, körülbelül derékszögben állottak a falnak. Lehetséges, hogy a rendőrség, mint jómagam is, megvizsgálta az épületnek ezt a részét, talán látta is a *ferrades*-ot, de nem ötlött szemébe nagy szélessége, vagy teljesen elkerülte a figyelmét, és nem tette vizsgálat tárgyává. Miután az volt a meggyőződése, hogy erre senki sem menekülhetett, nagyon felületesen nézte a dolgokat. De előttem rögtön világos volt, hogy a kérdéses ablaktábla teljesen kihajtva kétlábnyira megközelíti a villámhárítót. Világos tehát az is, hogy egy rendkívül ügyes, bátor ember az ablaktábla segítségével a villámhárítóról könnyen a szobába mászhatott. Feltéve, hogy az

ablakszárny egészen ki volt csapva, a betörő két és fél láb távolságról erőteljesen belekapaszkodhatott az ablaktábla rácsos alsó részébe, így megkapaszkodva, és lábát a falnak feszítve, elrugaszkodott a villámhárítótól, és az ablaktábla becsukódott; s ha feltételezzük, hogy akkor az ablak éppen nyitva volt, máris a szobába lendíthette magát.

Még egyszer figyelmeztetek, és jól jegyezd meg, hogy *rendkívül ügyes* és mozgékony valakiről beszélek, amikor azt bizonyítom, hogy igenis lehetséges ez a vakmerő és kockázatos bravúr. Azt akarom bebizonyítani, hogy a dolog megtörténhetett, és szeretném, ha megértenéd, hogy a rendkívülinél is rendkívül erő és majdnem természetfeletti ügyesség kellett a vállalkozás véghezviteléhez.

Jogászi nyelven szólva, nyilván azt mondanád most, hogy feltételezésem elfogadtatása érdekében okosabban tenném, ha inkább lebecsülném, mintsem hangsúlyoznám a rendkívüli testi ügyességet és emberfölötti rugalmasságot. Lehet, hogy ez beválik a jogászi gyakorlatban, de nem használható az ész elemző munkájában. Az én végcéloom pusztán az igazság. Közvetlen célom pedig az, hogy szoros összefüggésbe hozzam benned az annyszor hangsúlyozott „rendkívüli, szokatlan ügyességet” a „különös, rikácsoló (vagy érdes) hanggal”, azzal az egyenetlenül hangzó beszéddel, amelynek nemzetiségére vonatkozólag nem volt két egybehangzó vélemény, és amelynek kiejtésében egyetlen *érthető* szótágot sem lehetett felfedezni.

E szavakra agyamban hirtelen felbukkant valami bátortalan féle elképzelés arról, hogy voltaképpen mit is akar mondani Dupin. Mintha a megértés határáig jutottam volna, anélkül, hogy meg is értettem volna; ugyanúgy, ahogy az ember néha érzi, hogy *majdnem* visszaemlékezik valamire, és mégis képtelen visszaemlékezni. De barátom tovább folytatta:

- Látod, hogy a *menekülés* kérdését a *behatolás* kérdésére fordítottam. Kimenetből bemenet lett! Rá akartalak vezetni, hogy a kettő voltaképpen egy! De térjünk vissza a szoba belsejébe, nézzünk itt szét. Azt mondták, hogy a kiráncigált szekrényfiókokat kirabolták, bár sok tárgy szemmel láthatóan a helyén maradt. Ez a megállapítás teljesen képtelen. Pusztá feltevés, semmi több, de ennek is oktalan. Honnan tudják, hogy azok a holmik, melyeket a fiókban találtak, nem egyeztek meg a fiókok eredeti tartalmával? Madame L'Españaye és lánya nagyon visszavonult életet élt, társaságot alig fogadott, ritkán hagyta el a házat: nemigen volt szükségük változatos ruhatárra. Azok a ruhák, amelyek „ott maradtak”, semmivel sem értéktelenebbek, mint amilyeneket e hölgyek rendszerint hordtak. Ha tolvaj járt a házban, miért nem vitte el a legértékesebbeket, miért nem vitte el valamennyit? S főleg: mért hagyott ott négyezer arany frankot, hogy helyette egy batyu fehérneművel terhelje meg magát? Mert az aranyat otthagyták! Monsieur Mignaud, a bankár, négyezer frankról beszélt. Ezt az összeget majdnem hiánytalanul megtalálták a padlón heverő zacskókban. Jól teszed tehát, ha kivered a fejedből azt a megtévesztő indítóokot, amelyhez a rendőrség ragaszkodik: hogy itt rablógyilkosság történt, hogy pénzért gyilkoltak! Csak mert néhány tanú azt vallotta, hogy a ház kapujában néhány nap előtt pénzt adtak át! Sok minden történik nap mint nap, ami tízszer jobban egybevág, mint az, hogy valakinek pénzt adnak át, és az illetőt három napon belül meggyilkolják - és ezeknek mégsem tulajdonítanak semmi jelentőséget. „Egybevágó események!” - gyakran ez az a nagy szikla, amely elállja azoknak a gondolkodóknak tiszta látását, akik nem nevelkedtek a valószínűségi számítás elméletén, azon az elméleten, amelynek az emberi kutatás legdicsebb eredményeit és ezek legdicsebb magyarázatait köszönhetjük. Az adott esetben: ha az arany eltűnt volna, akkor az a tény, hogy három nappal ezelőtt adták át, többet jelentett volna pusztá „egybevágás”-nál. Úgy szerepelhetett volna, mint a gyilkosság indítóoka. De az adott esetben, ha feltesszük, hogy az arany volt a gaztett oka, azt is fel kell

tételeznünk, hogy a tett elkövetője nem lehetett olyan habozó hülye, hogy otthagyja az aranyat, az „indítóok”-ot.

De mindazt szem előtt tartva, amire felhívtam figyelmedet - a különös hang, a rendkívüli ügyesség, és ennek a párját ritkítóan brutális gyilkosságnak meglepően hiányos indítóoka -, vessünk egy pillantást a mézárosmunkára.

A lányt megfojtották. Kézrel fojtották meg, és fejjel lefelé gyömöszölték a kandalló kéményébe. Közönséges gyilkosok nem folyamodnak ilyen módszerekhez. Nem így bánnak el áldozatukkal. Be kell látnod, hogy a módban, ahogy a holttestet a kéménybe gyömöszölték, van valami határtalanul szertelen, valami, amit nem hozhatunk összhangba az emberi gonoszságról való fogalmunkkal, még akkor sem, ha fel is tesszük, hogy a gyilkosok a legelvetemültebb alakok. És képzelj el, milyen rettenetes erőnek kellett annak lenni, amely képes volt annyira *felnyomni* a kéménybe a holttestet, hogy több ember egyesített erőfeszítésével lehetett csak *lehúzni* onnan.

És még sok másban is megmutatkozik ez a csodálatos, rendkívüli erő. A kandallóhoz néhány vastag, nagyon vastag ősz hajtincs tapadt. Gyökerestül szakították ki. Tisztában vagy azzal, milyen rettenetes erő kell ahhoz, hogy csak húsz vagy harminc szál haját egy csomóban tépjünk ki a fejből? Te láttad ezeket a hajcsomókat... Csakúgy, mint én. A gyökerük (rémes látvány!) magával tépett húscafatokat a fejbőrrel együtt - rettenetes erő! Gondold meg, egyszerre, egy rántással legalább félmillió hajszálat kellett kiszakítani. Az öregasszony torka nemcsak hogy el volt metszve, hanem a fej egyszerűen elvált a törzstől - és mindez egy borotvavágással! Gondold meg, micsoda vad brutalitás kell ehhez! A Madame L’Espanaye testén levő sérülésekről nem beszélek... Monsieur Dumas és érdemes segítőtársa, Monsieur Etienne már elmondta, hogy valami tompa eszköz okozta ezeket - és ebben a két úrnak teljesen igaza van. A tompa tárgy kétségtelenül az *udvar kövezete* volt, amelyre az áldozatot ledobták az ágy fejénél levő ablakon át. De a rendőrség természetesen erre se gondolt, mint ahogy elkerülte figyelmét az ablaktábla széles volta is. A rendőrségnek elég volt az, hogy a szögekről tudott, és ezzel agyát is elzárta légmentesen attól a lehetőségtől, hogy az ablakokat valaha is kinyitották!

Most vegyük mindehhez, amit magad is láttál, hogy milyen furcsa összevisszaságban volt a szoba, és akkor egybefoglalhatjuk mindazt, amit eddig megállapítottunk: bámulatos ügyesség, emberfeletti erő, vad brutalitás, az indokolatlan mézárosmunka, a szörnyűségnek minden emberiségéből kivetkezett, szinte „groteszk” volta, a különböző nemzetiségű emberek előtt érthetetlen hangok, amelyekből a fül egyetlen szótagot sem tudott kivenni - kérdezem tőled, hogy mit gondolsz minderről, merre indul a képzeleted?

Hideg futott végig rajtam, mikor Dupin ezt kérdezte tőlem.

- Egy örült... Örült lehetett a gyilkos - feleltem -, egy dühöngő elmebeteg, aki valamelyik szomszédos *elmeegógyintézetből* szökött meg.

- Bizonyos szempontokból - felelte - egészen helytálló a gondolatod. De az örültek hangja még legvadabb dühöngésükben sem olyan, amilyen az a lépcsőházba lehallatszó, különös hang volt. Az örülteknek is van nemzetiségük, valamilyen néphez tartoznak, és ha összefüggés nélkül is beszélnek, beszédükben meg lehet különböztetni legalább a szótagokat. Ezenkívül az örülteknek nincs olyan hajuk, mint amelyet itt tartok a kezemben. Madame L’Espanaye görcsösen összecsukott ujjai közül bontottam ki ezt a kis hajcsomót. Milyen haj ez, mit gondolsz?

- Dupin - mondtam szinte lélegzetemet veszítve -, ez a haj nagyon furcsa - ez nem emberi haj!

- Nem mondtam, hogy az - válaszolta -, de mielőtt véleményünket kimondanánk, kérlek, nézd meg ezt a vázlatot, amelyet papírra vetetem. Pontos mása annak, amit a tanúvallomások „sötét foltok”-nak és „körmök bemélyedt nyomának” neveznek Mademoiselle L’Espanaye nyakán, s amit Dumas és Etienne urak szakvéleményükben e szavakkal jelöltek meg: „egy csomó ólmos, kékes folt, kétségtelenül fojtogató ujjak nyoma”.

Azt csak megengeded - folytatta barátom, s elém terítette az asztra a papirost -, hogy ez a rajz kemény és biztos szorításnak az érzetét idézi fel. Ebből a kézből *kicsúszás* nincs! Minden ujj megtartotta (valószínűleg az áldozat haláláig) rettenetes szorítását azon a helyen, amelyet az első pillanatban megmarkolt. Tedd most ujjaidat a megfelelő helyekre.

Megkísértem, de nem sikerült.

- Valószínűleg nem jól végezzük a kísérletet - mondta. - A papiros vízszintes felületen van kiterítve, az emberi nyak pedig henger alakú. Itt van egy fadarab, alakja körülbelül olyan, mint egy nyaké. Tekerjük köré a vázlatot, és tegyünk újabb kísérletet.

Megtettem, de most is kudarcot vallottam.

- Ez nem emberi kéz nyoma! - jegyeztem meg végre.

- Olvasd fel most Cuvier könyvének ezt a bekezdését - szólított fel Dupin.

A kelet-indiai szigetek hatalmas, vörös orangutánjának pontos anatómiai leírása volt az olvasmány, amelyet elém tett. Mindenki ismeri ennek az emlősnek óriási termetét, emberfölötti erejét s mozgékonyágát, vad állatiasságát és utánzó tehetségét. Egyszerre megértettem a gyilkosság borzalmainak minden részletét.

- Az ujjak leírása - mondtam, mikor a szakasz végére értem - teljesen megegyezik a rajzzal. Ezek a nyomok tökéletesen megfelelnek az itt leírt orangutánnak, és a kitépelt vöröses szőrcsomó is fedi Cuvier leírását. De mégsem értem a félelmetes titok minden részletét. Különösen azt nem, hogy két hang felelt, és az egyik kétségtelenül francia volt.

- Úgy van, és emlékezz vissza, így kiáltott fel: *Mon Dieu!* Ezt a két szót az egyik tanú úgy jellemezte (Montani, a cukrász), hogy korholást, feddést fejezett ki. Erre a két szóra építettem fel minden reményemet, hogy megoldjam a titkot. Egy francia ember tudott a gyilkosságról. Lehetséges - sőt majdnem bizonyos -, hogy ártatlan volt a véres cselekedetben, amely lejátszódott. Az orangután valószínűleg elszabadult tőle, ő egészen a szobáig üldözhetett, de a bekövetkezett izgalmas körülmények megakadályozták benne, hogy újra elfogja. Az állat még ma is szabadon van. De nem sorolom tovább ezeket a feltevéseket (másnak nem nevezhetem, nincs jogom hozzá), mert az okoskodás, amelyen alapszanak, oly homályos és elégtelen, hogy magam is alig foghatom fel, tehát nem tehetem érthetővé mások számára sem. Ezért nevezzük csak feltevéseknek, és beszéljünk is így róluk. Ha a francia ember, akiről szó van, tényleg ártatlan a gyilkosságban, akkor ez a hirdetés, amelyet tegnap este mikor hazajöttünk, a *Le Mode*-ban közzétettem, feltétlenül hozzánk vezeti őt. (A *Le Monde* a hajózás dolgaival foglalkozik, és főképpen tengerészek olvassák).

Egy papírlapot nyújtott át, és én ezt olvastam rajta:

„ELFOGTAK a Bois de Boulogne-ban... napján (a gyilkosság reggelén), a kora reggeli órákban egy rendkívül nagy, vöröses orangutánt a borneói fajtából. Tulajdonosa, egy máltai hajón szolgáló matróz, a kellő személyazonosság igazolása mellett, és ha megfizeti az orangután elfogatásáért és őrzéséért járó kis összeget, sértetlenül visszakapja az állatot. Jelentkezni lehet rue ... (az utcánk neve és a ház száma), Faubourg St. Germain, *harmadik emelet.*”

- Hogyan, honnan tudtad meg - kérdeztem -, hogy az orangután tulajdonosa matróz, és hogy máltai hajón szolgál?

- Nem tudom, barátom, éppenséggel nem *tudom* - legalábbis nem vagyok biztos benne - mosolygott Dupin. - De itt van egy szalagdarabka, és annak a szélességéről és zsíros mivoltáról arra következtetek, hogy a matrózok szokásos hajfonatából való. Ez a csomó meg olyan rajta, amelyet csak kevés matróz köt, és főleg máltai. A villámhárító törésén találtam ezt a szalagot. A meggyilkoltaké nem lehetett. De ha tévedtem is a szalagra vonatkozó következtetéseimben, újsághirdetésem nem árt senkinek. Legfeljebb azt fogja hinni a francia, hogy valamilyen körülmény folytán tévedtem, de eziránt nem fog érdeklődni. Ha viszont igazam van, akkor megütöttem a főnyereményt! A francia, aki tud ugyan a gyilkosságról, de ártatlan benne, természetesen habozni fog, vajon jelentkezék-e a hirdetésre vagy sem, és visszakérje-e az orangutánt. Gondolatmenete a következő lesz: „Ártatlan vagyok, szegény vagyok, a majom nagy érték, az én körülményeim között egész vagyom. Mért vesztsem el némi kockázatért? Megvan, majdnem a kezemben! A Bois de Boulogne-ban találták meg, nagyon messze a gyilkosság színhelyétől. Ki gyanakodhatnék arra valaha is, hogy egy oktalan állat követte el a gyilkosságot? A rendőrség teljesen hamis úton jár, kiejtette kezéből a legegyszerűbb nyomokat is. De ha kinyomoznák is az állatot, lehetetlen bebizonyítani, hogy én is tudok a gyilkosságról, vagy ha már tudok is róla, hogy bűnös vagyok benne. De ami a legfontosabb, tudnak rólam! Aki közzétette a hirdetést, tudja, hogy az enyém az állat. Arról ugyan fogalmam sincs, hogy mit és mennyit tud. De ha nem jelenkezem egy ilyen értékes jószágért, amely az enyém, gyanút kelt. Rossz politika, ha magamra vagy az orangutánra terelem a gyanút. Jelentkezem, visszakapom az orangutánt, és jól elzárom, amíg az egész ügy el nem alszik.”

E pillanatban léptek hallatszottak a lépcső felől.

- Vigyázz - mondta Dupin -, készítsd elő a pisztolyt, de ne használd, és ne is mutogasd, amíg nem intek.

A ház kapuját nyitva hagytuk. A látogató csöngetés nélkül lépett be, és felfelé igyekezett a lépcsőn. De most megállt, úgy tűnt, tétovázik. Egyszerre csak megfordult, és elindult lefelé. Dupin az ajtóhoz sietett, de visszahúzódott, amikor meghallottuk, hogy újra felfelé jön. Másodszor nem fordult vissza, hanem határozott, erős léptekkel feljött, megállt, és bekopogott.

- Tessék! - mondta Dupin derűs, szíves hangon.

Az ember belépett. Valóban matróz volt, magas, erőteljes, izmos alak, arckifejezése vakmerő, de nem ellenszenves. Napbarnított arcát félig elborította a bajusz és szakáll. Kezében hatalmas tölgyhusáng, de különben fegyvertelen. Félszegen meghajlott, francia hangsúllyal „jó estét” kívánt, de bár párizsinak látszott, volt a kiejtésében valami svájci íz is.

- Üljön le, barátom - mondta Dupin. - Ugye az orangutánért jött? Szavamra, irigylem érte, olyan remek, kétségtelenül nagy értékű példány. Mit gondol, mennyi idős?

A matróz mélyen fellelegzett, mint akinek nagy kő esett le a szívéről, aztán nyugodt hangon válaszolt:

- Pontosan nem tudnám megmondani, de nem lehet idősebb négy-öt évesnél. Itt van?

- Nem, nem! Itt nincs megfelelő hely a számára. A rue Dubourg-on van, a szomszédban, bérelt istállóban. Holnap reggel megkaphatja. Azt, hogy a magáé, tudja írással igazolni?

- Hogyne, uram!

- Sajnálom, hogy vissza kell adnom! - mondta Dupin.

- A viláért sem akarnám, hogy potyára tartsa - mondta a matróz. - Erre egy percig se gondoltam. Valami méltányos összeget ajánlanék a megtalálónak...

- Rendben van - felelte Dupin -, eddig minden a legnagyobb rendben van. Mennyit is, mit is kérjek?... várjon, ezen gondolkoznom kell... Már meg is van. A jutalma legyen az, az... hogy minden felvilágosítást megad, amit csak a Morgue utcai gyilkosságról tud!

Dupin ezeket a szavakat nagyon halkán és igen nyugodtan ejtette ki. Éppen olyan nyugodtan indult az ajtóhoz, rázárta, és zsebébe dugta a kulcsot. Azután elővett egy pisztolyt, és a legkisebb izgalom jele nélkül maga elé tette az asztalra.

A matróz arca lángvörös lett, mintha fojtogatnák. Talpra szökkent, megmarkolta a husángját, de a következő pillanatban visszahanyatlott a székbe, egész testét remegés fogta el, és a homlokán halálos veríték ütött ki. Egy szót sem szólt. Szívem mélyéből megsajnáltam.

- Kedves barátom - szólt Dupin nyájas hangon -, feleslegesen izgatja fel magát... egészen feleslegesen. Mint úriember, és mint francia, biztosítom arról, hogy a legkevésbé sem akarunk ártani önnek. Biztosan tudom, hogy ártatlan a Morgue utcai kegyetlenségben. De tagadhatatlan, hogy van hozzá némi köze. Abból, amit mondtam, tisztában lehet azzal, hogy kellőképpen értesültem a dolgokról, olyan helyről, amelyről ön nem is álmodik. A dolog így áll: ön semmi olyat nem tett, amit elkerülhetett volna, egész határozottan semmit, amiért megvádolhatnák. Még rablásban sem bűnös, holott büntetlenül rabolhatott volna. Nincs semmi titkolnivalója. Nincs oka, hogy titkolózzék... de másrésről a becsület arra kötelezi, hogy mindent bevalljon, amit csak tud. Egy ártatlan embert zártak be, és azzal a bűnnel vádolják, amelynek a tettesét ön jól ismeri.

A matróz Dupin szavai alatt csaknem teljesen magához tért, de eredeti biztonságát nem nyerte már vissza.

- Isten engem úgy segéljen - szólalt meg rövid szünet után -, hogy mindent elmondok, amit csak tudok, de attól tartok, hogy a felét se hiszik el... ostoba volnék, ha ezt hinném. De ártatlan vagyok, és ha belepusztulok, akkor is kiöntöm a szívem!

Röviden összefoglalva ezeket mondta:

Legutóbb a kelet-indiai szigetek közt hajóztak. Néhányadmagával kiszállt Borneóban, és csak úgy mulatságból kirándult a sziget belsejébe. Ott egy társával együtt foglyul ejtette az orangután. Bajtársa útközben meghalt, és így ő lett az állat egyedüli tulajdonosa. A bestia fékezhetetlen vadsága sok bajt és kellemetlenséget okozott neki az úton, de végre is sikerült Párizsba hoznia és lakásán elzárni úgy, hogy a szomszédok kényelmetlen kíváncsiságát elkerülje. A hajón egy szálka fúródott az orangután lábába, csak arra várt, hogy ez a sebe begyógyuljon, azután jó pénzért el akarta adni.

Egy éjszaka, azaz pontosabban a gyilkosság hajnalán, vidám matrózmulatságból hazaérve, a majmot hálósobájában találta, ahova a szomszédos kamrából tört be. (Pedig a kamra biztos zárkának látszott.) Kezében borotva, pofája beszappanozva, így ült borotválkozásra készen a tükör előtt, ahogy ezt a kamra kulcslyukán át leskelődve gazdájától megtanulta. A matróz a szobába belépve; egy pillanatra azt se tudta, mitévő legyen! Meghökkenve látta a vad természetű állat kezében a veszedelmes fegyvert, amelyet használni is tudott. Hirtelenében nem jutott más eszébe, mint hogy az ostorhoz nyúl, mellyel a vadat máskor legféktelenebb kedvében is meg szokta zabolázni. Utánakapott, de az orangután, észrevéve szándékát, hirtelen felugrott, az ajtónál termett, leszaladt a lépcsőn, s egy nyitva felejtett ablakon át kivetette magát az utcára.

A francia kétségbeesve utána! A majom a borotvával hadonászva néha meg-megállt, visszasandított üldözőjére, és mikor az a közelébe ért, fürgén újra elinalt. Így fogócskáztak hosszú ideig. Még hajnali három óra sem lehetett, az utcák kísértetiesen üresek voltak. Egyszerre csak, mikor egy sikátoron a Morgue utca mögé értek, a menekülő állat figyelmét világosság ragadta meg. A negyedik emeletről, Madame L’Espanaye szobájából tört az utcára a fény. A ház felé iramodott, egyenesen neki a villámhárítónak, hihetetlen ügyességgel felkúszott rá, megkapaszkodott a kitárt, rácsos *ferrades*-ban, és egy lendülettel az ablakon át az ágyon termett. Az egész egy percig sem tartott! Az ablaktábla megint kicsapódott a szobába ugró orangután lendületétől.

A matróz meghökkenve, de ugyanolyan örömmel is látta ezt! Minden reménye megvolt ahhoz, hogy könnyen elfoghatja, mert a csapdából, amelybe beleesett, aligha menekülhet, hacsak nem a villámhárítón. De ennek az alján egyenesen a karjába fut! Másrészt aggodalom fogta el. Mit művel az állat a házban? És sietve elindult ő is a villámhárítón, hogy utolérje a szökevényt. Villámhárítón felmászni nem valami nehéz, különösen egy matróznak nem, de mikor felért az ablak magasságába, egyszerre ott volt a „nincs tovább”! Csak lógott, és azzal kellett beérnie, hogy belessen a szobába. S a pillantás, amelyet a szobába vetett, olyan halálos rémülettel töltötte el, hogy ijedtében majdnem eleresztette a villámhárítót. Ekkor támadt az a rettenetes sikoltozás, amely felverte álmukból a Morgue utca lakóit. Madame L’Espanaye és lánya hálóöltözetben éppen azzal foglalatoskodott, hogy a vasládikóból (melyet a szoba közepén találtak a gyilkosság felfedezése után) bizonyos iratokat vegyen ki. (A ládikó nyitva volt, tartalma szétszórva hevert a földön.) A két áldozat valószínűleg háttal ült az ablaknak, és az orangután megjelenését nem vette rögtön észre. Bizonyos időnek kellett eltelnie a sikoltozásig. Az ablaktábla csapódását bizonyára a szélnek tulajdonították.

Mikor a matróz benézett, a hatalmas állat éppen az idősebb hölgyet ragadta meg hajánál fogva (ki volt bontva, fésülködés után), és a borbély mozdulatait utánozva, arca előtt hadonászott. A lány ájultan, élettelenül terült el a földön. Az öregasszony viaskodott, sikított (ezalatt tépte ki a bestia a haját); ez a dulakodás vadította meg az állatot, és változtatta dühvé valószínűleg békés szándékát. Izmos karjának egyetlen mozdulatával szinte lemetszette a fejet a törzsről. A vér látása haragját tombolássá fokozta. Fogát csattogtatva, tüzet lövellő szemmel az ájul lánynál termett, borzasztó körmeit a nyakába vágta, és ki nem engedte szorításából, míg csak utolsó nem lélegzett. Kutató, vad pillantása ekkor az ágy fejére esett, és ott az ablakon át megpillantotta gazdáját, akinek arca megdermedt a borzalomtól. A rettegett ostor juthatott eszébe, mert dühe legott félelemmé változott. Ludasnak érezte magát, és mert a megérdemelt büntetéstől tartott, el akarta tüntetni véres cselekedete nyomait, izgatott idegességében fel-alá ugrált a szobában, összevissza dobálta és törte a bútorokat, kiráncigálta az ágyból a párnákat. Majd megragadta a lány holttestét, begyömöszölte a kéménybe, ahol később megtalálták, visszaugrált az öreg hölgyhöz, és testét felkapva, egyszerűen kivágta az ablakon.

Mikor a majom megcsonkított terhével az ablakhoz ért, a matróz rémulten húzódott vissza a villámhárítóhoz, inkább csúszott, mint mászott lefelé, hazarohant, és remegve a véres gyilkosság következményeitől, még örült, hogy megszabadult, s sorsára hagyta az orangután. A szavak, melyeket a lépcsőn felrohanó emberek hallottak, a francia matróz borzalommal és rémülettel telt szavai voltak, amelyek beleszövédket a vadállat ördögi csaholásának érthetlenségébe.

Sok mondanivalóm már nincs. Az orangután valószínűleg a villámhárítón menekült el, mielőtt betörték az ajtót. Az ablakot bizonyára becsapta maga mögött. Gazdája később maga fogta el, és adta el busás áron az *állatkertnek*. Miután a körülményeket tisztáztuk a rendőrprefektus előtt (Dupin néhány magyarázó megjegyzése kíséretében), Le Bont a rendőrség nyomban

szabadon bocsátotta. A rendőrprefektus, ha mindjárt jóindulattal fogadta is barátomat, nem rejthette el bosszúságát a dolgok ilyen fordulatán, s megengedett magának egy-két gúnyos megjegyzést, hogy jobb volna, ha mindenki a maga mesterségénél maradna.

- Hadd beszéljen! - szóld Dupin, és még csak válaszra sem méltatta. - Hadd locsogjon, könnyít vele a lelkiismeretén. Elég nekem, hogy saját mesterségében főztem le. Különben pedig nem is csodálkozom annyira, mint ő, hogy nem jött rá a titok nyitjára. Mert ami igaz, az igaz, prefektus barátunk sokkal ravaszabb, mintsem hogy igazán mélyen járó eleme lehessen. Gyöngé alapokon áll a bölcsessége. Csupa fej, de nincs törzse, olyan, mint Laverna istennő képe. Vagy még inkább: csupa fej és váll, akárcsak a tőkehal. De azért rendes fickó! Különösen az a mesterfogása tetszik nekem, hogy el tudja hitetni a világgal, hogy eredeti! Azt értem ezen, ahogyan ő tudja: „*Tagadni, ami van, és magyarázni, ami nincs*”.

Fordította Pásztor Árpád